

ఆదిభట్ట నారాయణదాసు

గుండవరపు లక్ష్మీనారాయణ

ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ | పచురణ

అకాడమీ ప్రచురణ నం : 34
నవంబర్, 1975

© A. P. SANGEETA NATAKA AKADEMI

వెల : రూ. 2

గ్రంథాలయ ప్రతి : రూ. 4

ప్రతులకు :

ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ
కళాభవన్, హైదరాబాద్ - 500 004

Printed at Natyakala Press, Khairatabad, Hyderabad

తొలి పలుకు

సంగీత, నృత్య నాటకోత్సవాలను నిర్వహించటం, ఆయా కళలలో శిక్షణాలయాలకు, సాంస్కృతిక సంస్థలకు, నిస్సహాయ స్థితిలో గల వృద్ధకళాకారులకు ఆర్థిక సహాయము చేయటం, మరుగున పడిపోతున్న మన సంప్రదాయ, జానపద కళారూపాల పునర్వికాసానికి కృషిచేయటం మున్నగు కార్యక్రమాలతోపాటు ఆయా రంగాలలో పరిశోధన చేయించి, గ్రంథాలు ప్రచురించే కార్యక్రమాన్ని కూడా ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ చేపట్టింది. ఈ పథకం క్రింద సంస్కృతంలోని ప్రామాణిక సంగీత, నృత్యశాస్త్ర గ్రంథాలను అనువదింపజేసి ప్రచురిస్తున్నాము. ఇంతవరకు 'సంగీత రత్నాకరం' మొదటి భాగం, 'నృత్యరత్నావళి', కర్నాటక సంగీతానికి సర్వస్వంగా పేరుపొందిన 'సంగీత సంప్రదాయ ప్రదర్శిని' మొదటి రెండు సంపుటములు ప్రచురించాము.

పూర్వ గ్రంథాల అనువాదాలు, పునర్ముద్రణలు చేపట్టటమే కాక తెలుగునాట సంగీత, నృత్య, నాటక కళా వికాసాలను తెలియ పరచే స్వతంత్ర గ్రంథాలను ప్రచురించాలని కూడా అకాడమీ సంకల్పించింది. మొగట నాటక కర్తలను గురించి గ్రంథాలను ప్రచురించాలని అకాడమీ నిర్ణయించింది. ఆ ప్రకారం నాటకకర్తలుగా చిలకమర్తి, తిరుపతి వేంకట కవులు, దర్శవరం, కోలాచలం గురించిన గ్రంథాలను ప్రచురించాము. గురజాడ, కందుకూరి, వేదం ప్రభృతి

నాటక కర్తలను గురించి క్రమంగా గ్రంథాలను ప్రచురించసంకల్పించాము.

ప్రపంచ తెలుగు మహాసభల కార్యవర్గం కోర్కెననుసరించి అకాడమీ సంగీత, నృత్య, నాటక, జానపద, చలనచిత్రకళలకు సంబంధించిన 11 గ్రంథాలను తెలుగు, ఇంగ్లీషు, హిందీ భాషలలో ప్రచురించింది.

కథాగాన, సంగీత, నృత్య, కళాకోవిదుల గురించి కూడా గ్రంథాలు ప్రచురించ తలపెట్టాము. ఈ పథకం క్రింద మొదటగా కథాగాన కళాకోవిదులు, ఆంధ్ర హరికథా పితామహులైన ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారిని గురించి గ్రంథం వెలువరిస్తున్నాము. అకాడమీ వెలువరిస్తున్న ప్రచురణలు కళాకారులకు, కళాభిమానులకు కూడా ఉపయోగకరం కాగలవని మా విశ్వాసము.

మేము కోరినంతనే ఆంధ్ర హరికథా పితామహులు ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారి జీవిత చరిత్ర వ్రాసి ఇచ్చిన గుండవరపు లక్ష్మీనారాయణగారికి ధన్యవాదములు తెలియపరుస్తున్నాము.

కళాభవన్

కూర్మా వేణుగోపాలస్వామి

1-11-1975

స వ రణ లు

పుట	పంక్తి	ఉన్నది	ఉండవలసినది.
3	6	ఆదిభట్ట	ఆదిభట్టు
3	12	ప్రతిని	ప్రతిన
3	17	శ్రయమని	శ్రమయని
4	6	అప్రతిగ్రహీత	అప్రతిగ్రహీత
6	1	సందర్భంలో	సందర్భములో
6	11	సూచనమో	సూచనలో
6	11	అబ్బినది	అబ్బినవి
8	15	తోమ్మిదేండ్ల	తోమ్మిదేండ్ల
8	21	వైణికుడైన	వైణికులైన
11	13	అప్పటికీ	అప్పటికే
11	14	పాణిగ్రహ	పాణిగ్రహణ
12	6	వేసెను	వేసిరి
12	6	సీతారామయ్య	సీతారామయ్యగారు
12	19	కళాసోషణ	కళాపోషణ
13	22	తమ్మనెట్లు	తమ్మునెట్లు
16	3	వాగ్దానము	వాగ్దానము
16	12	నిచ్చెను	నిచ్చిరి
16	17	చేసెను	చేసిరి
16	20	చెప్పించుకొనిరి	చెప్పించుకొనెను

పుట	పంక్తి	ఉన్నది	ఉండవలసినది
17	4	కొన్ని నాళ్ళకీ	కొన్ని నాళ్ళకే
18	13	సాపత్యమో	సాపత్యమో
19	21	మంతటగా	మంతటను
21	3	అప్పటికీ	అప్పటికే
22	10	అప్పటికీ	అప్పటికే
24	7	డేంమూ ఈడ్లలో	ఈ మూడేండ్లలో
26	10	ఆచార్యులుగారు	ఆచార్యులు
27	23	రామానుజాచారిగారు -	రామానుజాచారి
28	15	నిరాంతంకముగ	నిరాతంకముగ
29	17	మైనది	మైనది
30	13	ఎదురు	ఎదురు
31	3	వేసిన	వ్రాసిన
31	21	మనందందరికొక	మనందరికొక
31	22	చెప్పుచుండెడివారు	చెప్పుచుండెడివాడు
31	23	ఇచ్చిరన్న	ఇచ్చెనన్న
31	24	ఆడుచుండెడివారు	ఆడుచుండెడివాడు
33	2	సాహాయమున	సాహాయ్యమున
33	4	మిథునము	దంపతులు
34	17	దాసుగారికి	దాసుగారిని
35	8	న్యాయపతి	న్యాయపతి
35	17	కోరుకోమనెను	కోరుకొమ్మనెను
37	19	పాడి చూపించెను	పాడి చూపించిరి

పుట	పంక్తి	ఉన్నది	ఉండవలసినది
39	12	సత్కరించిరి	సత్కరించెను
40	7, 8	ఆహ్వానించిరి	ఆహ్వానించెను
42	15, 21	సత్కరించిరి	సత్కరించెను
42	17	గౌరవించిరి	గౌరవించెను
44	17	హరిక థేర	హరిక థేతర
45	2	హరిక థేర	హరిక థేతర
47	14	ఉపాధ్యాయులతో	ఉపాధ్యాయులతో
48	18	ప్రదర్శనమైన	ప్రదర్శకమైన
53	4, 5	జీవితంలోని	జీవితములోని
54	1	స్కేండ్రలు	స్కేండ్రలు
57	22	Centere (?)	Company
63	పైటిలు	పూర్వరంగం	పూర్వరంగము
65	8	హరిక థకుల	హరిక థకులు
65	24	ప్రధాన	ప్రధాన
67	4	నామకరణములతో	నామములతో
69	6	చారిత్రిక	చారిత్రిక
69	14	రెడవ	రెండవ
70	19	విద్యద్విద్యద్వరుడు	విద్యద్విద్యద్వరుడు
75	5	ఆశ్వాశము	ఆశ్వాసము
77	2	విడువదేమో	విడువదేమొ
77	6	ననబ్రతికించు	నన్ బ్రతికించు
79	13	ధోరణి	ధోరణి
79	20	శబ్ద	శబ్ద

పుట	పంక్తి	ఉన్నది	ఉండవలసినది
80	15	అశక్తతను	అశక్తతలను
80	19	హరికథలో	హరికథలో
80	19	శపథము	శపథము
83	4	కూడా	కూడ
84	12	ప్రధానాధారములు	ప్రధానాధారములు
86	1	యెఱైన	యెఱైన
86	18	మెలుచు	మెలుచు
92	10	లుబ్ధురాలితో	లుబ్ధురాలితో
93	9	అనాథ	అనాథ
93	15	హరికథ	హరికథ
94	4	కెకను	కేకను
96	3	ప్రక్రియకు	ప్రక్రియను
97	1	భాక్త్యము	భాక్త్యము
97	5	ప్రగల్భత	ప్రగల్భత
97	18	భిన్నపెద్దలు	భిన్నపెద్దలు
102	7	కూడా	కూడ
103	15	దామగురికి	దాసుగురికి
103	22	లేదన్న	లేరన్న
105	19	సలుపుచున్నది	సలుపుచున్న
105	21	ప్రభావము	ప్రభావము
106	2	నేటివారి	నేతివారి
106	12	కీర్తిధ్వజము	కీర్తిధ్వజము
106	22	పెడ్డి	పెండ్లి
107	6	వేసితితాల్చు	వేసితి తాల్చు
109	17	కొన్నినాళ్లచియన్	కొన్నినాళ్లచియున్

గ్రంథ కర్త

1967 లో Andhra University, Waltair లో University First గా ఉత్తీర్ణుడై నారు.

A.U.P.G. Centre, గుంటూరులో ఆదిభట్ట నారాయణ దాసుగారిపై పరిశోధన చేస్తున్నారు.

భర్తృహరి (పద్యకావ్యము-అముద్రితము), తిరుపతి వేంకటేశ్వరము (ఆధునిక నాటకము - ముద్రితము) అను గ్రంథములను, అనేక వ్యాసాలు వ్రాశారు.

ప్రస్తుతము జాగర్లమూడి కుప్పస్వామి చౌదరి కళాశాలలో ఆంధ్రోపన్యాసకుడుగా పని చేస్తున్నారు.

జీవిత సంగ్రహము

హరికథాపితామహులైన శ్రీ ఆదిభట్ట నారాయణదాసుగారు ఆట
పాట మాట మీటలచే ఏకగ్రీవముగా నెన్నుకొనబడిన
చతురాస్యులు, సంగీత సాహిత్య నాట్యముల త్రివేణి సంగమమునకు
ప్రథమ తీర్థంకరులు. హరికథలను మిషతో రాజాస్థానములను
శారదా పీఠములుగా మలచిన సర్వకళా స్వరూపులు. ఈ ఆట
పాటల మేటి చతుర్ముఖుడైన పుంభావ సరస్వతి.

గృహనామము :

నారాయణదాసుగారు వారి గృహనామమగు 'ఆదిభట్ట' కు ముందు 'అజ్ఞాడ' అని వ్రాయుట మనకు వారి గ్రంథములందు కన్పడు విలక్షణ విషయము. దానికొక కారణమున్నది. శ్రీకాకుళ మండల మందలి బొబ్బిలి తాలూకాలోగల అజ్ఞాడ గ్రామము వారి ఆభిజననము. ఆదిభట్టవారు పలుతావుల గలరు. అందు అజ్ఞాడాదిభట్ట వారిదొక విశిష్టత. 'ఆదిభట్ట' అను ఇంటి పేరునకు ముందు వారి జన్మస్థలమైన 'అజ్ఞాడ' అని కలిపి వ్రాయుటకు ఆ అనుబంధమే ముఖ్యకారణము.

ఇక ఆదిభట్ట యను గృహనామ మేర్పడుట కొక కారణమున్నది¹. రెండు వందల యేబదియేండ్ల పూర్వము జయపురాధీశుడైన కృష్ణ చంద్రదేవుని ఆహ్వానము పురస్కరించుకొని 'పేరూరు' అను గ్రామము నుండి 'ఆదిభట్టు' అను పేరుగల మహావిద్వాంసుడు 'అజ్ఞాడ' గ్రామమునకు వచ్చి స్థిరపడెను. ఆదిభట్టునకు శాస్త్ర ప్రపంచమునందు అచుంబితమైన అంశము లేదు. ఈతడెంతటి శాస్త్రనిష్ఠాతుడో అంతటి తపశ్శాలి.

---

1. జగజ్జ్యోతి - ప్రథమ సంపుటము - వంశావళి.

గురుతుల్యుడగు ఆదిభట్ట గురువగుటచే కృష్ణ చంద్రదేవ రాజేంద్రుని రాజ్యము సురక్షితముగ నున్నది. కాని ప్రభువైన కృష్ణ చంద్రున కెంతకాలమునకును సంతానముగలుగలేదు. ఒక నాడు కృష్ణ చంద్రుడు తన సంతాన వాంఛను ఆదిభట్టునకు తెలిపి “యేదైన శాస్త్రమార్గమున్న దేమో యోజింపుడు” అనగా ఆదిభట్టు తపముకావించి యొక్క వత్సరములోన పుత్రు నీ కలరింతు గాయత్రిసాక్షి” అని ప్రతినచేసి తపస్సునకేగెను. ఆదిభట్టుయొక్క తపఃఫలితముగ ప్రభువునకు పుత్రసంతాన భాగ్యము కలిగెను. ఆదిభట్టుయొక్క తపశ్శక్తికి భువు ఆశ్చర్యమంది ఆనందముతో ఆదిభట్టు కుమారుడైన హయగ్రీవునకు అర్ధరాజ్య మిచ్చెను. ఆ రాజ్యము హయగ్రీవుడు స్వల్పకాలము పాలించి సద్రాహ్మణులకు రాజ్య రక్షణ బాధ్యత అనవసరమైన శ్రయమని తలచి, ఆదిభట్టాదేశానుసారము కృష్ణ చంద్రదేవుని రాజ్యమును మరల తిరిగి యిచ్చెను. ఆదిభట్టు అంతటి తపస్సంపన్నుడు అంతటి నిర్లిప్తుడు.

వంశములో పూర్వతరములందు వాసికెక్కిన మహామహుల పేర గృహనామము లేర్పడుట పరిపాటియే కదా! అట్లే ఆదిభట్ట వంశీయుల గృహనామము ‘ఆదిభట్ట’ యైనది².

దాసుగారు భారద్వాజగోత్రజులు. అందులకే వారి వారి కథలు భరద్వాజుని విందులు.

---

2. దాసుగారు ‘ఆదిభట్ట’ యనియు, ‘ఆదిభట్ట’ అనియు వ్రాయుచుందురు.

పుట్టువు - పూర్వోత్తరములు :

నారాయణదాసుగారి తండ్రి వేంకట చయనులు. ఆజాను బాహుడు. “కుండల మండిత గండవికాసుడు. పండిత మండల మోద నివాసుడు”. అప్రతిగ్రహీత. మహా పౌరాణికుడు, కవి, వ్యాఖ్యాత, సత్యాయుధుడు, భాస్కరారాధకుడు. ఒకసారి శ్లోకాష్టక స్తుతిచే గంగాభవాని అనుగ్రహమునుబొంది నీరు పడని నూతిని నుత జల పూరితముగా జేసిన మహాభక్తుడు.

దాసుగారి తల్లి నరసమ్మ బహుపురాణజ్ఞు ... పురాణముల నరసమ్మ గారనియు, చదువులవ్యయనియు అజ్ఞాడ ప్రాంతమునందు ప్రఖ్యాతి గాంచిన విద్యావతి.

ఈ దంపతులకు సంతానము తొమ్మిదిమంది. ఐదుగురు పుత్రులు, నలుగురు పుత్రికలు. మొదటి కుమారుడు క్రమాంత స్వాధ్యాయ వేత్తయు, మహాబలాధ్యుడైన జగ్గావధాని. రెండవ కుమారుడు న్యాయవాదియు పరతంత్ర వేత్తయునైన సీతా రామయ్య³. మూడవ కుమారుడు నాటకాలంకార రహస్యజ్ఞుడు, గోత్ర పావనుడైన అగ్నిహోత్రశాస్త్రి. నాల్గవ కుమారుడు దాసుగారితో కలిసిపాడి అందరి మన్ననలందుకొన్న పేరన్న. ఐదవ కుమారుడు సూర్యనారాయణ. ఈసూర్యనారాయణయే నారాయణ దాసు. దాసుగారు నరసమాంజా వేంకట చయనుల పుత్రసంతాన

---

3. దాసుగారిని ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసమునకు ప్రోత్సహించిన సోదరుడు. ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసమునకు దాసుగారు విజయనగరమునకు రాకుండి నచో వారి జీవితము మఱియొక విధముగ నుండెడిది.

ములో కడపటివాడైనను సంతానమందు కడపటివాడుకాడు. ఎనిమిదవ సంతానము.

నారాయణదాసుగారికి తల్లిదండ్రులు సూర్యనారాయణ అని పేరు పెట్టుటకొక బలవత్తర కారణమున్నది. దాసుగారు జన్మించుటకు కించిత్పూర్వము వారి తండ్రియైన వేంకట చయనులుగారు తయవ్యాధి పీడితులైరి. అప్పుడు మహాభక్తులైన వేంకటచయనులు గారు సూర్యోపాసనచే ఆవ్యాధిని నిర్మూలముచేసికొనిరి. ఆ కారణముచే వేంటనే పుట్టిన బిడ్డకు సూర్యనారాయణ అని నామకరణము చేసిరి. కనుక దాసుగారికి తల్లిదండ్రులు పెట్టిన పేరు సూర్యనారాయణ. కాని వారిని ఇంట, బయట పిలిచెడి ముద్దుపేరులు సూరన్న, చిన్న సూరి. లోకము దాసుగారి 'సూర్యనారాయణ' అను నామము నుండి 'నారాయణ' అనునది మాత్రమే గ్రహించి, దానికి 'దాసు'ను జేర్చి 'నారాయణదాసు'గా మార్చినది.

పేరు పెరిగిన కొలదిపేరు తరుగుట పెద్దల యందు కన్నడు విచిత్ర లక్షణము. సూర్యోపాసకుని కుమారుడగుడచే కాబోలు దాసుగారి గాత్రము జనులకు కర్ణపర్వమైనది.

దాసుగారు రక్తాక్షి సంవత్సర శ్రావణ కృష్ణ చతుర్దశి బుధ వాసరమున మఘా నక్షత్ర చతుర్థి చరణమునందు సువర్ణముఖి నదీ ప్రాంతమైన అజ్ఞాడ గ్రామమున జన్మించిరి. ఇంగ్లీషు లెక్క ప్రకారము 31-8-1864.

విద్యా వ్యాసంగము

దాసుగారి విద్యాశక్తులు ప్రధానముగా భగవద్దత్తములే. గురుశుశ్రూషా లబ్ధములు కావు. వీరికి పరమేశ్వరుడే పరమ గురువు. ప్రకృతి పరిశీలనమే వారి ప్రధానమైన సాధన. ప్రపంచమే వారి ప్రామాణిక పఠన గ్రంథము. చెళ్లపిళ్ల వేంకటశాస్త్రిగారు ఒక

సందర్భంలో—“దాసుగారు పాణినీయంలో గూడా తగుమాత్రం ప్రవేశం సంపాదించారన్నది సత్యదూరం కాదు. అయితే అందులో యెవరి శిష్యులు అంటే, అందులోనేకాదు, యెందులోనూ కూడా యెవరి శిష్యులు కాదు”⁴ అని ప్రతికా ముఖమున పలికిన పలుకులు ప్రత్యక్షర సత్యములు.

లాంఛన ప్రాయముగ అజ్ఞాడలో నున్న శిష్టుకరణముల పాఠశాల కేగుచున్నను, దాసుగారికి అక్షరజ్ఞాన భిక్షపెట్టినది తనూ భిక్షపెట్టిన తల్లిదండ్రులే. నాలుగేండ్ల ప్రాయమునందే చిన్నసూరికి భాగవతమందలి పద్యములు శ్రవణానందముగా చదువుట, పదులకొలది పద్యములు కంఠస్థములగుట పూర్వజన్మ సంస్కారవశమున భవిష్యదుజ్జ్వల జీవిత సూచన మోయన్నట్లు అభిప్రాయించినది. చదువులవ్వ నిరంతర సాన్నిధ్యము ఈ ప్రతిభకు ప్రధాన తౌకిక కారణము. గడగడ గ్రంథము చదువుట అభిప్రాయము అప్పటి కింకను సూరన్నకు లిపి అలవడలేదు.

ఐదవయేట దాసుగారికి ఉపనయనము జరిగినది. ఈ వయస్సునందే చిన్నసూరి జీవితమునందు మఱువలేని ఒక విచిత్ర సంఘటనము జరిగినది.

పార్వతీపుర ప్రాంతమునందు ‘గుంప’అనునొక షేత్రమున్నది. నాగావళీ జంఝావతీ నదుల నడుమనున్న దీవి ఈ గుంప షేత్రము. అక్కడ మహాశివరాత్రి నాడు ప్రతి సంవత్సరము ఉత్సవము జరుగుచుండును. చిన్నసూరిని చంకనెత్తుకొని చదువులవ్వకూడ శివరాత్రి పర్వదినమున ఆ షేత్రస్వామిని సేవించుటకు వెళ్లెను. శివుని సేవించి ఆ రాత్రి జాగరణముచేసి మరునాడు ఉదయము బయలుదేరి కొండల

నడుమ నడచి పార్వతీ పురము చేరిరి. పార్వతీపురమునందు రామాను
జుల రంగయ్య యనునొక పుస్తక విక్రేత దగ్గరకు వెళ్లి, చదువు
లవ్వ “భాగవతమున్నదా?” అని ప్రశ్నించెను. ఆ ప్రశ్నకు సాతాని
రంగయ్య ఆశ్చర్యముతో “అడుదానవు. నీ కెందుకమ్మా భాగవ
తము? చదువురాదుకదా అని యన, నరసమ్మగారు అభిమానముతో చంక
నున్న చిన్నసూరిని చూపించి “ఈ పిల్ల వాడు చదువును నేనర్థము చెప్పె
దను” అని అనెను. “అట్లుచేసిన పుస్తకము సూరకయే యిచ్చెదను” అని
రంగయ్య వక్కాణించి తెల్లనిగుడ్డ యట్టతో గూడిన భాగవత గ్రంథ
మును సూరన్న చేతిలో పెట్టెను. చిన్నసూరి వెంటనే గ్రంథమును
తెరచి దశమ స్కంధమునందలి వర్షర్తు వర్ణనమునగల వచనమును
శరవేగముతో అప్పటికే అక్కడచేరిన జనసమూహమునకు ఆశ్చర్యము
కలుగునట్లుగా చదివెను. సూరన్న చదివిన వెంటనే చదువులవ్వ
మంచి నీళ్ల ప్రాయముగ వ్యాఖ్యానించెను. ఆ విచిత్ర దృశ్యమునకు
వీధి యంతయు సదస్సుగా మారినది. రంగయ్య సంతోషముతో
ఆ భాగవత గ్రంథమునకు తోలు అట్టవేయించి వారికి బహుమాన
ముగా నిచ్చెను. దాసుగారి జీవితమునందు ఈ భాగవతగ్రంథము
ప్రథమ ప్రజ్ఞా పరిపణము. దానిని దాసుగారు తుది వరకు బహు
భద్రముగ పదిలపఱచుకొనిరి.

దాసుగారి తండ్రి సంస్కృత విద్వాంసులు. తెలుగున, వారికి
ప్రవేశము తక్కువ. తండ్రికడ ఈ ఐదేండ్ల యీడునందే దాసుగారు
రఘువంశమును చదివిరి. అప్పుడు గంటి నీలకంఠావధాని, న్యాయ
తీర్థ ఆదిభట్టరామమూర్తిశాస్త్రిగారు వీరి సహశ్రోతలు. తెలుగు
పాఠము చెప్పుట వేంకట చయనులుగారికి అలవాటులేదు. ఆ కారణ
ముచే దాసుగారు వేంకట చయనులుగారి శిష్యులైన తాతన్నగారి
చెంత దాశరథి శతకము, భూషణవికాసశతకము, రుక్మిణీ కల్యాణము
నేర్చుకొనిరి,

ఎనిమిదేండ్లప్పుడు దాసుగారిని వేంకట చయనులుగారు వేద పాఠమునకై పేరయ్య యొజ్జ వద్దకు పంపిరి. పేరయ్యయొజ్జ అప్పటికి అరువదియేండ్లవాడు. “ముక్కోపి” పేరయ్యగారు బోధించిన దాని కన్న దర్భలతో, చింత బరికలతో జాధించినది అధికము.

చెల్లెక్కుట, నదిలో ఈతలు గొట్టుట, గేదెలపై నెక్కి తిరుగుట చిన్నసూరికి చిన్న వయసులోని సరదాలు. ఆటలు, అల్లరిచేష్టలు చిక్కినదెల్ల తినుట నాటి ప్రీతికర విషయములు. మనుష్యులనుతప్ప తక్కిన సర్వలోకమును చోద్యముగా పరిశీలించుట, సంకల్ప శరీర ముతో ఊహా ప్రవంచములో అతిమానుష చర్యలతో విహరించుట, చీకటి యెఱుగని సూర్యునివలె కపటమెఱుగని హృదయముతో ప్రవర్తించుట సూరన్న శైశవానుభూతులు. అకారణ వైరము, నిష్కారణప్రేమ వెన్నెముక ముదరక ముందునుండి ముదిరిన గుణములు.

ఈ ఎనిమిదేండ్ల వయస్సునందే ఒకసారి నీటి గండము నుండి జ్యేష్ఠ సోదరుడైన జగ్గావధాని రక్షించెను తోమ్మిదేండ్లప్పుడు మశూచికము దాసుగారి శరీరమునకు అతిథియైనది.

గుంటచాళ్లు ఆడవలసిన పదియేండ్ల వయస్సునందు సూరన్న తాళపత్రములపై గంటమ.తో వ్రాయగల గెంటరియైనాడు.

ఈ పదేండ్ల వయస్సునందొకసారి దాసుగారు మాతా మహా స్థలమైన వంతరాము వెళ్లుట తట్టస్థించినది అప్పుడు భగవత్ప్రేరణమో యన్నట్లుగ, ఆ గ్రామమునకు బొబ్బిలి సంస్థాన వైణికుడైన వాసా సాంబయ్యగారు వచ్చుట జరిగినది. ఆ సాంబయ్యగారు ఎక్కడకునైనను కావడిలో ఒకవైపు వీణను మఱియొకవైపు గుడ్డల మూటను పెట్టుకొని స్వయముగా మోసికొను తిరుగు సంగీత ప్రియులు. ఈ గ్రామమునకు కూడనట్లే వచ్చిరి. ఆ సంగీతకళా

మర్మజ్ఞుని యెదుట అక్కడ చేరిన పెద్దలు మహాభారతములోని కొన్ని పద్యములను సూరన్నచే చదివించిరి. సంగీతశాస్త్ర జ్ఞానము లేకపోయినను యథేష్ట రాగలయలతో కూడిన సూరన్న పర్జన్యగర్జా గంభీర కంఠస్వరమునకు సంగీత సాగరము నాపోశనము పట్టిన అంతటి విద్వాంసుడు కూడ దిగ్భ్రాంతుడై “ఈ అబ్బాయిలో అసాధారణ ప్రతిభదాగుడు మూతలాడుచున్నది. నాతో పంపుడు ఇతని ప్రతిభకు స్వరశాస్త్ర వాసనను తోడు చేయించెదను. ఇతడు గొప్పవిద్వాంసుడగును” అని పలికెను. తల్లి నరసమ్మ సంతోషముతో నంగీకరించి సూరన్నను సాంబయ్యగారితో బొబ్బిలికి పంపెను. బొబ్బిలిలో వారములు చేసికొనుచు సూరన్న ఒక నెల రోజులు మాత్రమే యుండి అజ్ఞాడకు తిరిగి వచ్చెను. నారాయణదాసుగారు తమ జీవితకాలములో గురుముఖముగా సంగీత మభ్యసించినది ఈ నెలరోజులు మాత్రమే.

దాసుగారు పదునాలుగేండ్లు దాటువరకు ఏ స్కూలులో (ఆంగ్లపాఠశాలను దాసుగారు స్కూలు అని వ్రాయుచుందురు) చేరలేదు. దాసుగారి స్నేహితులలో నొక్కరైన సీతారామయ్యగారి ప్రోత్సాహముతో వేంకట చయనులుగారు దాసుగారిని ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసమునకై విజయనగరమునకు పంపిరి. ఇట్లు ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసమునకై విజయనగరమువచ్చు వరకు సూరన్న కాపిన వంతుడే. పట్టణమునకు వచ్చిన తరువాత గోచిమంచిదీ కాదని యెంచి గావంచ ధరించెను.

దాసుగారు విజయనగరములోని ఆంగ్ల పాఠశాలలో మొదటి తరగతి ‘ఏ’ డివిజనులో చేరిరి.

సూరన్న ఆ తరగతి విద్యార్థులందరిలోను వయస్సులో పెద్దవాడు. ఏకసంఖ్యాగ్రహియగుటచే మొదటి తరగతి నుండి డబుల్ ప్రమోషనుతో మూడవ తరగతిలోనికి అధ్యాపకులు చేర్చిరి. ఇట్లు దాసుగారి ఆంగ్లవిద్యాభ్యాసము సాగుచుండగా 1880 సంవత్సరములో దాసుగారి తండ్రియైన వేంకట చయనులుగారు తుయవ్యాధితో పరమ పదించిరి. అప్పటికి వేంకటచయనులుగారి వయస్సు ఏబదితోమ్మిది. దాసుగారి వయస్సు పదునారు.

ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసమునకై విజయనగరము ప్రవేశించుటతో దాసుగారి జీవితనాటకమునందొక క్రొత్త అంకము ప్రారంభమైనది. అప్పటివిజయనగరమునకు రాజయోగముండుటచే సర్వవిద్యలకక్కడ రాజయోగము పట్టినది. శాస్త్రములకు రెండవ కాశిగా ప్రశస్తి గాంచినది. మహారాజ పోషణముండుటచే ఎందఱెందఱో సంగీత విద్వాంసులు, సాహితీవేత్తలు, నటులు, నట్టువరాండ్రు ఆ పట్టణమున పీఠము పెట్టుకొనిరి. ఇంక నెందరో ఆ పట్టణమున జరుగుచుండెడి ఉత్సవ సమయములందు వచ్చి శక్తి సామర్థ్యములను ప్రదర్శించి పోవుచుండెడివారు. విజయనగరమునందు మెప్పుపొందినవాడే పండితుడని నాటి విశ్వాసము. అప్పటి విజయనగరము నిజముగా విద్యానగరమే.

దాసుగారిలో బీజముగానున్న ప్రతిభ విజయనగరమందలి మహాబత్ఖాన్, దుర్వాసుల సూర్యనారాయణ సోమయాజులు, పప్పు వెంకన్న, వీణా వేంకట రమణదాసు, కలిగొట్ల కామరాజు మొదలగు మహా సంగీత విద్వాంసుల పరిచయదోహద క్రియలచేకోటి శాఖలతో గూడిన మహావృక్షమగుటకు అవకాశమేర్పడినది. దాసు

---

5. దాసుగారు స్వీయచరిత్రలో అప్పటి తమ సహ పాఠులనుగూర్చి విపులముగా వివరించిరి.

గారికి వీణా వాదనమందు అభిరుచి కల్గించినది వైణిక శ్రేష్ఠుడగు వీణా వేంకటరమణదాసు కలిగొట్ల కామరాజు లయయందు దీటులేని మేటి. కామరాజు సాన్నిధ్యము దాసుగారి లయసాధనమునకు నిలయమైనది.

వాసా సాంబయ్యగారివద్ద బొబ్బిలిలో ఒకమాసకాలము నేర్చుకొన్న ప్రాథమిక జ్ఞానము, విజయనగరమునందలి ఈ యనుభవజ్ఞుల సాహచర్యము దాసుగారి భవిష్యదుజ్జ్వల సంగీత జీవితమునకు పూర్వరంగము సిద్ధముచేసిన ప్రధానకారణములు. మహా ప్రతిభావంతులైన దాసుగారు విద్యార్థి దశయందే స్వల్పావకాశ జనిత పాండిత్యముతో అసాధారణమైన వారి స్వప్రతిభను జోడించి సంగీతముచే, పురాణ పఠనములచే వారిని వీరిని మెప్పించుచుండెడివారు. విజయనగరమందే కాక పరిసరగ్రామములందు కూడ ఈ విద్యార్థిదశయందే సంగీత ప్రియులను మెప్పించు చుండెడివారు. అప్పటికీ దాసుగారిని పద్య రచనాశక్తి పాణిగ్రహ మొనరించినది. ఇక అనుకరణము, అభినయము దాసుగారికి నడకతో నడచి వచ్చిన విద్యలు.

మొదటి హరికథ

దాసుగారు స్వభానుసంవత్సరములో (1883) మెట్రిక్యులేషను చదువుచుండగా హరికథకు అంకురార్పణ మేర్పడినది. కుప్పు స్వామి నాయుడు అను భాగవతారు చెన్న పట్టణము నుండి విజయ నగరమువచ్చి కాసుకుర్తి హనుమంతరావుగారి యింటి యందు ఆడుచు పాడుచు ధ్రువచరిత్ర హరికథచెప్పెను. అదిచూచిన తుణమే సంగీత నృత్య సాహిత్యముల నొకచోట ననుసంధించి ప్రదర్శించుటకు అనువైన ప్రజారంజకమైన షకైక సకలేంద్రియ సంతర్పణ ప్రక్రియ హరికథ - అను భావము దాసుగారి దహరాకాశమున మెలిసినది. వెంటనే హరికథ వ్రాయవలెనని సంకల్పించి దాసుగారు కూడ నొక

ధ్రువ చరిత్రమును వ్రాసిరి. ఈ ధ్రువచరిత్రము దాసుగారి మొదటి గ్రంథము. ఈ ధ్రువచరిత్రమునందు దాసుగారి సొంత కీర్తనలతోపాటు విశాఖపట్టణ వాసుడైన ధూళిపాళ కృష్ణయ్యపద్యములు ఆంధ్ర భాగవత పద్యములు కూడ నున్నవి. అట్లు తయారు చేసిన హరికథను సోదరుడైన పేరన్నతో కలిసి రెండవ అన్నయైన సీతారామయ్య గారింట మొదట 'రిహార్సులు' వేసెను. సీతారామయ్య నారాయణదాసు ప్రతిభను జూచి సంతోషముతో గజ్జెలను బహూకరించిరి. దాసుగారు ఆ గజ్జెలను ధరించి వేణుగోపాలస్వామి మఠములో మిత్రుల యెదుట ఆడుచు పాడుచు ధ్రువచరిత్ర హరికథ చెప్పిరి. ఈ హరికథ దాసుగారి హరికథా సంకల్ప సాధ్యయొక్క తొలికాన్పు. అప్పటికి దాసుగారి వయస్సు పందొమ్మిదేండ్లు.

దాసుగారి ప్రథమ హరికథా ప్రదర్శనమును జూచిన మిత్రులు, విద్వాంసులు “ ఈ కుట్టవాని బహుముఖ ప్రతిభకు సరియైన సాధనము హరికథ ” యని ప్రశంసించి ప్రోత్సహించిరి.

మొదటి దేశ సంచారము

విజయనగర పౌరుల ప్రోత్సాహముతో, అంతకు ముందేకల్గిన పరిసర గ్రామసంచారానుభవముతో, అత్తవిశ్వాస ధనముతో దాసుగారు పేరన్న యన్నతోగూడి దేశసంచారమునకు బయలుదేరిరి. ఆ రోజులలో ఉర్లాము కళాసోషణ కేంద్రములలో నొకటి, ఆ ఉర్లాము జమీందారిణియైన కందుకూరి మహాలక్ష్మమ్మగారికి కళారాధనా ప్రియత్వమెక్కువ. దాసుగారు ఉర్లాము వెళ్ళి ఆ జమీందారిణిని అక్కడనున్న ఆస్థాన పండితులను తన ఆశుకవిత్వములతో, హరికథా ప్రదర్శనముతో మెప్పించిరి. అక్కడనున్న పండితులు దాసుగారి ప్రతిభను జూచి అష్టావధానము చేయగలరా? యని ప్రశ్నింప, దానికి దాసుగారు నిస్సంశయముగ చేయగలనని చెప్పిరి. జమీందా

రిణి మరునాడే అవధానము నేర్పాటు చేయింపగా దాసుగారు తొలిసారిగ సాహిత్యావధానమునుచేసి మెప్పించిరి. ఆ అవధాన నిర్వహణ నైపుణ్యమును, ఆ హరికథా ప్రదర్శన విధానమును జూచి జమీందారిణి వార్షికమిచ్చి గౌరవించెను.

అక్కడనుండి పేరన్నతోగూడి దాసుగారు నరసన్నపేటకు వెళ్ళి పురప్రముఖుల సమక్షమున ధ్రువచరిత్ర హరికథ చెప్పిరి. ఆ సభలో శ్రీకాకుళమండల ఉప మండలాధికారి (Sub-Collector) యైన H. R. Bardswell యొకరు. ఆ హరికథకు ఆ సభకలెక్టరు ఎంత ఆనందించెనన్న జీవితాంతమువఱకు దాసుగారి హరికథ యన్నచో చెవికోసికొనెడివాడు. దాసుగారి ముఖ్యమిత్రులలో నొకడై నాడు.

నరసన్నపేటనుండి బరంపురమునకు బయలుదేరిరి. త్రోవలో ఇచ్చాపురమందొక కథ చెప్పిరి. బరంపురమునందు మరువాడ జగన్నాథమను నొక ప్రముఖ న్యాయవాది కలడు. ఆతడు దాసుగారికి బంధువు. మరువాడ జగన్నాథమగారు ప్రముఖ వ్యాపారి యైన నాశము భీమరాజుగారింట హరికథ నేర్పాటుచేసిరి. ఆ హరికథకు భీమరాజు సంతోషించి పట్టువస్త్రములు, నూటపదారు రూప్యముల నిచ్చి సత్కరించెను. ఆ హరికథను జూచిన ప్రేక్షకులలో కుప్పుస్వామి నాయుడుగారొకరు. కుప్పుస్వామి నాయుడు హరికథానంతరము దాసుగారినిజూచి “మీకు హరికథ నేర్పినగురువులెవరు?” అని యన, దాసుగారు “మీరే” అని నవ్వుచు విజయనగరముననాయుడుగారి హరికథతమనెట్లు ప్రభావితము చేసెనో వివరించిరి. అప్పుడు నాయుడుగారు ఆనందమును ఆపుకొనలేక దాసుగారిని కౌగలించుకొన్న దృశ్యము బ్రహ్మానంద సదృశము.

ఈ బరంపుర పర్యటనమునందు దాసుగారికి వరిచయమైన మహా మనీషి యొకడు కలడు, ఆయన జయంతి కామేశము

పంతులుగారు. ఈయన ప్రముఖ న్యాయవాది, రసీనుడు. విద్యా వేత్త, దాత, బాసకీవరశతకము. రామశతకము వ్రాసిన కవి. దాసుగారిని బరంపురమునందు అనేక విధముల సత్కరించిన కళా హృదయుడు. దాసుగారిని బరంపురమునుండి సాగనంపుచు “దాసుగారూ! మీ ప్రతిభను లోకము సరిగా గుర్తింపలేక మిమ్ముల నవమానించునేమో” యని భయపడిన పండితాభిమాని.⁶

దాసుగారి ఈ పర్యటనమునందు చత్రపురములో ఒక సంఘ టన జరిగినది. చత్రపురములో ఒక ధనవంతుని యింటియందు దాసుగారు ధ్రువచరిత్ర హరికథ చెప్పగా, ఆ సభ్యులలో నొకరైన ఒక ఆఫీసరు “ఈ హరికథ మీరు వ్రాసినదే యగునా” అని సందేహమును వెలిబుచ్చెను. దానికి దాసుగారు “నేను వ్రాసినదే” యనిరి. “అట్లయిన అంబరీషోపాఖ్యానమును వ్రాసి చెప్పుము” అని ఆ ఆఫీసరనగా, దాసుగారు పట్టుదలతో ఆ రాత్రికి రాత్రియే అంబరీషోపాఖ్యానమును వ్రాసి ధారణచేసి మరునాడుదయమే గజ్జె కట్టి ఆ హరికథను ఆశ్చర్యజనకముగా చెప్పిరి. ఈ అంబరీషోపాఖ్యానము దాసుగారి రెండవ రచన (1884) ఇది వ్రాయువఱకు దాసుగారు చెప్పిన హరికథలన్నియు ఒక్క ధ్రువచరిత్రయే.

ఈ సంచారమునందే దాసుగారు ‘లోకనాథము’ అను గ్రామములో మొట్టమొదటసారిగ సంగీత సాహిత్యాప్తావధానమును

6. జయంతి కామేశము గారు చూపిన ప్రేమను మఱునలేక, దాసు గారు కామేశముగారు మరణించిన తరువాత స్వీయచరిత్ర నంకిత మిచ్చిరి. ఈ స్వీయచరిత్ర ఇప్పటికిని ముద్రింపబడలేదు. ఈ ఆము ద్రిత స్వీయచరిత్రను నా పరిశోధన కిచ్చినవారు శ్రీ కణ్ణా ఈశ్వర రావుగారు. ఈయన దాసుగారి దౌహిత్రికి చర్త. గుంటూరునందలి “దాసుభారతి” ప్రకాశకులు.

చేసిరి. అక్కడనుండి సుబ్బమ్మపేటలో, పల్లాకిమిడిలో, శ్రీకాకుళములో. అరసవల్లిలో ఎన్నియో హరికథలు చెప్పి మహా పండితుల నెందఱునో మెప్పించి నారాయణదాసు అను పేరుతో ప్రసిద్ధిచెంది విజయనగరము చేరిరి. దాసుగారి కప్పటికి ఇరువదేండ్లు.

దాసుగారికి నిరువది యొకటవ సంవత్సరమునందు వడ్లమాని అన్నప్పగారి పుత్రిక యగు లక్ష్మీనరసమ్మ నిచ్చి పెద్దలు వివాహము చేసిరి.

కళాశాలలో విద్య

దాసుగారికి ఆటపాటలపై నున్న శ్రద్ధలో ఆవగింజంతయైన బడి చదువుపై లేదు. ఆ కారణముచే మెట్రీక్యులేషను పరీక్ష ఇంతయునుండే తప్పిరి ఈ పెండ్లియైన సంవత్సరమందే పీఠాంబరము హనుమంతరావు, పూడి పెద్ది పోతునాథము అను సహపాతులతో పై వ్రేవేటుగా జదివి మెట్రీక్యులేషను పరీక్షలో నుత్తీర్ణులైరి. కాని పై చదువులు చదువుట దాసుగారి కిష్టములేదు. హరికథలు చెప్పి జీవించవలెనని వారి వాంఛ. వారికిష్టములేకపోయినను పై చదువులకు కళాశాలలో చేరిరి. దానికి కొన్ని కారణములున్నవి. అప్పటి విజయనగరపు కాలేజి ప్రిన్సిపాలు చంద్రశేఖర శాస్త్రిగారు. వారు సంగీత ప్రియులు దాసుగారు ఒకసారి బొంకులదిబ్బపై హరికథ చెప్పుచుండగా విని దాసుగారిపై సదభిప్రాయము కల్గియుండిరి. వారు దాసుగారిని పై చదువులకు ప్రోత్సహించిరి. చంద్రశేఖర శాస్త్రిగారి ప్రోత్సాహమునకు తోడు అన్నయైన సీతారామయ్య యొత్తిడి యెక్కువైనది. ఈ రెండింటిని మించిన బలవత్తర కారణము మఱియొకటి యున్నది. అప్పటి విజయనగర సంస్థానమునరు దివాన్జీ శ్రీ పెనుమత్స జగన్నాథరాజు. ఈయనకూడ దాసుగారి హరికథను ఒకసారి వినుట తటస్థించినది. విని ముగ్ధుడై జగన్నాథ

రాజు దాసుగారి పొట్టను సవరించుచు, “ఇంత చిన్న బొజ్జలో ఇన్ని గొప్ప కళలు ఎట్లు నిండియుండెనో” అని చమత్కరించెను. అంతేకాదు కళాశాలలో స్కాలరుషిప్పు ఇప్పింతునని వాగ్దానము చేసెను. ఈ కారణత్రయము దాసుగారు కళాశాలలో పై చదువులు చదువుటకు మూలములై నవి 1886 లో విజయనగర కళాశాలలో ఎఫ్. ఎ లో ప్రవేశించిరి

కళాశాలలో ప్రవేశించినను దాసుగారు హరికథలు చెప్పట మానలేదు. ఈ సంవత్సరమందే గజేంద్రమోక్షణమును హరికథను రచించిరి.

కళాశాలలో స్కాలరుషిప్పు ఇప్పించిన దీవాన్జీ పితాపురము రాజయిన గంగాధర రామారావుగారిని దర్శింపుమని దాసుగారికి ఒక ‘సిఫార్సు’ ఉత్తరము నిచ్చెను. దివాన్ సాహెబు చేసిన రెండవ యువకారమిది. దాసుగారు పేరన్నతో కలిసి పితాపురము బయలుదేరిరి. త్రోవలో కాళింకోట జమిందారుగారిని హరికథచెప్పి మెప్పించిరి. పితాపురము వెళ్లి అక్కడ దివానుగారికి సిఫార్సు ఉత్తరము చూపింపగా, పితాపురము దివాన్జీ మాధవస్వామి ఆలయములో హరికథ నేర్పాటు చేసెను. ఇంతలో అనుకోకుండగ విజయనగరము దివాన్జీ పితాపురము వచ్చుట జరిగినది. అతడు కోటలో హరికథ నేర్పాటు చేసెను. గంగాధర రామారావు దాసుగారి హరికథకు ముగ్ధుడై మరల మరియొక హరికథ చెప్పుమని కోరి చెప్పించుకొనిరి. రెండవసారి దాసుగారు వారి సంగీత వైద్యుష్యముతో హరికథను శ్రవణపర్వముగ జేసిరి. పితాపురము రాజాదాసుగారి గానమాధుర్యమునకు పరవశము చెంది “దాసుగారూ! మీ సంగీతము లడ్డుమీద పన్నీరు చల్లినట్లున్నది” అని ప్రశంసించి, వారి సంప్రదాయానుసారము ‘కైజారు’ పైనుండి నూటపదారులిచ్చి సత్కరించెను. దాసుగారు పొందిన ఘన సత్కారములలోనిది యొకటి.

నారాయణదాసుగారు పితాపురమువెళ్ళి వచ్చిన కొలది దినములకే ప్రిన్సిపాలు చంద్రశేఖరశాస్త్రిగారు స్వర్గస్థులైరి. వారి మరణమునకు దాసుగారు పసిపిల్లవానివలె రోదించిరి.

అది యేమిదై వ దుర్విపాకమో కొన్నినాళ్లకి దివాన్జీ జగన్నాథరాజుగారు కూడత నువు చాలించిరి. శ్రేయోభిలాషులిట్లు ఇరువురు మరణించుటతో దాసుగారు దుర్వాఖ్య చేయబడిన కవివలె హతాశులై రి.

తరువాత కాలేజీకి ప్రిన్సిపాలు అయినవారు కిళాంబి రామానుజాచారిగారు. ఈయన సంస్కృతాంధ్రములందు గట్టిదిట్ట. శతావధాని. కాని సంగీత ప్రియత్వము లేదు. అందువలన చదువక హరికథలు చెప్పుచు తిరుగువానికి స్కాలరుషిప్పు ఎందులకని దాసుగారి స్కాలరుషిప్పును తొలగించెను. దాసుగారప్పుడు విజయనగరము కాలేజీ నుండి Evidence certificate తీసికొని ఎఫ్.ఎ రెండవ సంవత్సరము చదువుటకు విశాఖ పట్టణము హిందూ కాలేజీకి వెళ్లవలసి వచ్చినది. అప్పుడు (1887-88) విశాఖపట్టణము కాలేజీకి ప్రిన్సిపాలు రామయ్యగారు. వారు లబ్ధప్రతిష్ఠులైన దాసుగారిని గూర్చి విని స్కాలరుషిప్పు ఈయగా దాసుగారు ఎఫ్ ఏ. సీనియరు అక్కడ చదివిరి. మద్రాసు హైకోర్టున్యాయాధిపతులైన శ్రీవేపారామేశముగారు అప్పుడు అక్కడదాసుగారి 'క్లాసుమేటు'.

విశాఖ పట్టణమందు చదువుకొనుచున్నప్పుడు దాసుగారిని కాళింకోట జమీందారు పిలిపించుకొని రెండు హరికథలను చెప్పించుకొని నూటపదారులతో వారి యానందమును తెలియజేసిరి. ఆ రోజులలో సోమంచి భీమశంకరమును సాహిత్యాభిరుచిగల ప్రముఖన్యాయవాది విశాఖపట్టణమందున్నాడు. దాసుగారి ప్రతిహారికథకు మొదటి సభ్యుడు ఈ భీమశంకరము. దాసుగారు ఒక సంవత్సరములో నలువది

హరికథలు చెప్పటకు ప్రధానకారకుడు. అప్పుడు విశాఖ పట్టణమందు అంకితము వేంకట నరసింగరావు⁷ అనునొక జమీందారు కలడు. అతడు విద్యాస్నాతకుడు విద్యాపోషకుడు. దాసుగారి హరికథలను విని ఆనందించెడి నిత్యసభ్యులలో నొకడు నరసింగరావు దాసుగారిని అష్టావధానము తన నివాసమునందు చేయుమని కోరెను. దాసుగారు సంతోషముతో అంగీకరించి అత్యద్భుతముగ అష్టావధానమును చేసిరి. ఇది సామాన్యమైన అష్టావధానము కాదు. క్లిష్టాంశములతో⁸ గూడిన ఈ యవధానమును అనాయాసముగ నిర్వహించిన దాసుగారి ప్రతిభకు పరమానందముచెంది జమీందారు నూటపదారులు వార్షిక మిచ్చుచుంటినని సభాముఖమున ప్రకటించెను. ఈ యవధానముతో ప్రతిభాకాంత దాసుగారికి సహధర్మచారిణిగానున్నను యశఃకాంత దిక్కులు చూచుట మొదలు పెట్టినది. ప్రతిభాకాంత ఒక్కసారి ప్రదర్శనమందు బై టికివచ్చిన చాలును అదెక్కడి సాపత్యమో! యశఃకాంత తిరిగినచోట తిరుగక దేశమంతయు సంచరించి రావలసినదే.

ఇట్లు అష్టావధాన నిర్వహణములతో, హరికథా వ్యాసంగములతో దాసుగారు కాలేజీ చదువుపై శ్రద్ధచూపలేదు. ఎఫ్.ఏ. పరీక్షను

7. విశాఖపట్టణమందలి నేటి ఏ.వి.యన్. కాలేజీ వీరి పేర వెలసిన కాలేజీయే.

8. అంశములు :-

1. గ్రీకు భాషలో ఒకరు చదివిన ఘట్టములను అప్పగించుట.
2. కోరిన పురాణ ఘట్టములను చదివి వానికి వెంటనే రాగములను కూర్చుట.
3. పుస్తకము గిరగిర తిప్పుచుండగా చదువుట
4. బీజగణితము (అల్జీబ్రా) నందించిన చిహ్నులెక్కలను విప్పుట.
5. విజయపుష్పములను తెక్కించుట.
6. ఛందస్సంభాషణము.
7. తెనుగులో ఆశుకవిత్వము.
8. సంస్కృతములో ఆశుకవిత్వము.

లెక్కలలో తప్పిరి. పరీక్ష తప్పటకు కారణము ఆ చదువుపై వారికి గల నిర్లక్ష్యమే. ఎఫ్ ఏ. రెండవ సంవత్సరము చదువుచున్న ఇరువది నాల్గేండ్ల ప్రాయమునందే కాళిదాసు, షేక్సుపియరు రచనలనుకొంత కొంత అనువదించుట ప్రారంభించిరి. జాటసారియను కల్పిత ప్రబంధమును వ్రాసినది కూడ ఇప్పుడే.

దాసుగారు రెండవ పర్యాయము ఎఫ్.ఏ. పరీక్షకు కూర్చుండిరి. హరికథల వ్యాసంగము వలనగాని, శ్రద్ధాలోపము వలనగాని మరల లెక్కలలో తప్పిరి అంతే దీనితో దాసుగారు ఆంగ్ల విద్యకు స్వస్తి చెప్పిరి.

దాసుగారు వారి విద్యార్థి జీవితమునందు ఒక్క ఆంగ్లము తప్ప మరి ఏ విద్య కూడ గురు ముఖమున నేర్చుకొనలేదు.

దేశ సంచారము :

దాసుగారు చదువుమాని విశాఖపట్టణము నుండి విజయనగరము వచ్చిరి. మిత్రులు కోరగా కొన్ని హరికథలు విజయనగరమున చెప్పిరి. అప్పటికే దాసుగారిలో హరికథలు చెప్పి జీవించవలెను అనుభావము వేరు ప్రాకి స్థిరపడినది. విద్యావ్యాసంగమును ఆటంకము తొలగుటచే అవకాశము కూడ వచ్చినది. దానికితోడు “వీడు హరికథలు చెప్పుకొని బ్రతుక గలడులే” అని సోదరుడైన సీతారామయ్య కూడ అభ్యంతరము చెప్పలేదు. దీనికితోడు శ్రేయోభిలాషుల ప్రోత్సాహమెక్కువై నది. ఈ కారణముల బలముతో దాసుగారు హరికథా సరస్వతిని ఆంధ్రదేశమంతటగా ఊరేగింపవలెనని సంచారమునకై బయలుదేరిరి. ఈ సంచార కాలము పదునాలుగు నెలలు (1888-89). ఈ సంచారములో పేరన్న తోడులేదు.

దాసుగారు ఈ సంచారములో మొదట పాదము పెట్టినచోటు ధాజమపేండ్రవరము. అవి వీరేశలింగము పంతులుగారి సంఘసంస్క-

రణోద్యమములతో ఆంధ్రదేశమంతయు ఉడికిపోవుచున్న రోజులు. వీరేశలింగముగారి ప్రభ వెలిగిపోవుచున్న రోజులు. ఆ సంస్కరణోద్యమములకు రాజమహేంద్రవరము రాజధాని. దాసుగారి హరికథా పద్ధతి క్రొత్తది యగుట వలనను, దాసుగారి సామర్థ్యము వలనను రాజమహేంద్రవర పురప్రముఖులందరు ఆకర్షితులైరి. వారు వీరసక అందరు దాసుగారిని నెత్తిపై పెట్టుకొని పూజించిరి. అక్కడదాసుగారి అభిమానులలో ప్రథమ గణ్యులు ప్రముఖ న్యాయవాదులు శ్రీ న్యాపతి సుబ్బారావుగారు. నాటి ప్రముఖులలో ప్రముఖులైన వీరేశలింగముగారు మాత్రము తగిన గౌరవమీయలేదు. దానికి కారణము పంతులుగారికి సంఘ సంస్కరణోద్యమములపైనున్న శ్రద్ధ సంగీతముపై లేకపోవుటయే. దాసుగారికికూడ పంతులుగారి సంస్కరణములపై మంచి చూపులేదు. ఇట్లు ఈ మహా వ్యక్తు లిగువురు భిన్నరుచులుగల వారగుటచే ఒకరిపై నొకరికి అంత సద్భావము లేకయుండిరి⁹. ఒకసారి రాజమండ్రి టౌన్ హాలులో దాసుగారి సమక్షమున మఱియొక వ్యక్తితో వీరేశలింగముగారు “వెధవ హరికథలు” అని విమర్శింపగా, దాసుగారు “పంతులుగారికి సహవాసబలము కాబోలు. ఎప్పుడు విధవాస్మరణము చేయుచుందురు” అని వీరేశలింగముగారిని హేళన చేసిరి¹⁰.

రాజమండ్రి నుండి న్యాపతి సుబ్బారావుగారు, సోమంచి భీమశంకరముగారు తోడు రాగా దాసుగారు పడవపై ప్రయాణము చేసి

9. దాసుగారు తమ స్వీయ చరిత్రలో వీరేశలింగముగారి పేరు కూడ ఉచ్చరించుట కిష్టపడక “విచిత్ర వివాహకర్త” అని వ్రాసిరి.

10. తొలి రోజులలో ఒకరి నొకరు ఇట్లు విమర్శించుకొన్నను తరువాత ఒకరి నొకరు గౌరవించుకొనినట్లు ఆధారములున్నవి. దాసుగారి బాటసారి గ్రంథమును మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్షకు (1902) పాఠ్యగ్రంథముగా వీరేశలింగముగారు నిర్ణయించుట ఒక మంచి సాక్ష్యము.

అమలాపురము వెళ్లిరి. న్యాపతి సుబ్బారావుగారు అమలాపురము లోని న్యాయవాదులకు పరిచయము చేయగా, వారు కొన్ని హరికథలనేర్పాటు చేసిరి. అప్పటికి రసికులను వశపఱచుకొనుటలో గడితేరిన దాసుగారి హరికథా విలాసినీ విలాసములకు అమలాపురపౌరులు ఆటబొమ్మలైరి. అమలాపురమున కీర్తి ధ్వజము నాటి తిరిగి రాజమండ్రి వచ్చిరి.

రాజమండ్రిలో కొన్ని రోజులుండి అక్కడ నుండి కాకినాడ వెళ్లిరి హరికథలు చెప్పటకు వెళ్లిన దాసుగారు అనుకోకుండగ కాకినాడ నాటక సమాజము వారి నిర్వహణమున ప్రదర్శించుచున్న విక్రమోర్వశీయ నాటకమునందు రాజుపాత్ర వేయవలసివచ్చినది. అనేక పాత్రలను వేషధారణము లేకుండగానే అభినయించి పాత్రసాక్షాత్కరము కల్గింప జేసిన హరిదాసునకు వేషధారణముతో ఒక్క పాత్రను గ్రహించి మెప్పించుట ఒకలెక్కయా! దాసుగారు నాటకమందు పాత్రధారణము చేసిన ఏకైక సందర్భమిదియే. కొన్ని హరికథలను చెప్పి రాజమండ్రి వచ్చిరి.

రాజమండ్రి నుండి భీమశంకరముగారితో ఏలూరువచ్చి కొన్ని హరికథలను జెప్పిరి. ఈ పర్యటనమునందు దాసుగారు తీరికదొరికినపుడెల్ల కాళిదాసు, షేక్సుపియరు గ్రంథములలోని ఘట్టములను అనువదించుచుండిరి. అప్పుడు వారు చేయుచున్న అనువాద ప్రభావము వారి హరికథలపై కూడ ప్రసరించుట ప్రారంభించినది. వారి తెలుగు హరికథలలో కాళిదాసు, షేక్సుపియరు తెలుగు గొంతులతో కన్నడుట ప్రారంభించిరి. ఈ లక్షణము ఏలూరు హరికథల నుండి అధికమైనది.

ఏలూరు నుండి పండిత మండలీ మండితమైన బందరువచ్చిరి. ప్రేక్షకులలో పండితులెక్కవ కన్నడుటచే దాసుగారు అక్కడ వారి పాండిత్య వీరమును ప్రదర్శించిరి. అక్కడ వారు చెప్పినవి కేవలము

హరికథలుకావు. శాస్త్రసభలు. కొన్ని సంగీతశాస్త్ర వైదుష్య ప్రకటన ప్రధానములు. కొన్ని సాహిత్య విద్యావిభవ ప్రభావితములు.

బందరు పట్టణములో హరికథలకన్నదాసుగారికి ఎక్కువ కీర్తి తెచ్చి పెట్టినది, వారు పంతులుగారి మేడపై చేసిన అసాధ్యాష్టావధానము¹¹ అష్టకిష్టాంశములతో గూడిన ఈ అసాధ్యాష్టావధానమును దాసుగారి పూర్వమే అపధానియు చేసినట్లు కన్నడదు. నా వంటివాడు వేయి సంవత్సరాలకు ఒకడు కూడ పుట్టడు" అని దాసుగారు సన్నిహితులతో ననుచుండెడివారట. ఆ మాటకు నిదర్శనమైనది ఈ అసాధ్యాష్టావధాన నిర్వహణము.

కాని అప్పటికీ బందరులో కొందరు సంగీత విద్వాంసులు దాసుగారి ప్రతిభపై అసూయపడుచుండిరి. అట్టి పండితులకు అండగా

11. ఇరు హస్తములతోడఁ జెరి యొక తాళంబు

చరణ ద్వయాన నేమరక రెండు
పచరించి, పల్ల విఁబాడుచుఁ గోరిన
జాగాకు ముక్తాయి సరిగనిడుట
నయ మొప్ప న్యస్తాక్షరియును వ్యస్తాక్షరి
ఆంగ్గంబులో నుపన్యాస; మవల
నల్వరకున్ దెల్గునన్ నల్వరకు సంస్కృ
తంబున వలయు వృత్తాలఁగై త
సంశయాంశమ్ము శేముషీ శక్తితోఁబ
రిష్కరించుట; గంటల లెక్కఁగొంట
మఱియు చందస్సుతోడి సంభాషణంబు
వెలయ నష్టావధానంబు సలిపె నతఁడు.

పెద్దింటి సూర్యనారాయణ దీక్షితదాసు నారాయణదాస
జీవిత చరిత్ర (యక్షగానము) పుట-20.

నున్న బుధవిధేయినీ పత్రికా సంపాదకుడైన పురుషోత్తమశాస్త్రి, ఈ యవధానమును “చిన్న పనుల గుంపు” అని విమర్శించెను. ఆ విమర్శనమును జూచి దాసుగారు అగ్గిమీద గుగ్గిలమై ‘కలుషహారిణి’ పత్రికలో సమాధానము చెప్పిరి. అందులో విష్ణుస్తుతివలె నుండి నిందా గర్భముగ పురుషోత్తమ శాస్త్రిని విమర్శించిన పద్యమునాడు అతి ప్రసిద్ధము¹². దాసుగారి ప్రతివిమర్శాచాత్మక సమాధానముతో బందరు పట్టణము రెండుచీలికలై నది. నారాయణదాసునకు కృతులు కూడ రావని కొందరు, అంతటి ప్రతిభావంతుడింత వఱకు పుట్టలేదని కొందఱు వాదములు చేయసాగిరి. వాదోపవాదములు పెచ్చుమీరి నవి. పోటీ సభల అవసరము వచ్చినది. గొప్పపోటీ సభను ఏర్పాటు చేసిరి. ఆ సభకు ‘సవ’లు వచ్చిన ప్రతి సంగీత ప్రియుడు వచ్చెను. తగాదాలు లేకుండ సభ నిర్విఘ్నముగ సాగుటకు పోలీసు బందోబస్తు కూడ చేయబడినది. సభ ప్రారంభమైన తరువాత పరీక్షయెట్లు జరుగ వలెనని వాదములు చెలరేగినవి. తుదకు దాసుగారు “శ్రోతృరంజక స్వర సందర్భము సంగీతము. కనుక వీరందఱుకాని వీరిలో కొందరు కాని యొకగంట పాడనిండు పదప నేనొకగంట పాడెదను. ఎవ్వరి పాట మిక్కిలి రంజకముగా నుండునో వారధికులుగ నిర్ణయింపబడుదురు”¹³ అని పరీక్షా పద్ధతి తెల్పిరి. ఆ మాటకు సభ అంగీకరించినది. కాని ప్రతిపక్షులు నిలువలేక కుంటిసాకులతో ఇంటి మొగము పట్టిరి. దాసుగారికి విజయము లభించినది.

---

12. ఆలియెరులకాయె అత్తనీపాలాయె

ముడ్డి శుడుపులాయె బుధ విధేయి

నేతి బీరకాయరీతి నీపేరాయె

ఉత్తముండ పూరుషోత్తముండ

13. నారాయణదాస జీవితచరిత్రము (మరువాడ వేంకటచయనులు)

పుట-83.

ఈ పర్యటనమందే కాదు దాసుగారి జీవితమునందే గణింపదగిన ఘన విజయమిది. ఇట్లు ఆంధ్రదేశములోని కొన్ని ప్రముఖ పట్టణములలో విజయభేరి మ్రోగించి దాసుగారు విజయనగరము చేరిరి. ఇప్పటికి దాసుగారి వయస్సు ఇరువదియైదేండ్లు మాత్రమే.

తరువాత మూడు సంవత్సరములు ఎక్కువగా దేశసంచారము చేయక పరిసర ప్రాంతములందు మాత్రము హరికథలు చెప్పుచు, విజయనగరమందే యుండి కొన్ని గ్రంథములను వ్రాసిరి. డేంమూఈ డ్లలో (1890-93) వ్రాసిన గ్రంథములే దంభపుర ప్రహసనము¹⁴, సారంగధర నాటకము, మాఘ పురాణ కథాను సరణమైన మార్కం డేయ చరిత్రము.

1894లో స్వీయ చరిత్ర రచన ప్రారంభించిరి. ఈ యేడే రామేశ్వరయాత్రకు పోవుచున్న చోడవరపు మునసబుగారైన బుట్టా రాజలింగశాస్త్రితో మద్రాసు చూచుటకు దాసుగారు, పేరన్నగారు గూడ వెళ్లిరి. మద్రాసులో అప్పుడు ప్రముఖ న్యాయవాదియైన రెంటాల సుబ్బారావుగారి పరిచయమేర్పడినది. సుబ్బారావుగారు దాసుగారి పాటసారి కావ్యమును విని “మంచి గంధపు చెక్కపై నునుపువలె మీ తెలుగు మెత్తగనున్న”దని ప్రశంసించి, కపాలేశ్వరాలయమువద్ద అంబరీషోపాఖ్యానము చెప్పించిరి. దాసుగారు లెక్కలే నన్ని సారులు అంతబాగుగా చెప్పినను, ఈ హరికథకు వచ్చినకీర్తిమరియే హరికథకు రాలేదు. మద్రాసు పత్రికలు దాసుగారి ప్రతిభను వేసోళ్ల పొగడినవి. 30-6-1894 తేదీ నాటి హిందూపత్రిక ఎట్లు ప్రశంసించినదో చూడదగిన విషయము.

---

14. ఇది లభ్యము కాలేదు. 'It contained caricatures of several of his contemporaries' Adibhatle Narayanadas by Vasantarao Brahmaji Rao-page. 35.

“— An exquisite poet, a versatile genius conversant with English, profound scholar in Telugu and Sanskrit; an accomplished musician of the most enchanting type. While this pride of Vizianagaram was unfolding the story with his inimitable skill, the audience was beside it self with joy. Not only was he applauded time after time, but at the close, there was a spontaneous out burst from everyone present exclaiming that it was a rare and excellent treat of the gifted expounder, it may be well and truly said, that he is entitled to be spoken of in glowing terms by the best of pandits, by the most skilful songsters, by the most ardent lovers of music and by the most reputed of elocutionists. The rythmic cadences of his harmonious voice the melodious intonations of his musical flight, and snatches of vivid and picturesque representations of nature conjured up by his lively and constructive faculty of imagination and his powerful command of the language appealed to the listeners spiritual sensibilities”

అప్పుడు మద్రాసులో పనప్పాకము ఆనందాచార్యులను ప్రముఖ న్యాయవాది యున్నాడు. ఆయన అటు రాజకీయ ప్రపంచమున

చమునందు, ఇటు సాహిత్య ప్రపంచమునందు అందెవేసిన చేయి¹⁵. ఈయనను దాసుగారికి పరిచయముచేసినవాడు సోమంచి భీమశంకరము. ఆనందాచార్యులు దాసుగారి ప్రతిభను గ్రహించి సత్కరించుటయేగాక రెవిన్యూబోర్డుమెంబరు గ్రోలుదొర మొదలగు పురప్రముఖులకు కూడ, పరిచయము చేసెను. గ్రోలుదొర సతీసమేతుడై దాసుగారి పాటవిని పొందిన ఆనందమునకు మేరలేదు. గ్రోలుదొర దాసుగారి పరిస్థితిని గమనించి “రామనాథ రాజాగారికి సిపార్సు ఇచ్చెదను. అక్కడికి పోయెదరా?” అని యన దాసుగారంతదూరము ప్రయాణము చేయుట కిష్టపడలేదు. దాసుగారు అంగీకరింపకపోయినందులకు ఆచార్యులుగారు బాధపడి “సరే మైసూరు పోయిరండు. నేను సిపార్సు ఇచ్చెదను” అని దాసుగారి మెడలు వంచి ప్రయత్నమున అంగీకరించునట్లు చేసెను.

బిల్వేశ్వరీయకర్త, మద్రాసు ప్రసిడెన్సీ కాలేజి ఆంధ్రోపాధ్యాయులునైన శ్రీ కొక్కొండ వేంకటరత్నముగారు దాసుగారి బాటసారి కావ్యమును విని “క్షీరాన్నము” వలెనున్నదని పొగడిరి. రెంటాల సుబ్బారావుగారి మిత్రుడైన ఆచంటవేంకటరాయ సాంఖ్యాయనశర్మ, దాసుగారి కవిత్వము విని ఆనందించిన వారిలో ఒకడు. ఇట్లు దాసుగారు ఆనాడు మద్రాసులోగల అనేక పండిత ప్రశంస అందుకొని మైసూరు ప్రయాణమునకు సిద్ధమైనారు.

-
15. National congress president; Fellow of the Madras university; Member of legislative council; ‘విద్యావిసోది’ బిరుదాంకితుడు, సంస్కృతాంధ్రాంగ్లభాషలలో మంచి ప్రవేశమున్న వ్యక్తి, దాసుగారు తమబాటసారి కావ్యమును అంకితమిచ్చినది వీరికే.

ఆనందాచార్యులుగారి సోదరుడొకడు బెంగుళూరులో నున్నాడు. ఆయనకు ఆచార్యులుగారు సీపార్సునిచ్చిరి. అదీ తీసికొని దాసుగారు బెంగుళూరు బయలుదేరి రైలులో వెళ్లుచుండగా, “పోలీసు కమీషనరు గారింట గొప్ప సంగీతసభ కలదు. వెంటనే వెనుకకు రావలసినది. అని రెంటాల సుబ్బారావుగారు తంతినిచ్చిరి. దానితో దాసుగారు మరల మద్రాసు వచ్చి సభలో పాల్గొని సంగీతమున దాక్షిణాత్యుల కన్న బౌత్తరాహులు తక్కువ అను అభిప్రాయమును వమ్ముచేసిరి. ఈ సభ జరిగిన మరునాడు మరల బెంగుళూరు రైలులో వెళ్లిరి.

ఆచార్యులుగారి సోదరుని పరపతితో దాసుగారు పేరన్నతో గూడి రాజభవనమునకు వెళ్ళిరి. రాజావారు దాసుగారి కంఠమును విని ఆ రాత్రి హరికథ వినుటకంగీకరించిరి. ఆ రాత్రి మహారాజావారి బంగళాలో అంబరీషచరిత్రము చెప్పగా, దాసుగారి సంగీతమును, రాజావారు “Your Music is very sweet” అని మెచ్చుకొని మఱియొక కథను చెప్పుమని కోరిరి. రెండవనాటి రాత్రి గజేంద్రమోక్షము చెప్పిరి. ఆ నాడు పేరన్నగారి పాటను “It lulls me to sleep” అని రాజావారు ప్రశంసించిరి, దసరాకు మైసూరురండు సింహాసనముపై కూర్చుండి మిమ్ములను సత్కరింతును” అని నెలవిచ్చిరి.

దాసుగారు బెంగుళూరులో రెండు నెలలుండి అక్కడక్కడ మరికొన్ని హరికథలు చెప్పి గుంటూరు వచ్చిరి. గుంటూరులో రెండు హరికథలు చెప్పి విజయనగరము చేరుకొనిరి. దాసుగారు విజయనగరము రాకముందే వారిని మైసూరు ప్రభువు గౌరవించినట్లు పత్రికలలో వచ్చినది. ఆ వార్తలను కాలేజీ ప్రిన్సిపాల్లైన రామానుజాచారిగారు విజయనగర ప్రభువునకు తెలిపెను. పండితులలో దాసుగారి పేరు కూడ నమోదు చేయించి నెలకు పదేను గూప్యముల పండిత వేతనము ఆనంద గజపతి ఏర్పాటు చేసెను. దాసుగారు విజయ నగ

రము వచ్చిన తరువాత ప్రిన్సిపాలు కాలేజీలో ఒక హారికథ నేర్పాటు చేసి, హారికథానంతరము సభా సమక్షమున పండిత వేతనము సంగతి ప్రకటించెను. దాసుగారు అప్పటి వరకు ఆనంద గజపతి దర్శనము చేయలేదు దాసుగారి కప్పుడు ముప్పదియేండ్లు.

‘దసరాకు మైసూరు రావలసినదని’ దాసుగారికి మైసూరు నుండి తంతిరాగా మైసూరు వెళ్ళిరి. మైసూరు మహారాజు మరల రెండు హారికథలు చెప్పించుకొని దాసుగారికి “గవర్నమెంటు డిజైనుతో నన్ను బంగారు ముదుగులు, రెండుజతల సాలువులు, ఒకవీణ, ఒక తుంబురా, వేయినూట పదారులు, రెండవక్లాసు రైలు ఛార్జీలు “ఇచ్చి సత్కరించి మిస్టర్ నారాయణదాస్ ! మీకు ఫస్టుక్లాసు బహుమతి నిచ్చితి” నని పల్కిరి. దాసుగారి ఆనందమునకు ఆవధులులేవు. కల్గిన ఆనందము నోటమాటలేక చేతులెత్తినదా యన్నట్లుగ దాసుగారు కృతజ్ఞతతో మహారాజున కంజిలించిరి. “మా దర్బారులో సర్వీసు చేసెదరా?” యని ప్రభువన “మర్త్యులను గొల్వనొల్లను” అని స్వతంత్ర ప్రవృత్తిని నిరాంటంకముగ వెల్లడి చేసిన స్వేచ్ఛాజీవిత ప్రీయులు దాసుగారు.

దాసుగారు సెలవు తీసికొన బోవుచుండగా ‘మహారాజావారు’ ఒక ఫోనోగ్రాఫు యంత్రసహాయముచే దాసుగారి గాత్రమును కోరి మూడు ప్లేట్లపై రికార్డు చేయించిరి. ఒక ప్లేటు జంజూటీ రాగముతో పాడిన బెంగుళూరుపై వ్రాసిన పద్యము¹⁶. ఒక ప్లేటు కన్నడ

---

16. అలరు తేనియలూరుఁ దలిరుల జిగిమీరు

విన్నఁగఱవుదీరు బెంగుళూరు

చిటుత మబ్బులకారు చెమటరాని పికారు

వేడుక లింపారు బెంగుళూరు

రాగము. మరియొక ప్లేటు హిందూస్థానీ రాగములో పాడిన 'సయ్యా జావో నహిబోలుం" అను టుప్రీ.

దాసుగారిట్లు మైసూరులో ఘనసన్మానమునుబొంది అక్కడ నుండి బెంగుళూరులో, మద్రాసులో కొన్ని హరికథలుచెప్పి బళ్లారి వెళ్లిరి. అక్కడ సుప్రసిద్ధ నాటకకర్తలు, సరస వినోదినీ సభాధ్యక్షులు న్యాయవాదులు అయిన ధర్మవరము రామకృష్ణ మాచార్యులు గారిని కలిసికొనిరి. వారు నారాయణదాసుగారిని గౌరవించి టీక్కట్టుపెట్టి రెండు హరికథలు చెప్పించిరి.

బళ్లారి నుండి బయలుదేరి త్రోవలో గుంటూరులో, అమలా పురములో, చోడవరములో కొన్ని హరికథలు చెప్పి విజయనగరము నకు వచ్చిరి.

ఆనందగజపతి సంబంధము

నారాయణదాసుగారు మైసూరులో పొందిన ఘన సన్మాన విషయము పత్రికలవలన ఆంధ్రదేశమంతయు వాయువువలె వ్యాపించి నది. ఆంధ్రదేశములో నారాయణదాస నామము నెఱుగని వ్యక్తి లేడు. నారాయణదాసు అనగానే హరికథయనియు, హరికథ అన గనే నారాయణదాసనియు వెంటనే స్ఫురించు విషయమైనది. దాసు

చెఱుకు తీయని నీరు చేల పచ్చనిబారు

వేల్పునగరుఁగేరు బెంగుళూరు

ఆవుల పాలేరు తావుల వేమూరు

పిలువఁదగిన పేరు బెంగుళూరు.

వింత నగ నాణెముల నారు బెంగుళూరు

పెను తెపుళ్ళకు మందు వేర్బెంగుళూరు

వెల్లదొరలను రాగోరు బెంగుళూరు

వేనుడువు లేఱ? బంగారు బెంగుళూరు.

గారు విజయనగరము వచ్చుటతోడనే వారిని చూచిపోవుటకు వచ్చి పోవు మిత్రులతో దాసుగారి యిల్లు తీర్థముగా మారినది.

విజయనగరము రాకముందే విజయనగర ప్రభువులైన ఆనంద గజపతిగారు ఏర్పాటు చేసిన పండిత వేతనమందుచున్నను దాసు గారికి అస్థాన ప్రవేశ భాగ్యము కలుగలేదు విజయనగరమంతయు దాసుగారి 'శంభో' నినాదముతో మారుమ్రోగుచున్నను అప్పటి వరకు కోటలో హరికథ జరగలేదు. ఆనందగజపతిదాసుగారి మాట నెపుడెత్తినను అక్కడనున్న విద్వాంసులు అతడు పొగరుపోతనియు, ఆతని గానము పవిత్రము కాదనియు, ఆతని గానము విని మైసూరు ప్రభువు అకాల మరణమునొందెననియు అసూయతో ప్రచారము చేయుచుండిరి అట్టి దుష్ప్రచారముచేసిన వారిలో వృద్ధుడైన అస్థాన వైణికుడు ముఖ్యుడు. రసికుడైన ఆనంద గజపతికూడ ఆ ముదుసలి మాటకు ఏదురు చెప్పలేక మౌనముగా నుండి ఆలస్యముచేసిన కళంక మునకు గురియయ్యెను. కొంతకాలముగడచిన తరువాత శ్రీ లింగం లక్ష్మణాచార్య¹⁷ సిపార్సువలన దాసుగారికి రాజదర్శన భాగ్యము కల్గినది. దాసుగారు కొలువునకేగి నారికేళఫలము సమర్పించి—

అశ్రితుల పాలి దాక్షిణ్య మరులయొద్ద
శౌర్యముం గోవిదులకడ సాత్వికతయు
నెసగు నేలిన వారి కభీష్ట జయము
నిచ్చు గావుత సంతత మీశ్వరుండు

---

17. శ్రీ లింగం లక్ష్మణాచార్య పంతులు గ్రీకు, లాటిను జర్మను, ఆంగ్లములందు మంచి పాండిత్యమున్నవాడు. ఇతడు ఆనందగజపతికి గురువు. ఇతడు దాసుగారి హరికథను విని దాసుగారిపై సవభిప్రాయము నేర్పరచు కొని యుండుటచే సిపార్సు చేసెను.

అని ఆశువుగా నాశీర్వచనముచేసి కూర్చుండిరి. దాసుగారితో ఆనందగజపతి గౌరవ పూర్వకముగ ప్రసంగించుట ఆస్థాన వైణికునకు బాధకల్గించి కొంత గడబిడ చేసెను. ఆ రోజు దాసుగారు వేసిన కొన్ని పద్యములను, సంగీతమును ఆనందగజపతి విని సంతసించెను. ఇది వారి ప్రథమ సమావేశము. దాసుగారిని ఆనందగజపతి ప్రత్యక్షముగ జూచిన తరువాత కూడ ఆస్థాన విద్వాంసులు కొండెములు చెప్పుట మానలేదు. ఈ ముదుసలియైన ఆస్థాన వైణికుడు మరణించు వరకు దాసుగారిని ఒక్కసారి తప్ప పిలిపింపనేలేదు.

ఆస్థాన వైణికుని మరణానంతరము ప్రభువుదాసుగారిని వెంటనే పిల్పించెను. అది మొదలు ఆనందగజపతి బ్రతికియున్నంత వఱకు వీలు చిక్కినచాలు దాసుగారితో గడిపెడివాడు. ఒక పర్యాయము “సతతము సంతసమెసంగు సత్యవ్రతికిన్” అను మకుటముతో ఆశువుగా శతకము చెప్పుమని కోరగా, కోరుటయే ఆలస్యము దాసుగారు శతకమును చెప్పి చివర

చతుర కళా విద్యా సం

గతికిన్ స్థిర ధృతికి ప్రకటకరుణామతి కి

కృతి యానంద గజపతికి

సతతము సంతస మెసంగు సత్యవ్రతికిన్

అని చెప్పి ముగించిరి. దాసుగారి సంగీతము విని “మీ గాత్రము కోటా పేటా పట్టదు” అనియు; వారి ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు “మనందందరికొక కన్నే దాసుగారికి సంగీత సాహిత్యములను కన్నులు రెండు” అనియు చెప్పుచుండెడివారు. ఆనందగజపతి దాసుగారికి ఎంత చనువు ఇచ్చిరన్న వారితో చదరంగము, పేకాట ఆడుచుండెడివారు. దాసుగారు కూడ సేవకునివలెగాక మిత్రునివలె ప్రవ

ర్పించెడివారు. కాని వీరి ఈ సాహిత్యాను బంధము రెండు సంవత్సరములకన్న సాగలేదు¹⁸.

1895-98 సంవత్సరముల మధ్యకాలమునందు సూర్యనారాయణ శతకమును, రుక్మిణీ కల్యాణము, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము ప్రహ్లాద చరిత్రమును వ్రాసిరి.

తిరుపతి వేంకట కవులతో ప్రథమ సమావేశము

వికారి సంవత్సరములో (1899)లో కాళింకోట జమీందారు గారి తోబుట్టువు వివాహము జరిగినది. ఆ వివాహమునకు దేశమందలి జమీందారులందఱు వచ్చిరి. కిర్లంపూడి జమీందారుగారితో శతావధానులైన తిరుపతి వేంకట కవులు వచ్చిరి. హరికథ చెప్పుటకుదాసు గారికి ఆహ్వానము వచ్చినది. తిరుపతి వేంకట కవులు అవధాన సరస్వతిని, నారాయణదాసు హరికథా సరస్వతిని ఆంధ్రదేశమందలి ప్రతి వీధియందును ఊరేగించిన శారదాభక్తులు. ఈ మహామహుల కలయికతో ఆంధ్రసరస్వతి సంపూర్ణావతారముతో కాళింకోటలో సాక్షాత్కరించినట్లయినది. దాసుగారు నృత్యసంగీతములతో గూడిన హరికథలతో, తిరుపతి వేంకట కవుల ఆశుకవిత్వములతో సరస్వతి అనంతముఖయై వీరవిహారము చేసినది. ఇది దాసుగారు తిరుపతి వేంకట కవులు కలసిన ప్రథమ సన్నివేశము¹⁹.

18. 1895లో ఆనందగజపతిని దర్శించెను. 1897లో ఆనందగజపతి మరణించెను.

19. కథలు - గాథలు - ప్రథమ భాగము - పుట 906.

విచిత్ర సంఘటన

దాసుగారు తమ ముప్పది యాటవయేట ఒక మౌల్వీ సాహాయమున ఉర్దూ, పార్శీ, అరబ్బీ భాషల నభ్యసించుచుండిరి. అప్పుడు దాసుగారి జీవితమునందొక విచిత్ర సంఘటన జరిగినది²⁰. ఒకనాడు తెల్ల వారుజామున ఒక బ్రాహ్మణ మిథునమువచ్చి దాసుగారికి నమస్కరించిరి. “మీరెవ్వరు? ఎందులకువచ్చితిరి?” అని దాసుగారడుగగా, వారు సంతానార్థమై వచ్చి నామనియు, క్రితము రాత్రి కలలో ఒక మహనీయుడు కన్పడి “నారాయణదాసుగారి ప్రసాదమును పొందుడు. సంతానము కల్గును” అని చెప్పెననియు, అందులకై మీయనుగ్రహమును బొందుటకై వచ్చినాము అనియు చెప్పిరి. దాసుగారు ఆశ్చర్యపడి “ఈ రోజు ఏకాదశి మీరు ఇరువురు ఉపవసించి పరమేశ్వరధ్యానము చేసి, రేపు ఉదయము స్నానముచేసి, రాగి చెంబుతో నీటిని పట్టుకొనిరండు” అని చెప్పగా, వారల్లే చేసిరి. వచ్చిన వారిని జూచి దాసుగారు “నీ భార్య నీరుపోయుచుండనా పాదములు నీవు కడుగుము” అని చెప్పగా, ఆ దంపతులు అల్లే చేసిరి. పిదప దాసుగారు ఆచమనముచేసి వారి దోసిళ్లలో నీరుపోసి త్రాగించి “మీకు సంతానము కల్గును. వెళ్లిరండు” అని సాగనంపిరి. ఆ దంపతులకు కొంత కాలమునకు పుత్ర సంతానము కల్గెను.

దాసుగారికప్పటికి సంతానము లేదు. బ్రాహ్మణదంపతుల విషయము తెలిసికొని దాసుగారిభార్య తనకు గూడ నేదైన మంత్రముపదేశింపుమని గోలచేసెను. దాసుగారు నవ్వుకొని తనవద్ద ఏ మం

---

20. నారాయణదాస జీవిత చరిత్ర (మరువాడ వేంకట చయనులు)

త్రము లేదనియు, వారికి విశ్వాసము చెడకుండ మాత్రమే ప్రవర్తిం చిననియు సమాధానము చెప్పిరి. దాసుగారి భార్యపరిస్థితి గ్రహించి చదువులవ్వ “నాయనా! సావిత్రిచరిత్రము వ్రాయుము. సంతానము కలుగును” అని చెప్పగా, దాసుగారు భీష్మ చరిత్రముతోపాటు సావిత్రి చరిత్రము గూడ వ్రాసిరి. ఇది జరిగినది 1902లో. 1903లో దాసుగారికొక పుత్రిక కల్గినది. ఆ బిడ్డకు సావిత్రి అని నామకరణము చేసిరి.

1904లో బెంగుళూరులో గొప్ప గాయక మహాసభ జరిగినది. ఆ మహాసభకు భారతదేశ మందలి గాయకులందరు వచ్చిరి. దాసు గారికి కూడ ఆహ్వానమురాగా వారును పేరన్నతో గూడి వెళ్ళిరి. రోజుకొక మహాగాయకుని కచ్చేరి. నారాయణదాసుగారి వంతు వచ్చినది. దక్షిణ దేశములో ప్రసిద్ధి పొందిన దక్షిణామూర్తి పిళ్ళై నాటి దాసుగారి హరికథకు మార్దంగికుడు. నాడుదాసుగారు రుక్మిణీ కల్యాణ కథ చెప్పిరి. అంతటి మహా విద్వాంసుడైన మార్దంగికునకు కూడ ‘జాగా’ దొరకనీయక దాసుగారు సభలో తమ లయ ప్రతిభను ప్రదర్శించిరి. దక్షిణామూర్తి దాసుగారికి రెండు చేతులెత్తి నమస్కరించెను. దాసుగారికి ఆ మహాసభ ‘లయబ్రహ్మ’ బిరుదముతో సత్కరించినది.

1905లో దాసుగారి తల్లి పరమ పదించినది. 1908లో పేరన్నకు గొప్ప జబ్బుచేసినది. వైద్యులు ఆశవదులుకొనిరి. వైద్యులకు వశముకాని వ్యాధి. ‘మృత్యుంజయ శివ’ శతకము ఆశువుగా పేరన్న దగ్గర కూర్చుండి చెప్పిరి. దాసుగారి దృఢ విశ్వాసబలమో, దైవ బలమో, పేరన్నకు మాత్రము ఆరోగ్యమిచ్చినది. పేరన్నలో మరు నాటికే మార్పు కన్పడుట వైద్యులకు గూడ ఆశ్చర్యము కల్గించినది.

సత్కారములు - సాధువాదములు

1910లో దాసుగారు వ్రాసిన తారకముఖను సంస్కృత గ్రంథమును జూచి గీర్వాణ పండిత లోకమెల్ల ప్రణమిల్లినది. Geldner అను జర్మను ప్రొఫెసర్ ఆశ్చర్యపోయి శ్లోకద్వయ రూపమున ప్రశంసించెను.

1911లో బరంపురమునందు హరికథలు చెప్పగా శ్రీ టి. సదాశివయ్యగారు మొదలగు పురప్రముఖులు దాసుగారి ప్రతిభకు ముప్పది తులముల బంగారు కడియములను బహుమానమిచ్చిరి.

1912లో రాజమండ్రిలో ఆంధ్రభీష్ములైన న్యాయపతి సుబ్బారావు గారు, వడ్డాది సుబ్బారాయకవి, గంటి లక్ష్మన్న మొదలగు మహామహులు ఘనసమ్మానము చేసిరి. శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్ పక్షమున నవరత్నఖచితభుజ కీర్తిని దాసుగారికి సమర్పించిరి.

1913లో ఆనందగజపతి సోదరియైన అప్పలకొండ యాంబ (రీవారాణి) దాసుగారి హరిశ్చంద్ర హరికథ విని “దాసుగారూ! ఏ మాత్రము దుఃఖవాసనలేని హరికథ మరియొకటి చెప్పుడు” అని యన, దాసుగారు రెండవసారి రుక్మిణీ కల్యాణ కథను జెప్పిరి. రాణి ఆ కథవిని అమందానందముతో ఏమికావలెనో కోరుకోమనెను. దానికి దాసుగారు “ఈశ్వరకటాక్షముకన్న కోరదగిన వస్తువేమియున్నది” అని చెప్పినను, రాణి నలువది పెద్దకాసులు కానుక నిచ్చి తృప్తి చెందెను.

1913లో కాకినాడలో గొప్పగానసభ జరిగినది. ఆ ఉత్సవము లందు దాసుగారి గానమునకు కాకినాడ ప్రజలు తన్మయులై ముత్యాల కర్ణకుండలములనిచ్చి పూజించిరి.

1913లో దాసుగారు తమ ఏకైక పుత్రిక పెండ్లిచేసి కాశీ వెళ్లి తిరుగు ప్రయణములో అలహాబాదులో ప్రసిద్ధ గాయనీమణి యైన జానకీ బాయిని తమ రాగాలాప నైపుణ్యముచే జీవస్థాణువుగా జేసిరి. దాసుగారు జానకీబాయిని గొప్ప విద్వాంసురాలుగా స్థాలీ పులాక పరీక్ష చేతనే గుర్తుపట్టిరి. అట్టి ఆమె ప్రశంసలు దాసుగారికి అమితానందదాయకమైనవి.

అలహాబాదు నుండి కలకత్తా వచ్చి, తెలుగురాని దేశమున హరికథ చెప్పిన ఎట్లుండునో జూడదలచి దాసుగారు కలకత్తాలో శ్రీ కృష్ణ జననమను సంస్కృత హరికథను హిందీలో నుపన్యసించుచు చెప్పిరి. ఆనాటి సభాసభ్యులలో విశ్వకవి రవీంద్రులొకరు. నాటి సభలో రవీంద్ర కవీంద్రులెంత ఆనందించిరన్న, తరువాతకొన్ని సంవత్సరములకు విజయనగరమువచ్చి దాసుగారిని చూడగానే గుర్తుపట్టి నమస్కరించి “ఆనాడు మీరుపాడిన బేహాగురాగ మిప్పటికిని నా చెవులలో మ్రోగుచునే యున్నది” అని ప్రశంసించిరి.

1914లో కాశీయాత్రచేసివచ్చి కాశీశతకము వ్రాసిరి. అంతలో దాసుదారిని చల్ల పల్లి జమీందారు శ్రీ రాజా అంకినీడు మల్లికార్జున ప్రసాదరావుగారు హరికథ చెప్పుటకు ఆహ్వానించిరి. రాజాగారు గొప్పగొప్ప విద్వాంసుల నాహ్వానించిరి. ఆ పండిత సభలో దాసుగారు పరవశించి హరికథ చెప్పిరి. కుడియెడమ చేతుల సమ విషమ, జాతుల వీణను వాయించిరి. ఆ అనన్య సాధారణ ప్రతిభకు పండిత మండలి పరవశము చెందినది. జమీందారుగారు ఇరువది నాలుగు నవరసుల బంగారముతో గూడిన గండపెండరమును దాసుగారి కాలికి స్వయముగా తొడిగి తమ రసికతను వెల్లడించుకొనిరి.

1914లో శ్రీ చెళ్ళపిళ్ళ వేంకటేశాస్త్రిగారు బందరు పట్ట

ణమునందు విద్యత్సభా సమక్షమున ప్రశంసించి దాసుగారికి “హరిక థా పితామహ” అను బిరుదమునిచ్చిరి.

ఈ కాలమునందే వేంకటగిరి, మైదరాబాదు, విశాఖ పట్టణము భద్రాచలము మొదలగు పట్టణములందు దాసుగారికి ఘన సన్మానములు జరిగెను. నందిగ్రామమునందు దాసుగారికి “మహానందంబుతో స్వస్తి వాక్సందో హంబులు మిన్నముట్టగడు నోజన్ మంగళ ధ్యానముల్ దిండింమ్రోయగ” బ్రహ్మరథము పట్టిరి. “వరవేదండని విష్ణుజేసి మరియుం బాజా బజంత్రీలతో” నూజవీడులో దాసుగారిని ఊరేగించిరి.

ఈ కాలమునందే సుబ్రహ్మణ్యయ్యరు అనునొక దాక్షిణాత్యుడు వచ్చెను. అతడు రెండు తాళములతో పల్లవి పాడుటయందు ప్రసిద్ధుడు. అతడు సువర్ణ ఘంటాకంకణమునుధరించి పిజయనగరము నకు రాగా, దాసుగారే వారికి గొప్పసభ యేర్పాటు చేసిరి. సభానంతరము దాసుగారు దాక్షిణాత్యునితో మూడుగాని నాల్గుతాళములతోగాని పాడగలరా? యని యడుగగా, నా వలె రెండు తాళములతో పల్లవి పాడినవారిని ఎందును జూడలేదు. ఎక్కడనైన ఉన్న యెడల నా వీర ఘంటా కంకణము తీసివేసెదను అని గర్వముగా సమాధానమిచ్చెను. అప్పుడు దాసుగారు వానికి గర్వభంగము చేయదలచి అయిదు తాళములతో పల్లవి పాడి చూపించెను. ఆ పండితుడాశ్చర్యపోయి తన వీరఘంటా కంకణము విప్పదీసి దాసుగారికి నమస్కరించెను. సభ దాసుగారికి ‘పంచముఖి పరమేశ్వరుడు’ అను బిరుదునిచ్చి సత్కరించెను.

1915లో దాసుగారికి భార్యా వియోగము తటస్థమైనది. లక్ష్మీనరసమ్మగారికి రామాయణ కథపై మక్కువ యెక్కువ. ఆమె

అత్తశాంతికై దాసుగారు యథార్థరామాయణమును వ్రాసి ఆమెకే అంకితమిచ్చిరి.

1919లో సంగీత ప్రియుడు, భూస్వామియైన కానుకు ర్తి లక్ష్మీ నరసింగరావు ప్రోత్సాహముతో విజయరామ గజపతి విజయనగర మందు సంగీత కళాశాలను స్థాపించెను (5-2-1919). ఆ విజయ రామగాన పాఠశాలకు దాసుగారిని ప్రిన్సిపాలుగా నెన్నుకొనిరి²¹.

1921లో దాసుగారు రామచంద్ర శతకము వ్రాసిరి. ఈ సంవత్సరమునందు నందిగామలో హరికథాభివర్ధనీ సమాజము దాసు గారి రుక్మిణీ కల్యాణ హరికథ 'పోటీ'లు నిర్వహించినది²². దాసు గారు తమకు జరిగిన సత్కారములలో నిది మఱచిపోలేని సత్కార ముగా నెంచిరి.

1922లో బరంపుర మందలి కల్లికోట కాలేజీ పండితుడు, హరిదాసు, దాసుగారికి ఏకలవ్య శిష్యుడును అయిన పసుమ ర్తి కృష్ణ మూ ర్తి పార్వతీ పరిణయమును యక్షగాన ప్రబంధమును వ్రాసి దాసు గారికి అంకిత మిచ్చెను.

1923లో కాకినాడలో కాంగ్రెసు మహాసభ జరిగినది. గొప్ప గొప్ప దేశనాయకులు చేరిన ఆ మహాసభలో దాసుగారు హరికథ

21. ఆ కళాశాలలో ఆరుశాఖలుండెను. 1. వయొలిన్ - ద్వారం వేంకట స్వామి నాయుడు. 2. మృదంగము - లింగము లక్ష్మజీ 3. వీణ - వాసా వేంకటరావు. కట్టు సూరన్న 4. నాదస్వరము - మునుస్వామి. 5. గాత్రము - పేరిరామమూ ర్తి, వరహాలు దాసు 6 హరికథ నారాయణదాసు. (ప్రిన్సిపాలు)

22. మొరటి బహుమతి వాజుపేయాజుల సుబ్బయ్యకు వచ్చినది.

చెప్పిరి. సరోజినీదేవి ఆ హరికథను విని అనేక విధముల దాసుగారి ప్రతిభను ప్రశంసించినది. ఈ సంవత్సరమే దాసుగారికి ఇంగ్లండులోని Empire Exhibition కార్యకర్తలు భారతీయ ప్రతినిధిగా ఆహ్వానించిరి. కాని వెళ్ళలేదు.

1924లో విజయరామ గజపతి కుమారుడైన అలక నారాయణ గజపతి ఉదకమండలము వెళ్లెను. అప్పుడు బరోడా మహారాజు కూడ నక్కడకు వచ్చెను. వారిరువురి సంభాషణములో దాసుగారి ప్రస్తావనవచ్చి వెంటనే దాసుగారిని అక్కడకు రప్పించుకొనిరి. దాసుగారితో వేంకటరమణదాసు కూడ వెళ్లెను. వీరి ప్రతిభను జూచి ఈ యుద్ధరు జమీందారులేకాక, అప్పుడక్కడనేయున్న మైసూరు మహారాజు మఱికొన్ని సారులు వీరిని తమ వసతి గృహమునకు రప్పించుకొని విని ఆనందించి ఘనముగా సత్కరించిరి. ఆ పర్యటనమున దాసుగారు ఉదక మండలముపై చెప్పిన పద్యమతి రమణీయము²³.

23. వేసవి యెండైన ప్రియమగుచుండు ని
 ల్లాలి చూపుల పొలయల్క మాడ్కి
 హితమయ్యెడు నకాల హిమపాతమయ్యు వి
 వాహ మందతి యుపవాస మట్లు
 పరుష ప్రకృతి యయ్యు బహుఫలదంబగు
 ననవతరంబు పితృజ్ఞ కరణి
 అభ్యున్నతంబయ్యు నతి సులభంబగు
 సాధులన్ భగవత్ప్రసాదము వలె.

1924లో దాసుగారి షష్టిపూర్తి మహోత్సవము సంప్రదాయ బద్ధముగ ఘనముగ జరిగినది. విజయ నగరమున నాటి (30-8-24) ఉత్సవమునకు రాని పాటగాడు లేడు. దాసుగారి ప్రత్యక్ష, పరోక్ష, ఏకలవ్య శిష్యులతో విజయనగరము క్రిక్కిరిసి పోయినది.

1926లో బహుగ్రంథకర్త, కవి పండితపోషకుడు నైన రాజా మంత్రి ప్రెగ్గడ భుజంగరావు తన పుత్రిక వివాహ సమయమున దేశ ములోగల విద్వాంసులనెల్ల ఆహ్వానించిరి. దాసుగారిని హరికథ చెప్పుటకు ఆహ్వానించిరి. పండితసభయన్నచో ఉలుము విని పురివిప్పు మయూరమువలె వరవళించుట దాసుగారి లక్షణము కదా ! నాడు దాసుగారు తమ హరికథా మృతముచే రాజావారికి చరిత్రలో అమర త్వము ప్రసాదించిరి. భుజంగరావుగారు అందఱను ఆదిరించినదియొక యెత్తు. దాసుగారిని సత్కరించినది యొకయెత్తు. ఆదిభట్టుకదా !

1927లో విష్ణు సహస్రనామ సంకీర్తనమును అచ్చ తెనుగున అనువదించిరి. ఈ సంవత్సరమే మద్రాసులో ఏర్పఱచిన అఖిలభారత సంగీత పరిషత్తును ప్రారంభించుటకు దాసుగారిని ఆహ్వానించిరి. ఆ ప్రారంభోత్సవములో దాసుగారు కూర్చిన స్వరాక్షర కృతులను పాడిరి. ఆ గానమునకు సభ నిస్తరంగ నీరధియైనది.

1928లో వీరి హరికథలను విని మద్రాసు విద్వాంసులు “ఆంధ్రదేశ భూషణము”, అని ప్రశంసించిరి.

చెమటపట్టని తావు సౌఖ్యముల ప్రోవు

అలసటల గొట్టు దొరలకు నాటపట్టు

క్రూర జంతుల వేర్వీత్తు ఊణినత్తు

కనుక ఈ నీలగిరియె స్వర్గంబు తునుక.

1929లో అచ్చ తెలుగు పలుకుబడి, వేల్పుమాట, మ్రొక్కుబడి మొదలగు రచనములను, 1930లో వేల్పువంద, గౌరప్ప పెండ్లి, శ్రీ హరికథామృతము మొదలగు గ్రంథములను వ్రాసి జనస్తుతికి పాత్రులైరి.

1931లో గుంటూరులో ఆంధ్రగాయక మహాసభకు అధ్యక్షులైరి. ఆ నాడు (27-6-1931) వారు చేసిన పద్య ప్రసంగము అనవద్య హృద్యము.

1932లో కొత్తపేటలో హరికథా భవనమును నిర్మింపదలచి, ఆ యూరిపెద్దలు హరికథా పితామహునిచే శంకుస్థాపన చేయించిన ఔచిత్యవంతముగా నుండునని యెంచి దాసుగారిచే శంకుస్థాపన చేయించిరి.

1932లోనే దాసుగారు రుఖాయతును ప్రచురించిరి. దాసుగారి బహుభాషా వేత్పత్వమును సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణ పండితుడు మొదలగువారు బహుధా ప్రశంసించిరి.

1933లో విశాఖపట్టణ ప్రముఖ న్యాయవాది, సాహితీ వేత్త యగు ప్రభల లక్ష్మీనరసింహము దాసుగారిని సభా సమక్షమున సన్మానము చేసెను. జయపురాధీశుడైన విక్రమదేవవర్మ “సంగీత సాహిత్య సార్వభౌమ” అను బిరుదమునిచ్చి సత్కరించెను.

విశాఖ పట్టణమున మఱియొక నాటి (8-2-1933) సభలో “శృంగార సర్వజ్ఞ” అను బిరుదము నిచ్చిరి. తునిలో ఉద్దండ పండితులెందఱో కూడి 9-11-1933లో బ్రహ్మరథము పట్టి దాసుగారి సరస్వతిని పూజించిరి.

1935లో విజయనగరమున గొప్ప కవి పండిత సదస్సు జరిగినది. “భారతీ తీర్థ” వార్షికోత్సవములు జరిగినవి. శ్రీ విక్రమదేవ వర్మగారు ఈ సభకు అధ్యక్షులు. “భారతీ తీర్థ” సంస్థ దాసుగారికి “ఆట పాటల మేటి” యను బిరుదమిచ్చినది.

1936లో “Hyderabad Bulletin” సంపాదకీయములో దాసుగారి రుణాయతును గొప్పగా ప్రశంసించినది. హైదరాబాదు లోని ఆంధ్ర మిత్రమండలి దాసుగారిని ఆహ్వానించి సత్కరించినది. హైదరాబాదు నుండి రాగానే గానపాఠశాల ప్రిన్సిపాలు పదవినుండి విరమించిరి.

1937లో ఇల్లెందులో గొప్పసభ జరిపి పురప్రముఖులు దాసుగారిని సన్మానించిరి. దాసుగారు ఆ సభలో నాడు (19-5-1937) పాడగా, డెబ్బది మూడవయేట గూడ వారి గాత్రము ఏ మాత్రము తగ్గకుండుట జూచి ప్రజలు ఆశ్చర్యము చెందిరి.

1938లో రామేశ్వరము పోవుచుండగా, త్రోవలో పుదుక్కోట మహారాజు ఆహ్వానించి “పాటకచ్చేరి” చేయించుకొని సత్కరించిరి. తిరువాన్కూరు మహారాజు ఆహ్వానించి హరికథను చెప్పించుకొని గౌరవించిరి. నాడు (23-7-1938) మహారాజు దాసుగారికిచ్చిన కాలము గంటన్నర మాత్రమే. కాని దాసుగారు పాడుచుండగా తమకు తెలియకుండగానే మూడు గంటల కాలము కూర్చుండిరి. దాసుగారి కథానంతరము మహారాజు బహువిధముల ప్రశంసించి సత్కరించిరి.

రామేశ్వరము నుండి తిరిగి వచ్చునప్పుడు మద్రాసులో చెన్న పురి ఆంధ్రమహాసభవారు దాసుగారిచే సీతాకల్యాణకథ చెప్పించుకొని సత్కరించిరి. నాటిసభ (28-8-1938)లో ఆంగ్లభాషా ప్రవీణు

లైన 'ఆఫీసర్లు' ఎక్కువగా నుండుటచే దాసుగారు Shakespeare గ్రంథములపై తమకు గల ప్రభుత్వమును ప్రదర్శించి ప్రశంసలందుకొనిరి. దాసుగారు సంగీత సరస్వతికి అపూర్వహారమైన "దశవిధరాగ నవతి కుసుమ మంజరి" వ్రాసిన దిప్పుడే.

1939-43 మధ్యకాలమునందు అనేక సత్కారములను పొందుచు, హరికథలు చెప్పుచు సీమపల్కువహి, మన్నిమిన్కు, జగజ్జ్యోతి" గ్రంథములను వ్రాసిరి.

1943లో విజయనగరమునందు ఆంధ్రకళా పరిషత్తు ప్రారంభించిరి. ఆ నాటి (7-5-1943) ప్రారంభోత్సవ సభకు అధ్యక్షులు కూడ దాసుగారే.

1943-45 మధ్యకాలములో లలితా సహస్ర నామములను "తల్లి విన్ని" అను పేరుతో అనువదించిరి.

నిర్యాణము

1945లో దాసుగారి దౌహిత్రునకు మశూచకము వచ్చెను. దాసుగారు మనుమని వ్యాధిని జూచి "తాతా! ఈ వ్యాధి నిన్ను విడిచి నాకు వచ్చిన బాగుండును కదా" అని అనిరట. వారివాక్కుద్ధి బలమో, దైవనిర్ణయమో కాని ఆ బాలునకు వ్యాధి తగ్గినది. దాసుగారికి జ్వరము వచ్చినది. క్రమముగా జ్వరము తీవ్ర రూపముదాల్చి దాసుగారి భౌతిక కాయమును పుష్యబహుళ పంచమినాడు (2-1-1945) ఈ లోకమునకు దూరము చేసినది.

దాసుగారి ఆయువు మాత్రము వారి భౌతికకాయముతోనంత రింప లేదు. వారి ఆయుఃప్రమాణము తెలుగు ప్రజలకు హరికథలపై ఆసక్తి యున్నంతకాలము.

హరికథేతర కృతులు

రమణీయమైన వాక్యమునకు ధ్వనులెన్నియున్నను, గ్రహణ సమయ సందర్భమునుబట్టి ఏ విధముగా శ్రోత ఒక్క అర్థాంతరమును మాత్రమే గ్రహించునో, అదేవిధముగ మహాపురుషులలో ఎన్ని ప్రతిభాస్ఫూర్తులున్నను ఏకాంశమునందే లోకము సామాన్యముగా స్థానమిచ్చుచుండును. సర్వమంత్ర వ్యాపకుడైన భగవంతునకు ఒక్కొక్క మంత్రమునుబట్టి ఒక్కొక్క రూపకల్పన చేసినట్లు, నైకముఖ ప్రతిభావంతులకు గూడ ప్రధాన కర్మక్షేత్రమునుబట్టి ఏకాంశమునందే స్థానమిచ్చుచుండుట లోక లక్షణము ఇట్లే బహుముఖ ప్రతిభావంతులైన దాసుగారిని గూడ కేవలమొక హరి దాసుగా మాత్రమే లోకమర్థము చేసికొన్నది.

దాసుగారు అసాధారణ ప్రజ్ఞా సమన్వితులైన హరికథకులని ప్రత్యక్ష దర్శన భాగ్యము నోచుకొన్న సమకాలిక మహాజనశ్రుతి. మహావిమర్శకులు, మహాపండితులు అని వారి ప్రతిభా సముద్రములో కొన్ని ఉదబిందువులైన లభ్యకృతుల ఫలశ్రుతి.

దాసుగారి గ్రంథములందు హరికథలకన్న ఇతర కృతులెక్కువ. వారి లేఖని ప్రసవించిన గ్రంథ సంతానము నలువది యాటు. అందు హరికథలు పదునాలుగు. హరికథేతర కృతులు ముప్పదిరెండు. ఈ హరికథేతర కృతులు ఒకే ప్రక్రియకు సంబంధించి

నవికావు. అనేక ప్రక్రియలకు ప్రతినిధులు, దాసుగారి బహువిధ ప్రజ్ఞను ప్రదర్శించు ప్రతిమలు. దాసుగారి హరిక థేర కృతులను ధావత్ గండభేరుండ దృష్టితో మూడు విభాగములు చేయవచ్చును. 1. స్వతంత్ర గ్రంథములు. 2. అనువాద గ్రంథములు. 3. శాస్త్ర గ్రంథములు. గచ్చత్ పిపీలికా దృష్టితో పరిశీలించినచో వీనిలో ననేకాంతరేభద ప్రక్రియలు కన్పడును.

స్వతంత్ర గ్రంథములు

శతకములు :-దాసుగారు వ్రాసినవి యేడు శతకములు. ఇవి మూడు రకములైన భాషలకు సంబంధించినవి. సంస్కృత శతకములు, మిశ్ర భాషా శతకములు, అచ్చ తెనుగు శతకములు.

కాళీ శతకము, రామచంద్ర శతకము సంస్కృత భాషా శతకములు. కాళీ శతకము అనుష్టుప్పులతో వ్రాసిన శతకము. దీనిలో మకుటములేదు. విషయము కాళీ నగర విశేషములు. ఇక రామ చంద్ర శతకము భుజంగ ప్రయాత వృత్తముల శతకము. దీనిలో “రామచంద్ర” అను మకుటము కలదు. విషయము భక్తి వైరాగ్యములు.

ముకుంద శతకము, మృత్యుంజయ శివశతకము, సూర్య నారాయణ శతకము, సత్యవ్రతి శతకము మిశ్ర భాషా శతకములు ముకుంద శతకము “కందశితానంద మూలకంద మురుందా” అను మకుటముతో గూడిన కంద పద్యముల శతకము మృత్యుంజయ శివశతకము “శివా”యను మకుటముతోనున్న కంద పద్యముల శతకము. విషయము సోదరుడైన పేరన్నకు జబ్బు చేసినపుడు రోగ నివారణమునకై మృత్యుంజయుని ప్రార్థించుట. సూర్యనారాయణ

శతకము “సూర్యనారాయణా” అను మకుటముతో వ్రాసిన మత్తేభ, శార్దూల విక్రీడిత వృత్తముల శతకము. విషయము భగవన్నుతి, ఆత్మ నివేదనము. సత్యవ్రతి శతకము “సతతము సంతస మెసంగు సత్యవ్రతికిన్” అను మకుటముతో, ఆనందగజపతి కోరికపై ఆశువుగా చెప్పిన కంద పద్యముల శతకము.

‘వేల్పువంద’ అచ్చ తెనుగు శతకము. “రెంట త్రాగుడు తిండి మెట్టంటు వేల్పు” అను మకుటముతో గూడిన సీసపద్యముల శతకము. రెంట త్రాగుడు తిండి మెట్టంటు వేల్పు అనగా సింహాచలస్వామి.¹

‘మృత్యుంజయాష్టకము’ అను ఒక అష్టకమును సంస్కృతమున వ్రాసిరి ఈ కృతి లభ్యమగుటలేదు.

శతకములు, చాటువులు కవుల ఆదర్శములను ప్రతిబింబించు ఆదర్శకములు. ఆత్మాశయ కవిత్వమున కాశ్రయములు. ఈ లక్షణము దాసుగారి శతకములకు గూడ శతశాతము వర్తించును.

రూపకములు :- దాసుగారు వ్రాసిన రూపకములు రెండు. దంభపుర ప్రహసనము, సారంగధర నాటకము. దంభపుర ప్రహసనము ఒకసారి ముద్రితమయ్యు నేడనుపలబ్ధము.

సారంగధర నాటకము² ఐదంకముల గద్య పద్యాత్మక

1. రెంట త్రాగుడు-షనుగు; రెంట త్రాగుడుతిండి-సింహము; రెంట త్రాగుడు తిండి-మెట్ట సింహాచలము; రెంట త్రాగుడు తిండి మెట్టంటు వేల్పు-సింహాచలస్వామి.

2. ఈ నాటకమును స్వతంత్ర గ్రంథములలో జేర్చుట స్థూల దృష్టితో చేసిన నిర్ణయము. సూక్ష్మ దృష్టితో నిది యనుకరణ గ్రంథము.

నాటకము. అంకములు మరల రంగములుగా విభక్తములు. ఈ నాటకమునకు కథాస్థలము రాజమహేంద్రవరము. మాళవ దేశము కాదు. సారంగధరుని తండ్రి రాజరాజనరేంద్రుడు. రాజమహేంద్రుడు కాదు. చిత్రాంగి రాజరాజనరేంద్రుని రెండవ భార్య. వేశ్యకాదు. చిత్రాంగి సారంగధరులకు మొదట వివాహ ప్రయత్నము జరిగినట్లు తరువాత రాజరాజుకు చిత్రాంగికి వివాహ మైనట్లు కథ.³ ఈ నాటకమునందును సారంగధరుని కరచరణములు ఖండింపబడవు. జబ్బన్నయను తలారి రాజాజ్ఞ ప్రకారము కాలు సేతులు ఖండింపక సారంగధరుని కాపాడి రహస్యముగ నుంచును. ఈ సన్నివేశ కల్పనమువలన సిద్ధుడు వచ్చి రక్షించు అతిమానుష చర్యకు అవసరము కలుగక కథ వాస్తవికతతో చుట్టటికము కలిపెను.

అనుచిత ప్రణయోప నిషద్రహస్యములను బోధించు ఉపాధ్యాయులలో చిత్రాంగి యొకతె. వాదనైపుణ్యమున ఈ చిత్రాంగి వరూధినికి చెల్లెలు. వరుసలు తిరుగవేయుటలో తారకు అక్క. సారంగధరుని మిథునోచిత కృత్యమునకు తొందరపెట్టు సన్నివేశము

3. ఇది దాసుగారి కల్పనమనుట కవకాశములేదు. బాణాల శంభుదాసుని ద్వీపద సారంగధర చరిత్రలో ఈ కల్పనమున్నది. “ధర్మవరము” వారు కూడ విషాద సారంగధర నాటకములో నిశ్చయే గ్రహించిరి. సారంగధరుని కథ నవనాథ చరిత్రము నుండి యెట్లు మారుచు వచ్చినదో తెలిసికొనుటకు డా॥ పి. యస్. ఆర్. ఆప్పారావుగారి ధర్మవరం రామకృష్ణమాచార్యులు (పుటలు 65 to 67); సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యము (పదవ సంపుటం-పుటలు 103, 104) చూడుడు,

లోని శ్లేషా శ్లేషితమైన చిత్రాంగి వాదనై పుణ్యమును రుచి చూడుడు.

సారంగ :-అమ్మా! మా తండ్రిగారు వేటకు వేంచేయునపుడు మంత్రితో కొన్ని రాచ కార్యములను గూర్చి మాటాడు మని సెలవిచ్చినారు. ప్రొద్దుపోవుచున్నది గనుక నేబోవలెను. కటాక్షించి బిడ్డకు సెలవిప్పించ గోరెదను.

చిత్రాంగి :-నిన్ను గటాక్షించి యెవతె విడువగలదు? మంత్రితో నావల రాచ కార్యములకేమి కాని నాతో నీ వలరాచ కార్యముల జూడుము.

దాసుగారు పాత్రల నెట్లు పోషించిరో తెలిసికొనుటకు ఈ యుదాహరణము చాలును.

ప్రబంధములు :-దాసుగారు వ్రాసిన ప్రబంధములు నాలుగు. 1. బాటసారి. 2. Traveller. 3. మేలుబంతి. 4. తారకము. ఈ నాలుగు ప్రబంధములు నాలుగు విధముల ప్రబంధములు. బాటసారి వేదాంతపరమైన గూఢార్థమున్న ప్రబంధము. Traveller బాట సారికి అంగ్లానువాదము. మేలుబంతి దాసుగారు తమ జీవిత కాలములో అనేక సందర్భములందు చెప్పిన చాటువుల సంకలన ప్రబంధము. తారకము ప్రౌఢ ప్రయోగ ప్రదర్శనమైన సంస్కృత గ్రంథము.

బాటసారి :-బాటసారి 195 పద్యములతో గూడి ఆశ్వాస విభజనములేని నిర్వచన ప్రబంధము. అంగ్ల కవియైన Goldsmith వ్రాసిన Travellerకు దీనికి సంబంధము లేదు. కల్పిత కథ.

ఒక బాటసారి భార్యా పుత్రులతో ఓడమీద ప్రయాణము చేయుచుండగా ఓడకొండకు తగిలి భిన్నమగును. ఎవరి తోవ వారి దై నది. బాటసారి యొంటరియై యెట్లో యొక యొడ్డునకు చేరి, ఒక కొండ ప్రక్కగల తోటలో నిద్రించును. నిద్రమేల్కొంచి తిరుగుచు నొక సుందరభవనమును జూచి యాశ్చర్యమంది దానిలో ప్రవేశించును. అందు సుందరీ బృందముతో నున్న ఒకరాజు ఈ మొండి మొలతోనున్న బాటసారికి వస్త్రములిచ్చి ఆశ్రయమిచ్చును. కొంతకాల మక్కడనేయుండి తన భార్యాపుత్రులు గూడ రక్షింపబడి నట్లు తెలిసికొనును. కొంత కాలమున కారాజు తన అన్న కుమారు నితో బాటసారిని ఒకపట్టణమునకు పంపును. అక్కడ బాటసారి తన భార్యా పుత్రులను గలిసికొనును. ఆ రాజకుమారుడు కూడ ఆ పట్టణ మందొక స్త్రీని పెండ్లాడును. ఆ నూత్న దంపతులతో, భార్యా పుత్రులతో బాటసారి మరల ఆ రాజు రాజ్యమునకు తిరిగివచ్చి సుఖ ముగా నుండును. ఇది బాటసారి సంగ్రహ కథ⁴.

మేలుబంతి:- ఇది చాటు ప్రబంధము. దీనిలో పండ్రెండు స్తబక⁵ములున్నవి. 1. దై వస్తుతి స్తబకము. 2 ప్రభుప్రశంసా స్తబ కము. 3 మహావ్యక్తి ప్రశంసా స్తబకము. 4. విద్వత్ప్రశంసా స్తబ కము. 5 దేశ ప్రశంసా స్తబకము. 6. సంగీత సాహిత్య స్తబకము 7. వర్ణన స్తబకము. 8. హితోపదేశ స్తబకము. 9. అనువాద స్తబ

---

4. దాసుగారు బాటసారి కథ కంతకును వేదాంతపరమైన గూఢార్థమును బాటసారి పీఠికలో వివరించిరి. బాటసారి కాంగ్లాను వాదమైన Traveller ముద్రితము కాలేదు.

5. మేలు బంతియను నామకరణమును దాసుగారే చేసిరి. స్తబక విభజ నము చేసినది సంపాదకులైన యస్విజోగారావుగారు.

కము. 10. ఆశాసన స్తబకము. 11. స్వవిషయ స్తబకము. 12. మణి ప్రవాళ స్తబకము.

మేలుబంతిలో దాసుగారి వ్యక్తిత్వ ప్రదర్శకములై నవి, సమ కాలిక మహాజనమూర్తి చిత్రణ సమర్థకములై నవి పద్యములు కొన్ని వందలు కలవు. ఇక గ్రంథములోని ప్రతి పద్యము వారి ప్రతిభకు ప్రతిబింబమే.

తారకము :-

“జానాతే య న్న చంద్రార్కౌ జానతే య న్న యోగినః
జానీతే య న్న భర్గోపి తజ్జానాతి కవిః స్వయమ్
వచస్సుధామయం కావ్యం పీత్వాహం తృప్త మానసః
కృతజ్ఞోభి ప్రశంసామి భవంతం కవిశేఖరమ్”⁶

అని మార్బర్గు విశ్వవిద్యాలయ సంస్కృతశాఖాధ్యక్షులై న K.Geldner మహా పండితుని ప్రశంసలందుకున్న ప్రబంధము తారకము. దాసుగారి పాండిత్య వీర ప్రదర్శనమునకు రంగస్థలమైన గ్రంథము తారకము. “పాణినీయ సూత్రాణా మవై దికానా ముదాహరణమే తత్కావ్యమ్” అని గ్రంథారంభమునందు దాసుగారి భీష్మప్రతిజ్ఞ. సంస్కృత వాఙ్మయమందు భట్టికవి వ్రాసిన “రావణ వధమ్” (భట్టి కావ్యము) అను గ్రంథమొక్కటి మాత్రమే యిటువంటిది ఇతఃపూర్వ

6. సూర్యచంద్రులు దేనిని ఎఱుగరో, యోగులు దేనిని ఎఱుగరో, శివుడు కూడ దేనిని ఎఱుగడో దానిని కవి స్వయముగా ఎఱుగును.

వాగమృతమయమైన కావ్యమును నేను ఆస్వాదించి, తృప్తమానసు డనై కృతజ్ఞత కలవాడనై కవిశేఖరుడవగు నిన్ను ప్రశంసించు చున్నాను.

మున్నది. ఇది రెండవది ఏక వ్యాకరణ ధీరులైన మహామహోపాధ్యాయ తాతా సుబ్బరాయశాస్త్రిగారి వంటి మహా పండితులను ఆశ్చర్య పఱచిన ప్రౌఢ ప్రయోగములుకల గ్రంథము దాసుగారిని సామాన్య హరిదాసుగా తలచు వైయాకరణ ఖసూచులకు దాసుగారి వ్యాకరణ వైద్యుష్యము తారస్థాయి యను తెలుపు గ్రంథము తారకము.

తారకము ఐదు సర్గలతో 298 శ్లోకములతోనున్న గ్రంథము. మొదటి సర్గ ఉపజాతులతో, రెండవసర్గ మాలినీ వృత్తాలతో, మూడవ సర్గ అనుష్టుప్లతో, ఐదవసర్గ ప్రహర్షిణీ వృత్తాలతో వ్రాయబడిన గ్రంథము అనగా ఒక్కొక్క సర్గలో ఒక్కొక్క చందోభేదమును మాత్రమే గ్రహించినట్లు స్పష్టము. కాని నాల్గవ సర్గ మాత్రమట్లు కాదు. సుముఖ, తన్వి, వైశ్వదేవి మొదలగు మారుమూల వృత్తములను గూడ గ్రహించిరి. ఇట్లే మొదటి సర్గలో లుజ్, రెండవ సర్గలో లజ్ మూడవ సర్గలో లిట్ అను లకారములను మాత్రమే గ్రహించిరి. ఇక ఈ గ్రంథము విచిత్ర పదములకు, వినూత్న సమాసములకు నిధి.

తారకమందు వర్ణితమైనది తారకుని చరిత్ర. ఈ తారకుడు రాక్షసుడైన తారకుడు కాదు. బ్రాహ్మణుడు. దీని యందలి కథ కల్పితమని “ప్రసాధయామ్యద్యతయామదూహమ్” అని దాసుగారి కంఠోక్తియే. తిరుపతి వేంకటకవులు వారి ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్న నాటకములో శుచిముఖుని అవధానిగా జేసినట్లు, దాసుగారు తమ తారక గ్రంథమందలి తారకుని వాగ్దేయకారుడుగ చిత్రించిరి.

ప్రౌఢ ప్రయోగముల వలన మహా పండితుడుగా, సహృదయాహ్లాదకరములైన వర్ణనముల వలన కవిశేఖరుడుగా, సత్సందేశముల వలన మహా వ్యక్తిగా దాసుగారిని తీర్చిదిద్దు గ్రంథము తారకము.

ఇది దాసుగారి ప్రబంధముల సంగ్రహ వివరణము.

నా యెఱుక :-

“నా యెఱుక” గాసుగారి స్వీయచరిత్ర. ఇది ముప్పదియేండ్ల వయస్సువఱకు మాత్రమే వ్రాయబడినది. “ముప్పదేండ్ల వఱకు మాత్రమే వ్రాసి నిల్చినారేమి?” అని కొందఱు మిత్రులు ప్రశ్నింపగా దాసుగారిచ్చిన సమాధానమిది.

“ఎవ్వని చరిత్రమైనను ముప్పదియేండ్ల వఱకే లోకమెఱుగ వలయును. ఆ పైని అనవసరము. ముప్పదియేండ్ల వఱకే సుగుణ ముండును. ఆ పైన పేరాసయు, అసంతుష్టియు పెచ్చుపెరిగి పోవును. దైవత్వము నశించును. దేవతలనందుకే త్రిదశులన్నారు. ముప్పదియేండ్లు దాటిన మీదట నందఱు రాక్షసులే”

“స్వయముగ చెప్పవలసిన అగత్యమున్నంతటి తన జీవితకథను మాత్రమే స్వీయచరిత్ర కారుడు వస్తువుగా స్వీకరింప వలయును. అన్యమైన జీవిత కథను ప్రదర్శించు పని జీవిత చరిత్ర కారునిది.”

నారాయణదాసుగారు నా ‘యెఱుక’ను 1895లో వ్రాసిరి. వీరేశలింగము గారి స్వీయ చరిత్ర ప్రథమ భాగము 1903లో మొదటి సారిగా ప్రకటింప బడినది. వీరేశలింగముగారు వారి స్వీయ చరిత్ర అవతారికలో “తెలుగు భాషలో స్వీయరచన కిది ప్రథమ ప్రయత్నము” అని వ్రాసిరి. సత్యమే. ఆంధ్రదేశములో మొదట ప్రకటితమైన స్వీయ చరిత్ర వీరేశలింగముగారిదే. కాని మొదటగా వ్రాయబడిన స్వీయ చరిత్ర నారాయణదాసుగారిది. చెళ్లపిళ్ళ వేంకటశాస్త్రిగారు కూడ వీరేశలింగముగారికన్న ముందే స్వీయచరిత్ర రచన ప్రారంభిం

చిరి.⁷ జాతకచర్య కూడ వీరేశలింగముగారి స్వీయచరిత్ర ప్రకటింపబడిన తరువాత ప్రకటింపబడినదే. కనుక ప్రకటన దృష్ట్యా కందుకూరి వారి స్వీయ చరిత్రమే ప్రథమాంధ్ర స్వీయ చరిత్ర.

దాసుగారి ఈ స్వీయచరిత్ర యందు వారి బాల్యజీవితంలోని, విద్యార్థి జీవితంలోని విశేషము లెన్నియో యున్నవి. వారి అభివృద్ధికి కారకులైన మహా మహాలెందఱనో స్వీయచరిత్ర మనకు పరిచయ మొనర్చును. వ్యాకరణ విరుద్ధమైన భాషను గౌరవింపని దాసుగారు దీనిలో స్వేచ్ఛగా రచనచేసిరి. శివకోవెల, ముక్కోపి, పాటకుడు, భరద్వాజవిందు, అభినయకత్తె మొదలగు వ్యాకరణ విరుద్ధ ప్రయోగములు దీనిలో కోకొల్లలు.

రువ్వ, తుంబ, తరవాణి, వంతర, దిబ్బభడవ, గుంటడు మొదలగు మాండలిక పదములు; నాజూకు, ఫర్మాయించు, జరూరు, సీదా,

7. శ్రీకాటూరి వేంకటేశ్వరరావుగారు జాతకచర్య ఉపోద్ఘాతమునందు 'తెలుగులో ఆత్మచరిత్రమును రచించుటకు శ్రీ వేంకటేశాస్త్రిల వారే ప్రథములని చెప్పవలయును.....ఇప్పటికి 35 సంవత్సరముల క్రితము, అనగా శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారి స్వీయచరిత్ర రచనమున కించుక పూర్వమే, యీ గ్రంథరచన మారంభింపబడినను ఉత్తరార్థరచనము మాత్రము మొన్నమొన్ననే జరిగినది.' అని 20-9-1934 తేదీనాడు వ్రాసిరి.

'తెలుగున వేంకటేశాస్త్రిగారు కందుకూరి వారు స్వీయచరిత్ర రచించుట కించుక పూర్వమే పన్యరూపమున జాతకచర్య యను స్వీయ చరిత్రను రచించుట కారంభించిరి' తిరుపతి వేంకటకవులు-పుట-42.

(ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ ప్రచురణ) - దివాకర్ల వేంకటాచార్యుని.

రస్తా, కరాఁసు, స్కేండ్రలు మొదలగు అన్యదేశ్యములు; పెద్దగురుడు (గంజాయి), చిన్నగురుడు (నల్లమందు), గోవిందుడు (సారాయి) మొదలగు సాంకేతిక పదములు ఈ స్వీయచరిత్రమునందెక్కువ. దీని లోని బరంపుర వర్ణనము కావ్యములందలి పురవర్ణనలను తలపించును. దాసుగారు సత్యదృష్టితో వారి లోపములను గూడ దాచక వ్రాసిరి.

కీర్తన :- బాల బాలికలు పాడుకొనుటకు వీలుగా దాసుగారు రామాయణగాథను ఒక కీర్తనగా వ్రాసిరి దీనిపేరు బాలరామాయణ కీర్తన. కాని ఈ చిన్నకృతి నేడు సంపూర్ణముగా లభ్యమగుటలేదు.

అనువాద గ్రంథములు

నారాయణదాసుగారు బహుభాషావేత్తలు. సంస్కృతము, ఆంధ్రము, ఆంగ్లము, హిందీ, ఉర్దూ, అరబ్బీ, పాఠశీకము వారికి స్వాధీనములైన భాషలు. కనుక వారి లేఖనికి బహుభాషా సంస్కార మబ్బక తప్పదు. ఆ సంస్కార సుకృత కృతులే ప్రకృత అనువాద కృతులు.

అనువాద గ్రంథములు ఏడు. 1. ఉమరుఖయ్యాము రుబాయతు 2. నవరస తరంగిణి. 3. తల్లివిన్ని 4 నూలుగంటి. 5. మ్రొక్కుబడి 6. వెన్నుని వేయిపేర్ల వినకరి. 7. వేల్పుమాట.

ఉమరు ఖయ్యాము రుబాయతు

ఉమరుఖయ్యాము⁸ రుబాయీలు (రుబాయీయాన్) ప్రపంచ ప్రసిద్ధములైనవి. రసికుల రసనలతో కొన్ని వందల యేండ్లనుండి

---

8. ఉమర్ ఇతని వ్యవహారనామము. పూర్తి పేరు ఫియాత్ ఉద్దీన్ అబుల్ పరహ్ ఉమర్ బిన్ ఇబహీము. కాలము 1048-1122.

జాంధవ్యమున్న ప్రాతచుట్టములు. తెలుగు దేశములో వేమన పద్యములవలె ఖయ్యాము రుజాయీల సంఖ్యా విషయములో కూడ విమర్శకులకు ఏకాభిప్రాయములేదు. రుజాయీల సంఖ్య ఐదు వందలకు పదమూడు వందలకు మధ్యలో ఊయల లూగుచున్నది.

రుజాయీలను అనువదించిన వారు ప్రపంచమునందెందఱో యున్నారు. విదేశీయుల విషయమట్లుండ తెలుగు దేశమున ఆంధ్రీకరించినవారు పదియారుగురు.⁹ వీరిలో ఆదిభట్ట నారాయణదాసు గారొకరు.

ఉమర్ రుజాయీలను ఆంగ్ల భాషలోనికి మొదట అనువదించినవాడు Edward Fitzgerald. మొదటగా సంస్కృత భాషలోనికి అనువదించినవారు దాసుగారు. దాసుగారు నూటపది రుజాయీలను గ్రహించి అనువదించిరి. రుజాయీలతోపాటు Fitzgerald ఆంగ్లానువాదమును గూడ దాసుగారు అనువదించిరి. మూలమైన రుజాయీకి ఒక సంస్కృతీకరణము, ఒక ఆంధ్రీకరణము. అట్లే Fitzgerald ఆంగ్లమునకు ఒక సంస్కృతీకరణము, ఒక ఆంధ్రీకరణము. ఇట్లు దాసుగారి అనువాదము ఈ గ్రంథమునందు నాల్గు విధములు.

9. 1. దువ్వూరి రామిరెడ్డి, 2. రాయప్రోలు సుబ్బారావు, 3. ఉమర్ ఆలీషా, 4. ఆదిభట్ట నారాయణదాసు, 5. రామచంద్ర అప్పారావు, 6. చిలుకూరి నారాయణరావు, 7. సూధవపెద్ది బుచ్చిసుందరరామ శాస్త్రి, 8. బూర్గుల రామకృష్ణారావు, 9. స్ఫూర్తి శ్రీ టి. భాస్కర రావు, 10. గుడిపాటి వేంకటచలం, 11. శ్రీదేవి, 12. బీర్నీడి విజయవత్తు, 13. నారపరెడ్డి, 14. బలరామమూర్తి, 15. రఘునాథ చంద్రవర్తి, 16. మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావు.

సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణ పండితుని మెప్పుపొందిన అనువాద గ్రంథమిది.

నవరస తరంగిణి :- నవరస తరంగిణి దాసుగారి గ్రంథము లందేకాదు, ఆంధ్ర వాఙ్మయమునందే అపూర్వగ్రంథము. ప్రపంచ కవులైన షేక్స్పియర్, కాళిదాసుల గ్రంథములలోని ఘట్టము లను నవరసములుగా విభజించి అనువదించబడిన గ్రంథము. ఒక వైపు మూలములు రెండవ వైపు వారి అనువాదములు కలవు. ఈ గ్రంథమునకు దాసుగారు విపులమైన, విలువైన, ఆలోచనాత్మకమైన పీఠిక వ్రాసిరి.

“జగత్ప్రసిద్ధులైన షేక్స్పియర్, కాళిదాసుల కవిత్వమందలి సొగసులు తెలుగు వారలకుఁదెలుపఁ దెలిగించినాడను ——— షేక్స్పియర్ కాళిదాసుల తారతమ్యము కొంతవఱకీ పుస్తకంబున నాంధ్రులకుఁదెలియఁగలదని నా నమ్మకము” అని పీఠికయందు ఈ గ్రంథ రచనమునకు వారు చెప్పిన కారణము.

“నిజమగు కవులు ఒకరికొకరు తీసిపోరు వారిలో ఒండొరుల పోల్చుట వీలుకాదు. ఎవనిమట్టుకు వాడే ఘనుడు” అని చెప్పుచునే ఈ మహాకవులను గూర్చి కొన్ని అభిప్రాయములను వెలిబుచ్చిరి.

తన కావ్యదర్పణంబున జగము నెల్లఁజూపిన మహానుభావుడు భారతీయులలో వ్యాసుడు, నాంగ్లేయులలో షేక్స్పియరుని నా యభిప్రాయము——భారతీయ గ్రంథములలోని యూహలన్నియుఁ గలిపినచో షేక్స్పియరుని యూహలగునేమో——నవీనులలో జయదేవ మాఘ భవభూత్యాదులుం గాళిదాసునకు సమానులో లేక యధికులోగాని లోకమునందలి కవులలో షేక్స్పియరునకు సమానుఁడుగాని యధికుఁడుగాని లేడనవచ్చును”.

ఒకటి రెండు ఉదాహరణములిచ్చుట ఆ గ్రంథమును అవమానించుట.¹⁰

నూలుగంటి :- నూలుగంటి అనగా నూలు కథలను కన్నులు గల గ్రంథము. ఒక్కొక్క కథ ఒకకన్ను వంటిదని దాస హృదయము. 'నూలుగంటి' అనుగ్రంథము Easops Fablesలోని నూలు కథలకు వచనరూప పరివర్తనము. బాలుర కర్థమగు శైలిలో అచ్చ తెనుగు భాషలో వ్రాసిన గ్రంథము. ప్రతి కథాంతమున ఆ కథ తెల్పేడి నీతిని దాసుగారు ఒక పద్యముగా వ్రాసిరి.

వేల్పుమాట :- వేల్పుమాట అనగా భగవద్గీత కాని ఈ గ్రంథము భగవద్గీతకు అనువాదముకాదు. భగవద్గీతలోనుండు శ్రీకృష్ణార్జునులు ఇందుండుటతప్ప మఱే విధముగను దీనికి భగవద్గీతతో సంబంధములేదు. భగవద్గీత శ్లోకభావములు కాని, వ్యాఖ్యాన భావములుగాని దీనిలో నుండవు. ఇందులో కృష్ణుడు చేయుబోధ యంతయు దాసుగారి వేదాంత గ్రంథ పఠన జన్యసారాంశమే. కృష్ణునిదికాదు. దీనిలో కృష్ణుడే నిమిత్తమాత్రుడు.

భగవద్గీతలోవలె పదునెనిమిది అధ్యాయములు లేవు. "అందిక, పొందిక, అచ్చిక, మచ్చిక, ఎమ్మిక, నమ్మిక, కోరిక, చేరిక" అని ఎనిమిది భాగములతో మంజరీ ద్విపదలో వ్రాసిన గ్రంథము.

10. ఉదాహరణములు కావలసినవారు దాసభారతి ప్రచురించిన కచ్చ పీఠులు, ఆదిభట్ట నారాయణదాస సారస్వత నీరాజనము అను గ్రంథములను జూడుడు. అడసు :— కృష్ణా ఈశ్వరరావు, Manager, Leaf stocks & supply, I.L.T D. Centere, Guntur.

దాసుగారికి పవిత్ర భావమున్న గ్రంథమిది.

మొక్కుబడి : మొక్కుబడి యనగా దేవతా ప్రార్థన దీనికే ఋక్సంగ్రహమని నామాంతరమున్నది. ఋగ్వేదమునందలి మూడు వందల నాలుగు మంత్రములకు స్వరజ్ఞానముతో కూడిన అచ్చతెనుగు అనువాదము. ఒక్కొక్క మంత్రమును ఒక్కొక్క దర్వుగా అనువదించిరి. చల్వవేల్పు (వరుణ :)-41; వేల్పుతేడు (ఇంద్ర :)-66; వేకువ (ఉష :)-32; కవలు (అశ్వినౌ)-48; వేల్పుటొజ్జ (బృహస్పతి)-21; ప్రొద్దువేల్పు (సవితా)-19; వేడివేల్పు (అగ్ని :)-23; పటివేల్పు (నదీ)-19; కవవేల్పులు (మిత్రావరుణౌ)-15; ఎఱుకవ (అదితి :)-9; రాయబారము (సరమా)-11. మొత్తము 304 దర్వులు.

ఈ గ్రంథము దాసుగారి వేదవై దుష్యమునకు, స్వరశాస్త్ర సర్వజ్ఞత్వమునకు నికషడ్పదము.

వెన్నుని వేయి పేర్ల వినకరి : -వెన్నునివేయి పేర్లవినకరియన విష్ణు సహస్రనామ సంకీర్తనము. విష్ణు సహస్రనామములు వ్యాస భారతమునందలి ఆనుశాసనిక పర్వములోని భీష్మయుధిష్ఠిర సంవాద మను నధ్యాయములోనివి. సహస్ర నామములను అచ్చతెనుగులోనికి అనువదించిరి. దీనిలో ప్రసిద్ధ ఛందోభేదముల నామములను గూడ అచ్చ తెనుగులోనికి అనువదించిరి.

తేటగీతి-ఇలవేల్పు; కందము-తండ్రి; తరువోజ-కన్నబిడ్డ; మత్తకోకిల-ముద్దుపల్కు; మంజరి-బడి; మహాస్రగ్ధర-నగుమోము; సీసము-బిజ్జ మొదలగు విధములుగ క్రొత్తనామములను కల్పించిరి. సమవృత్త భేదములను, విషమవృత్త భేదములను పాదమునకొకటి చొప్పున ఒకే పద్యములో వ్రాసిరి.

ఈ గ్రంథము దాసుగారి అచ్చతెనుగు చాదస్తమునకు గీటు
తాయి. రసాస్వాదన తత్పరులకు పంటితాయి

తల్లి విన్కి :-తల్లి విన్కి అనగా తల్లి గొప్ప. ఇది లలితా
సహస్ర నామములకు అనువాదము. దీనిలో నెక్కువగా వాడిన
చందము చెండు (మంజరీ ద్విపద).

శాస్త్ర గ్రంథములు

దాసుగారు గురు శుశూపచేసి ఒక్క శాస్త్రము కూడ
చదువలేదు. అయినను అనేక శాస్త్రములకు గురువై నాడు ఈ
భగవద్విష్యుడు. “ప్రపేదిరే ప్రాక్తన జన్మ విద్యా” అను కాళిదా
సోక్తికి ఆధునిక యుగమున దాసుగారు ప్రథమోదాహరణము.

దాసుగారు వ్రాసిన శాస్త్ర గ్రంథములు తొమ్మిది. 1. మన్కి
మిన్కు. 2. తర్క సంగ్రహము. 3. వ్యాకరణ సంగ్రహము.
4. సీమపల్కువహి. 5. పురుషార్థ సాధనము. 6. చాతుర్వర్గ్య
సాధనము. 7. జగజ్జ్యోతి. 8. దశవిధరాగ నవతి కుసుమమంజరి.
9. అచ్చ తెలుగు పలుకుబడి.

ఈ కృతులలో ఎక్కువ అభ్యములు. తర్క సంగ్రహము,
వ్యాకరణ సంగ్రహము వ్రాసినట్లు తెలియుచున్నదే కాని ముద్రిత
ములు కాలేదు. అముద్రిత ప్రతులు కూడ లభించుటలేదు.
చాతుర్వర్గ్య సాధనము అచ్చయినట్లును, సంస్కృత గద్య కృతి
యనియు తెలియుచున్నది కాని అభ్యమగుటలేదు. ఈ చాతుర్వర్గ్య
సాధనమే పురుషార్థ సాధనమై యుండవచ్చును.

మన్కిమిన్కు :- మన్కిమిన్కు అనగా ఆయుర్వేదము. ఇది
వచన గ్రంథము. కొంతభాగము మాత్రమే ముద్రితము. ఈ భాగ

మును ముద్రించిన ఆదిభట్ట నారాయణదాస అముద్రిత గ్రంథ ప్రచురణ సంఘంవారు 'తొలి పలుకు'నందు “శ్రీ మదజ్ఞానాదిభట్ట నారాయణదాసుగారు వేదములు, స్మృతులు, అష్టాదశ పురాణములు పరిశీలించి, ఆయుర్వేదము గురించి వ్రాయబడిన నిషయములు సేకరించి, అచ్చ తెనుగులో మన్నిమిన్ను అను పేరుతో రోగ లక్షణముల గురించి, రోగ చికిత్స గురించి, మందులు తయారు చేయుట కుపయోగించు ఓషధులు గురించి యొక పెద్ద గ్రంథము రచించినారు. అందులో నొక భాగమైన “కుదురు” ప్రచురించ గలిగితిమి అని వ్రాసిరి.

ముద్రిత భాగము తొంబది నాలుగు పుటల గ్రంథము. దీనిలో తొమ్మిది విభాగములున్నవి. 1. కుదురు. 2. సర్వవిద్యాసారే దశమః సంపుటః 3. అధర్వ సంహిత నుండి. 4. తైత్తిరీయారణ్యకము. 5. ఋగ్వేదతైత్తిరీయారణ్యకము. 6. ఐతరేయ బ్రాహ్మణము. 7. ఛాందోగ్యోపనిషత్తు. 8. అధర్వ సంహిత-మందులు. 9. యజుర్వేదము-మందులు.

దీనిలో ప్రతి వ్యక్తి తప్పక తెలిసికొనదగిన వైద్య రహస్యము తెన్నియో యున్నవి.

సీమపల్కువహి :- ఇదియొక అచ్చ తెనుగు నిఘంటువు. సీమపల్కు అనగా అచ్చతెనుగు వహి యన పుస్తకము. సీమ పల్కు వహి యనగా అచ్చ తెనుగు పుస్తకము.

ఇది అపూర్వమైన నిఘంటువు. దీనిలో పర్యాయపదములు, వ్యుత్పత్తులు, నానార్థములు కలవు. “అ-నుండి-కందు”వఱకు మాత్రమే ముద్రితము. ఈ గ్రంథమునకు దాసుగారు “కుదురు”

అను పేరుతో గొప్ప పీఠికను వ్రాసిరి. ఈ పదమైదు పుటల పీఠిక పీఠిక కాదు, బహు భాషా పరిశోధన జన్య సర్వస్వపేటిక.

ఈ కుదురులో సంస్కృత పదములవలె కన్నడు తెనుగు పదములను, తెనుగున వాడబడు పాఠశీక పదములను, తెనుగని కొందఱు కాదని కొందఱు పల్కిన పదములను పట్టికలుగా కొన్ని వందల యుదాహరణములను అకారాదిక్రమమున నిచ్చిరి. ఈ పట్టికలను చదివి జీర్ణము చేసికొన్నచో నెవడైన పండితుడు కాగలడు.

దాసుగారి బహు భాషాధికారమును అధికారికముగ తెలియ జేయు గ్రంథము సీమ పల్కువహి.

దశవిధ రాగ నవతి కుసుమమంజరి

ఇది యింతవఱకు ముద్రింపబడలేదు. దీనిని గూర్చి “కచ్చపీ శ్రుతులు అనుబంధము”లో నిట్లున్నది.

ఇది సంగీత ప్రపంచమున హనుమంతుని సముద్ర లంఘనము వంటిది. ఒక అపూర్వ కౌశల ప్రదర్శనము. 1938లో దాసుగారు కన్యాకుమారియందు అమ్మవారిని దర్శించుకొని ఆ పరమాను భూతితో పది వివిధ జాతులతో తొమ్మిదేసి పంక్తులకు తొమ్మిదేసి రాగముల చొప్పున అనగా మొత్తము 90 రాగములలో అమ్మవారి పరముగ అన్వర్థమగునట్లు రాగనామ నిర్దేశము చేయుచు సర్వ కళాత్మక పంచజాత్యేక తాళముతో సస్వరముగ విరచించిన దేవీస్తవము. ఆరోహణ క్రమమున సాగిన ఆ తొంబది పంక్తులు చక్కని సంస్కృత రచన. అనంతరము అవరోహణ క్రమమున సస్వరముగ సాగిన తొంబది పంక్తులు మిశ్ర భాషాత్మకములు.”

సంగీత ప్రపంచమున ఉదయించిన ఏకైక భానుబింబ మీకృతి.

జగజ్జ్యోతి :- జగజ్జ్యోతి గ్రంథమునకు మఱియొక పేరు అష్టాదశ విద్యా ప్రకాశిక. ఇది రెండు సంపుటములుగా ప్రకటితము. మొదటి సంపుటము నాలుగు ప్రకాశములు. రెండవ సంపుటము నాలుగు ప్రకాశములు. ఇప్పటికచ్చయిన గ్రంథము 879 పుటలు. ఇంక నెంతగ్రంథమువ్రాసిరో! ఒక విద్యాత్పష్టకల జీవి ఒక జీవిత కాలములో నింతటి విజ్ఞానము గడించుటకు అవకాశమున్నదా? అని ఆశ్చర్యము కల్గించునట్టి గ్రంథము.

దాసుగారి విజ్ఞాన భాండాగారము జగజ్జ్యోతి.

అచ్చతెనుగు పలుకుబడి :- అచ్చ తెనుగు గొప్పదనమును గూర్చి మంజరీ ద్విపదలో వ్రాసిన గ్రంథము. రెండు రెండు పాదములకు అంత్యప్రాసాలంకారము పాటించిరి.

తీయన మెత్తన తేట తెల్లంబు

నుడులలో నచ్చ తెనుంగు నయంబు

— — — — —

తేట తీయని యచ్చ తెలుగు రాకున్న

తెలుగు వారి కిక్కెద్ది తెలియుట సున్న

— — — — —

యెల్ల పల్కులదెలుగే మేలుబంతి

పజలలో నన్నెలు వాడే వలంతి.

అచ్చ తెలుగు పలుకుబడి గ్రంథము దాసుగారిపై అచ్చ తెలుగునకుగల పలుకుబడిని తెలియజేయు గ్రంథము.

పూర్వ రంగం

నారాయణదాసుగారికి రసికలోకమిచ్చిన బిరుదము హరికథాపితామహుడు. పితామహ శబ్దమునకర్థము బ్రహ్మయని కదా. అనగా ఈ బిరుదము ప్రకారము నారాయణదాసుగారు హరికథా ప్రక్రియకు ఆద్యులు కావలెను. ఇంకను ఈ బిరుదము-ప్రకారము దాసుగారికి పూర్వము హరికథలు లేవా? హరికథా కథకులులేరా? అను ప్రశ్నల కవకాశము కల్గును. ఈ బిరుద సామంజస్యము పరిశీలించుటకు హరికథ పుట్టు పూర్వములను కొంత త్రవ్వక తప్పదు.

సామాన్య మానవుని సాహిత్యాభిరుచికి కథా శ్రవణ ప్రవణత్వము తొలి బీజము. సామాన్య సాహిత్య జీవులను ఆకట్టుకొను వానిలో కథాపటుత్వము కనిష్టి కాధిష్ఠిత విషయము. ఈ కథాభిరుచితో కూర్చుండిన రసికులను కదలకుండగ మంత్రముగ్ధులను జేయు రెండవ శక్తి ఆ పాత మధురమైన గానము. సదస్యులను బొమ్మలవలె జేయు నైపుణ్యమునందు గానము కథకు సమ ప్రతిభ కల్గిన సహపాతి. ఈ కథాగానములు రెండును ఆలాపన¹ ప్రధానములే. మానవునకు ఆనందభిక్ష పెట్టిన మొదటి జంట కవులు ఈ కథాగానములు.

---

1. ఆలాపన-మాట; రాగము.

మానవుడు ఏ తుణమునందు ఆనందాన్వేషణ తత్పరుడై నాడో ఆ తుణమే కళాదేవతకు పుట్టినరోజు. మానవునకు ఆనందాన్వేషణ పుట్టుకతో వచ్చు బుద్ధి. ఇక ఆనందప్రియుడైన మానవునకు కథాగానములు మొదటి చుట్టములు కదా. కనుక ప్రతి జాతిలో ఏదో ఒక రూపములో ఈ గాన రూపమైన కథాకథన పద్ధతి పుట్టుక తప్పదు. వాని నామములు భేదింపవచ్చును. ఆఖ్యాన విధానము భేదింపవచ్చును. పుట్టుట మాత్రము తప్పదు.

ఈ గాన రూపమైన ఆఖ్యాన పద్ధతి వేదకాలమునందే బీజప్రాయముగా నుండి, ఐతిహాసిక యుగమునందు బాగుగా ప్రస్తరించినదని విమర్శకుల విశ్వాసము. కుశలపుల రామాయణ గానము విమర్శకులు చూపించు మొదటి యుదాహరణము. ఇంతే కాదు. ప్రాచీన కాలమునందు సత్రయాగములలో హరికథా గానములు, సామూహిక భజనలు జరుగుచుండెడివని తెలియుచున్నది. సామూహిక భజనలమీదకన్న హరికథా గానములపై ప్రజలు ఆసక్తి చూపెడివారట. దానికి కారణము భజనలందు హరికథలయందున్న కథాపటుత్వము లేకపోవుటయే.

సరస్వతీపుత్ర శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులుగారు “నారద హనుమదాదులు హరికథకులుగా పురాణ యుగమున ప్రసిద్ధికి వచ్చిరనిపించును. శ్రీ మద్భాగవతమునందు హరికథల విషయమున కొంత చర్చ యున్నది. కనుక హరికథా ప్రసంగము నాటిది నేటిది కాదు. అదిచాలప్రాచీనమైనది”² అని హరికథల ప్రాచీనతకు ప్రమాణములు చూపింప ప్రయత్నించిరి.

---

2. శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులుగారు వ్రాసిన “భారతీయ సంస్కృతి-హరికథలు” ఈ వ్యాసముకల ఏడవ తరగతి ఉపవాచకము కష్టపడి సంపాదించి నాకందించిన మిత్రులు శ్రీ పులిచెర్ల సుబ్బారావుగారు.

ఇట్లు హరికథయొక్క ప్రసక్తి అతి ప్రాచీన కాలమునుండి కలదని తెలియుచున్నది. కాని యింతవఱకుగల హరికథా నామ ప్రసంగము ఒక ప్రక్రియా భేదముగా మాత్రము కాదు హరికథ యనగా కేవలము విష్ణు సంబంధమైన కథయని మాత్రమే.

హరికథను ఒక ప్రక్రియగా తీర్చిదిద్దిన ఖ్యాతి మధ్యయుగము నందలి మహారాష్ట్రులది. శివాజీ ప్రభువునకు గురుతుల్యుడు సమ కాలికుడునైన సమర్థ రామదాసస్వామి హరికథలను చెప్పెడివాడు. ఈ సమర్థ రామదాసస్వామి హరికథకుల ధనమునకుగాక భక్తికి ప్రాధాన్యమీయవలెనని ప్రచారము చేసిన భగవద్భక్తుడు. 'దాసబోధ' యను గ్రంథమునందు హరికథకునకు సులభముగ మోక్షము కల్గునని ప్రకటించి హరికథకునకు ఉత్తమోత్తమమైన స్థానమిచ్చిన వాడు. పురాణముకంటె హరికథ భిన్నమని నిర్ణయించి హరికథకు ఒక ప్రత్యేకమైన స్థానమును కల్పించిన హరికథాప్రియుడు సమర్థ రామదాసస్వామి. సమర్థ రామదాసస్వామియే కాక, ఈ కాలము నందే మోరోపంతు, వామన పండితుడు, తుకారాము (తుకోబా) మొదలైన ప్రసిద్ధ హరికథకులు మహారాష్ట్ర దేశమున ఎందఱో కలరు. తుకారాము శక్తి సామర్థ్యములను గూర్చి, హరికథలను గూర్చి లోకమునందెన్నియో కథలు ప్రచారమునందున్నవి కదా!

ఈ విధముగ నిప్పటికి తెలిసినంతవఱకు హరికథా ప్రక్రియకు ఆద్యులు మహారాష్ట్రులే. కాని నేడు ఆంధ్రదేశమునందున్న హరి కథకు మహారాష్ట్రుల హరికథకు కొంతభేదమున్నది. మహారాష్ట్రులు ఈ ప్రక్రియకు పెట్టిన పేరు 'అభంగము'. ఈ అభంగములందు 'వోవీ' వృత్తముల ప్రాధాన్యమెక్కువ. కథా ప్రారంభమునకు ముందు పాండిత్య ప్రకర్షకములైన పెద్ద పెద్ద పీఠికలుండును. ప్రథాన కథకు ఈ పీఠికకు సంబంధము తక్కువ. భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్యసంబంధములైన

అనేక విషయములకు ఈ పీఠిక ఒక చర్చా వేదిక. ఈ అభంగము లందు శాస్త్రీయ సంగీతమునకంత ప్రాధాన్యములేదు. కనుక కథకుడు స్వరశాస్త్ర నిష్ణాతుడు కానక్కఱలేదు. పాడుటకు చక్కని స్వర మున్న వాడైన చాలును. నృత్యప్రసక్తియే యుండదు. సమయో చిత అభినయము మాత్రమే చాలును. ఇవి పదునేడవ శతాబ్దము నాటి మహారాష్ట్రుల అభంగముల స్థూల లక్షణములు.

మహారాష్ట్ర దేశమునుండి పదునేడవ శతాబ్దమున ఈ ప్రక్రియ దక్షిణ దేశమునకు దిగుమతియైనది. “దక్షిణ దేశమునకు హరికథా కాలక్షేపము దిగివచ్చుట 17వ శతాబ్దిలో నటు కర్ణాటకము నిటు తంజావూరురాంధ్ర నాయక రాజ్యమును మహారాష్ట్రుల కై వసమైన తరువాతనే యనితోచును”³. అను ఊహ అభిప్రాయ భేదమునకు అవకాశము లేనిది.

కాని చిత్రము. మహారాష్ట్ర ప్రభువులు ఆంధ్రదేశమునందు ఎక్కువగా ఆదరించిన ప్రక్రియ యక్షగానము. వారు అభంగములు తెనుగున వ్రాయించినట్లు సాక్ష్యములులేవు. మహారాష్ట్రులు యక్ష గానముల నాదరించుటకు కొన్ని కారణములున్నవి. ఈ యక్ష గానము వారి అభంగమువలె గానరూపమైన ఆఖ్యానమై యుండుట; అభంగమునందు లేని వేషధారణము యక్షగానము నందుండి రూపక లక్షణము కూడ జతపడుట; అభంగమునందు అన్ని పాత్రలను ఒక్కడే అభినయించు కష్టముండ యక్షగానమునందు ఒక్కొక్క పాత్రను ఒక్కొక్కడు గ్రహించి నటించు సుకరమైన అవకాశముం డుట మొదలగునవి ప్రధాన కారణములు.

మహారాష్ట్ర¹ల అభంగముల ప్రభావముచే తమిళ కన్నడ దేశములందు కూడ ఈ ప్రక్రియ పేరు మార్చుకొని అవతరించినది. తమిళమున 'కాలక్షేపము' కన్నడమున "హరికథా కాలక్షేపము" అను నామకరణములతో ప్రవేశించినది. తమిళులకు మహారాష్ట్ర¹ల కన్న సంగీతముపై 'మోజు' ఎక్కువ. ఆ కారణముచే తమిళుల కాలక్షేపములందు మహారాష్ట్ర¹ల అభంగముల కంటె సంగీతపు పాలు ఎక్కువైనది. తమిళుల కాలక్షేపమునందు కథ చెప్పువానికి తోడుగా సహాయ గాయకులుందురు. ఇది కాలక్షేపమునందలి కొత్తవిశేషము ఈ తమిళ కాలక్షేప లక్షణములే దాదాపు కన్నడ హరికథా కాలక్షేపమునందు చేరినవి. మహారాష్ట్ర¹ల అభంగమునందు గాని, తమిళుల కాలక్షేపమునందుకాని కన్నడుల హరికథా కాలక్షేపమునందు కాని నృత్య ప్రాధాన్యము లేదు.

ఈ ప్రక్రియ పందొమ్మిదవ శతాబ్దపు ఉత్తరార్థమున తెలుగు దేశముపై అడుగుపెట్టినది. మహారాష్ట్ర¹ ప్రభువులు ఈ ప్రక్రియను ఆదరింపకపోయినను ఆ ప్రభువులతో ఎందఱో మహారాష్ట్ర¹ పండితులు తెలుగు దేశమునకు వచ్చి స్థిరపడిరి. వారు క్రమముగా తెలుగు నేర్చుకొని తెలుగు పండితులు కూడనైరి. ఇట్టి తెలుగు నేర్చిన ఆంధ్రేతరులు అక్కడక్కడ చెదురు మదురుగా ఆంధ్రదేశములో తెలుగులో హరికథలను జెప్పట ప్రారంభించిరి. వీరి హరికథలందు మహారాష్ట్ర¹ల అభంగముల ప్రభావము, తమిళుల కాలక్షేప ప్రభావము కన్నడు చుండెడిది. అభంగములందు వలె 'వోలీ' వృత్తములు, సుదీర్ఘములైన పీఠికలుండెడివి. కాలక్షేపములందువలె సంగీతప్రాధాన్యముండెడిది. వీరిని జూచి తెలుగువారు కూడ మొదలు పెట్టిరి. ఇట్టి వారిలో సుదర్శనదాసుగారు ఒకరు⁴. వీరు "కుచేలో పాఖ్యా

4. ముఖ్యముగా కృష్ణదాసుగారి "మృదంగ వాద్యబోధిని" -పుట-25, 26.

నము, కర్ణ చరిత్ర"లను హరికథలను చెప్పిరి. రాయలసీమయందలి అనంతపుర మండలములలోని హిందుపుర వాస్తవ్యులైన శ్రీ బాగేపల్లి అనంతరామా చార్యులుగారు మరియొకరు. వీరు చంద్రహాస చరిత్రము, కుచేలోపాఖ్యానము, అనసూయా చరిత్రము, సావిత్రి చరిత్రము, సుభద్రా పరిణయము, శశిరేఖా పరిణయము, మూడున్నర వజ్రము మొదలగు హరికథలను వ్రాసి చెప్పిరి. వీరు హరికథలను యక్షగానములని పేర్కొనిరి. హరికథలను యక్షగానములని పేర్కొన్న వారిలో అనంతరామాచార్యులుగారు ఆద్యులు.

ఇట్లు తెలుగు దేశమున తెలుగువారు కూడ అక్కడక్కడ హరికథలు చెప్పట ప్రారంభించినను, పందొమ్మిదవ శతాబ్దపు టుత్తరార్థము వఱకు తమిళ కన్నడదేశముల నుండి హరికథకులు తెనుగు దేశమునకు వచ్చి హరికథలు చెప్పి వెళ్లుచుండెడివారు.

శ్రీ బాగేపల్లి అనంతరామాచార్యులుగారికి శ్రీ నారాయణదాసుగారు ఇంచుమించు సమకాలికులు. కనుక నారాయణదాసుగారు హరికథా రంగమున ప్రవేశించు నాటికే ఆంధ్ర దేశమున హరికథా ప్రక్రియ కలదు. హరిదాసులు కలరు. హరికథా గ్రంథ కర్తలు కలరు. ఇక మరి నారాయణదాసుగారు హరికథా ప్రక్రియకు ఎట్లు ఆద్యులు? వీరిపట్ల హరికథా పితామహ బిరుదమెట్లు సార్థకము?

దీని కొక్కటే సమాధానము. హరికథా ప్రక్రియను అనేక విధముల అభివృద్ధిచేసి దాని బహుళ ప్రచారమునకు కారకులైన మహాపురుషులు దాసుగారు. అస్థిపంజరముగా నున్న హరికథా ప్రక్రియను సమాంసలముగా తీర్చిదిద్ది ప్రాణ ప్రతిష్ఠచేసి ఆంధ్రదేశ మంతటను ఉత్సవములు చేయించిన ఖ్యాతి దాసుగారిది. కనుక ఈ ప్రక్రియకు ప్రధాన ప్రచారకుడుగా ఈబిరుదు సార్థకము. ప్రచార

కులను పితామహస్థానమిచ్చుట సాహిత్య లోకాచారమేకదా. తిక్కనకు ముందు కవులున్నను తిక్కనను కవిబ్రహ్మయని యనుటలేదా? పెద్దనకు పూర్వము తెలుగు కవిత యున్నను పెద్దనను ఆంధ్ర కవితా పితామహుడనుట లేదా ?

దాసుగారు హరికథా రంగమున ప్రవేశించు వఱకున్న హరి కథల వృత్తాంతము దాసుగారికి పూర్వమునందున్న చారిత్రక పూర్వ రంగమేకాని దాసుగారి హరికథా జీవితమునకు మాత్రము పూర్వ రంగము కాదు. దాసుగారిపై ఈ పూర్వ హరికథల ప్రభావము వీస మంతైనను లేదు. దాసుగారు హరికథకులగుటకు కారణములు మూడు. వారి స్వభావ లక్షణమైన సంగీత ప్రియత్వము మొదటి కారణము. ఇది ఆంతరంగికమైన ఆ జన్మ సిద్ధమైన కారణము. దాసు గారు పిద్యాధిగా నున్నప్పుడు విజయనగరమునందు యక్షగాన ప్రదర్శనము లెక్కువగా జరుగుచుండెడివి. ఇవి చూచినపుడు నాట్య ముపై అభినయముపై ఆసక్తి పొచ్చినది. ఇది రెండవ కారణము. విజయనగరమునందే కుప్పస్వామి నాయుడు అను దాక్షిణాత్యుడు ద్రువ చరిత్ర హరికథను ఆడుచు పాడుచు చెప్పుటనుజూచి దాసు గారు, సంగీత సాహిత్య నృత్యములకు హరికథ సరియైన ప్రక్రియ యని నిర్ణయము చేసికొని హరిదాసుగా మారిరి. ఇది మూడవ కారణము. ముఖ్యకారణము.

హరికథలు

అదిభట్ట నారాయణదాసుగారనగనే వారిని ప్రత్యక్షముగా నెరుగని వారికి గూడ వెంటనే స్ఫురించు విషయము హరికథ. దానికి ప్రధాన కారణముదా సుగారు అరువది సంవత్సరములు కొన్నివేల సారులు హరికథలు చెప్పటయే. దాసుగారు హరికథలు చెప్పట ప్రారంభించినది మొదలుగా వారు వ్రాసిన హరికథలనే చెప్పిరి. అన్ని సారులు చెప్పిన హరికథలనే మరల మరల చెప్పుచుండ ప్రజలకు విసువు పుట్టలేదా? విసువు పుట్టలేదు సరికదా, టిక్కెట్టు పెట్టినను అందకప్రజలు తిరిగి వెళ్ళిన సందర్భము లనేకము. దాసుగారి ప్రతిభ అటువంటిది.

వారు కేవలము పుస్తకమును వల్లించెడి హరిదాసుకాదు. ఒకే హరికథ భిన్నభిన్న ప్రదేశములలో ప్రేక్షకులనుబట్టి సంగీత సభగనో సాహిత్య సభగనో, శాస్త్రసభగనో మారుచుండెడిది. సభనుబట్టి సంగీత విద్వాంసులుగ, నృత్యకళా మర్మజ్ఞులకు మహానృత్య కళా మర్మజ్ఞులుగ, సాహితీ వేత్తలకు మహాసాహితీ వేత్తలుగ దర్శన మిచ్చిన సర్వకళా స్వరూపులు. సర్వజ్ఞ సార్వభౌములు.

హరికథకు గజ్జెకట్టుటవరకు దాసుగారు కేవలము హరిదాసు. గజ్జెకట్టిన తరువాత ఆయన హరిదాసు కాదు. కొంతసేపు మహా నటుడు. కొంతసేపు మహాగాయకుడు. కొంతసేపు విద్యాస్నాతకులను గూడ తికమక పెట్టించు విద్యద్విద్వద్వద్వరుడు. కొంతసేపుకడు

పుబ్బ నవ్వించు విదూషకుడు. అదియిది యననేల? సభాభిరుచిని బట్టి యేదైన కాగల మూర్తిభూత సకల కళాస్ఫూర్తి.

దాసుగారి ప్రతిభ ప్రధానముగ వ్యక్తి నిష్ఠము. గ్రంథనిష్ఠము కాదు. అనంతముఖ ప్రజ్ఞాప్రభావితమైన దాసుగారి హరికథాకథన శక్తిని నామమాత్రాధారములైన వారి హరికథా గ్రంథములతో ఊహించుట అనుభూతిని నిర్వచింపబోవుటవలె సులభ విషయము కాదు. అట్లని వ్యర్థ ప్రయత్నము కాదు. వారిశక్తిలో ఏకదేశ మనియే సారాంశము.

దాసుగారు వ్రాసిన హరికథలు పదునాలుగు. 1. ధ్రువ చరిత్రము 2. అంబరీష చరిత్రము. 3. గజేంద్ర మోక్షము. 4. మార్కెండేయ చరిత్ర 5. రుక్మిణీకల్యాణము. 6 హరిశ్చంద్రో పాఖ్యానము. 7. ప్రహ్లాద చరిత్ర 8, భీష్మచరిత్రము. 9. సావిత్రి చరిత్రము 10. యథార్థ రామాయణము. 11. గౌరప్ప పెండ్లి 12. జానకి శపథము. 13. గోవర్ధనోద్ధారము. 14. శ్రీహరి కథా మృతము.

వస్తుగ్రహణము

దాసుగారి హరికథలన్నియు ప్రసిద్ధములైన పురాణేతి వృత్తములే. రామాయణ, భారత, భాగవతములనుండి, ఇతర పురాణములనుండి గ్రహింపబడినవే.

రామాయణ హరికథలు: యథార్థరామాయణము, జానకి శపథము రామాయణ హరికథలు. యథార్థరామాయణము వాల్మీకి రామాయణ బాలకాండము నుండి యుద్ధకాండము వరకు గలకథ. ఇది వాస్తవమునకు శ్రీరామజననము, సీతాకల్యాణము, పాదుకా

వట్టాభిషేకము, రామసుగ్రీవమైత్రి, హనుమత్సందేశము, సామ్రాజ్య సిద్ధియను ఆఱు హరికథల సంపుటి. వాల్మీకి షడధ్యాయుకి దాసు గారి భాష్యము యథార్థరామాయణము. జానకీ శపథము రామాయణము నందలి ఉత్తరకాండ కథ.

భారత హరికథలు: భీష్మచరిత్రము, సావిత్రిచరిత్ర భారత హరికథలు.

భాగవత హరికథలు: దాసుగారి హరికథలలో భాగవత హరి కథలెక్కువ. ధ్రువ చరిత్రము, అంబరీష చరిత్రము, గజేంద్ర మోక్షము, రుక్మిణీ కల్యాణము, ప్రహ్లాద చరిత్రము, గోవర్ధనోద్ధారము, శ్రీహరికథామృతము, భాగవత హరికథలు. వీనిలో గోవర్ధనోద్ధారము ధ్రువచరిత్రము లభింపలేదు. శ్రీహరి కథామృతము సంస్కృతహరికథ. తక్కిన వన్నియు తెలుగు హరి కథలు. శ్రీహరి కథామృతము శ్రీకృష్ణజననము, పితృబంధవిమోచనము, ధర్మ సంస్థాపనము అను మూడు హరికథల సంపుటి.

పురాణ హరికథలు: మా ర్కెండేయ చరిత్ర, గౌరప్ప పెండ్లి హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము ఇతర పురాణముల నుండి గ్రహించిన హరి కథలు. మా ర్కెండేయ చరిత్ర మాఘ పురాణము నందలి కథ. భాగవతకథకాదు. గౌరప్ప పెండ్లి ఇచ్చవచ్చినట్లుగా కల్పించిన కల్పితకథ. కాళిదాస కుమారసంభవ కథ కాదు. హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము గౌరన హరింద్రోపాఖ్యాన కథానుసరణము.

రచనోద్దేశము

దాసుగారు ఈ హరికథలను పాండిత్య ప్రదర్శనము కొరకు వ్రాయలేదు. ప్రజలకు ఆస్తిక్య బుద్ధి కల్గించుటకు, ధర్మబోధ

చేయుటకు వ్రాసినవి. ఆటపాటలతో అనందము కల్గించుచునే తన జాతికి ఉత్తమ సందేశము నందించుట దాసుగారి ధ్యేయము. ఆ కారణము చేతనే వారి హరికథలకు ఉపోద్ఘాత ప్రాయములైన నీత్యుపదేశములుండును.

అంకితములు

వీరి పదునాలుగు హరికథలలో రెండు లభ్యములు కావుకదా! మిగిలిన వానిలో యథార్థరామాయణము, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము తప్ప తక్కినవన్నియు భగవదంకితములు. యథార్థరామాయణము భార్యకును, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము తల్లి దండ్రులకును అంకితములు

ఇతరుల పద్యములు:-

వీరి హరికథలలో ఇతరుల రచన కలసిన హరికథ ఒక్క ధ్రువచరిత్ర మాత్రమే. ఇది వారి మొట్టమొదటి హరికథ. దీనిలో వీరి పద్యములతోపాటు విశాఖపట్టణ నివాసియగు శ్రీ ధూళిపూడి కృష్ణయ్యగారి పద్యములు, భాగవత పద్యములు కూడ నున్నవి¹.

గ్రంథ నామములు:-

దాసుగారు వారి హరికథలకు పెట్టిన నామములన్నియు ప్రధానముగా కథా సూచకములు. ఇది సాధారణ పద్ధతి. కాని యథార్థ రామాయణము, జానకీ శపథము అను నామములు కొంత ఆశ్చర్యమును కల్గించు నామములు. యథార్థరామాయణము నందు అవాస్మికములైన కల్పనలు, అన్యధామూలకములైన అంశము

లెన్నియో యున్నవి. అధ్యాత్మరామాయణము, పద్మపురాణము, తులసీ రామాయణమునందలి యంశము లెన్నియో దీనిలో చోటు చేసికొన్నవి.

ఇప్పుడు మనకు లభించుచున్న వాల్మీకి రామాయణమునం దెన్నియో ప్రక్షిప్తములున్నవని దాసుగారి నిశ్చితాభిప్రాయము. వాల్మీకి రామాయణ కథను గూర్చి సుమారు నూరు సందేహములను పీఠికలో సూచించిరి. వాల్మీకి యథార్థముగానిట్లు వ్రాసి యుండు నని భావించి వ్రాసినకథ యథార్థరామాయణ హరికథ.

ఇక జానకీ శపథనామ విషయము. ఈ హరికథలో జానకిచేసిన శపథము దాసుగారి కల్పనము. అందువలన నిట్లు నామకరణము చేసిరి. అంతేకాదు మరియొక చమత్కారము గూడ నున్నది. జానకీ + శపథము, జానకీశ + పథము అని రెండువిధములుగ రామాయణ నామమువలె స్ఫురించును రామాయణ నామమును రామ + అయనము, రామా + అయనము అని విభజింప వచ్చును గదా.

అంతర్విభజనము:-

సామాన్యముగ హరికథలను ఒక్క దినమునందు చెప్పటకు వీలుగా వ్రాయుచుందురు. అందువలన హరికథలందు ఆశ్వాసము, అధ్యాయము మొదలగు అంతర్విభజనముల అవసరముండదు. దాసు గారు కూడ నెక్కువ హరికథలనట్లే వ్రాసిరి. కాని కొన్నింటిలో అంతర్విభజనము చేసిరి. కొన్నింటిలో అంతర్విభజనము సూచించిరి. యథార్థరామాయణము ఆఱు ప్రత్యేక కథలుగ, శ్రీహరి కథామృతమును మూడు ప్రత్యేక కథలుగ వారే కథానుగుణములై న నామకరణములతో విభజించిరి. భీష్మ చరిత్రలో, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానములో, జానకీ శపథములోనిట్లు నామములతో విభజనము లేదుకాని

వీభజన సూచనములున్నవి. భీష్మచరిత్ర, జానకీ శపథములందు ఈ విభజనము మూడు సారులు, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానములోనాలుగు సారులు కన్పడును. కథ మధ్యలో కృతిపతిస్తుతి వచ్చుట, ఆ స్తుత్య నంతరము 'అవధరింపుము' అని వచ్చుట వీరి సూచన విధానము.

యథార్థ రామాయణమునందు భాగములకు 'ఆశ్వాశము' అనియు, శ్రీహరికథామృతమునందు 'బిందువు' అనియు నామకరణము చేసిరి. శ్రీహరికథామృత మందలి ఒక్కొక్క భాగము ఒక్కొక్క అమృత బిందువని నారాయణదాస హృదయము.

విశ్వాస రచనలు:-

విశ్వాస రచనలనగా కొన్ని విశ్వాసములతో చేసిన రచనలు. దాసుగారు విశ్వాసములతో చేసిన రచనలు రెండు. యథార్థరామాయణము, సావిత్రి చరిత్రము. దాసుగారి భార్యయగు లక్ష్మీనరసమ్మగారికి రామాయణమన్న మక్కువ యెక్కువ. లక్ష్మీనరసమ్మగారి మరణానంతరము దాసుగారు ఆమె ఆత్మశాంతికై చేసిన రచనము యథార్థరామాయణము. ఈ యథార్థరామాయణ కృతి ఆమెకే అంకితము. ఇది యొక విశ్వాస రచన. ఇక సావిత్రిచరిత్ర విషయము సావిత్రి చరిత్రము వ్రాయు వఱకు దాసుగారికి సంతానము లేదు. దాసుగారి తల్లియైన చదువులవ్వ "నాయనా! సావిత్రి చరిత్రము వ్రాయుము. నీకు సంతానము కల్గును" అని చెప్పగా దాసుగారు సావిత్రి చరిత్రమును వ్రాసిరి. ఇది వ్రాసిన ఒక సంవత్సరమునకే దాసుగారికొక పుత్రిక జన్మించినది. దాసుగారు ఆ పిల్లకు సావిత్రి యను పేరు పెట్టిరి. ఇది రెండవ విశ్వాస రచన.

భాష:-

అభిప్రాయ ప్రకటన సాధనములలో ఉత్తమోత్తమమైనది భాష. ఈ భాషను ఏకపత్నిగ నేలెడివాడు కవి ఒక కులసతియే తన

పతిచెంత వివిధ సందర్భములలో దాసిగా, మాతగా, మంత్రిగా ఎట్లు ప్రవర్తించునో, అట్లే కవితా లతాంగి కూడ కవిచెంత భావ భారము నకు తగిన నడకలతో, అలంకారములతో వైవిధ్యమును ప్రదర్శించుచు ప్రవర్తించును. పతివ్రతకు గుణ సౌందర్యముతో పాటు సౌందర్య గుణము కూడ నుండిన భర్త యెట్లు అధికతరముగా స్వాధీనమగునో అట్లే భాషకూడ లక్షణాను కూలతతోపాటు రసిక హృదయాకర్షణ లక్షణము కూడ కల్గియున్నచో పాఠకులు పాత్రలవలె కవికి వశులగుదురు. దాసుగారి హరికథా భాషా విలాసిని ప్రతిదిన ప్రదర్శనానుభవముచే ఈ శక్తుల నెప్పుడో గడించుకొన్నది.

దాసుగారి హరికథలు మూడు రకముల భాషలతో నున్నవి. సంస్కృతము, నాటు తెలుగు (అచ్చ తెనుగు), మిశ్రభాష. శ్రీహరి కథామృతము సంస్కృతమునందు, గౌరప్ప పెండ్లి నాటు తెనుగు నందు వ్రాయబడిన హరికథలు. తక్కిన వన్నియు మిశ్ర భాషా హరికథలు మిశ్రభాష తత్సమ, తద్భవములతో గూడిన భాష. దాసుగారి నాటు తెనుగు తద్భవములు కూడలేని శుద్ధదేశ్యభాష.

దాసుగారికత్యంత ప్రీతికరమైన నాటు తెనుగు భాష ఎట్లుండునో తెలిసికొనుటకు ఒక్క ఉదాహరణమునైన స్పృశించుట న్యాయము. గౌరప్ప పెండ్లిలో పార్వతి పరమేశ్వరు నుద్దేశించి పల్కిన విధము—

అలరు విల్తుని తిమురడచిన నీ కాడు

దానిపై గోరిక తగులదేమొ !

గడుసు బిత్తరి బూటకపుమాట నమ్ముట

తగవు కాదని పాటి తప్పేదేమొ !

చదలేటు నా యేర తెదురయి నిన్దన

బిగి కాగిటన్ గ్రుచ్చి విడువదేమో !

నా మంచి తలిదండ్రులే మరి నీవెడ

వాలకమున కొప్ప జాలరేమొ !

నిన్ను గానక నులియైన నిల్వనోప

మంచి పోనీకు ననబ్రతికించువడిగ

ఏల జాలము ? నన్నిక నేలుకొనుము

కడలి మిసిమితాల్ప ! కను మంగమొలవేల్ప !

దాసుగారికిష్టమైన సీమ పల్లలను ఆ ఊపించెడి వారికి గౌరవ పెండ్లి 'కుదురు'లో (పీఠిక) ఎట్లు తర్క సహితముగా సమాధాన మిచ్చిరో తెలిసికొనుట ఆవశ్యకము.

“తమ సీమ పల్కుపరువు నిల్పుకొనుతగు చదువరులు తమ వారి చెంగటన్దమ తేట నాటు పల్కునఁదప్ప వ్రాతల స్వల్పించుకొని యెరువు తెచ్చుకొన్న వచ్చిరాని లాఁతి యాట పాట మాట మీటల న్గోటు స్వల్పనోడుదురు—నిక్కమగు తెలుఁగు వాఁడఱవ యేసన్నా డునా-యిరుబుట్టు వెవ్వఁడైన తన బిడ్డఁడు మలకపోలికనుండఁ గోరునా-ఎవ్వని మట్టునకు వాఁడే యెక్కువ యెవని గొప్పవానిది- పరువైనవాఁడు లాఁతి వానివలె వాలకము వేయనీయకొనునా- యెదిరికిన్లొంగునా-తనకుదోచినట్లు పాడియాడి వ్రాత కూతల న్నెఱవేర్చుకొనునాని వైవారల త్రోవఁద్రొక్క-నా- ఏ సీమవారి కాసీమన్దొలింటి నాటినుండి వాడుకలోనున్న యాట పాట మాట మీట మెలపులో జమ్మెనింపు-ఎవరి వంటలు వారివెవరి నడవడికలు వారివే సీమ పల్కు లాసీమ వారలకింపు”.

సంగీతము

హరికథలందు సంగీతమునకు ప్రాధాన్యమెక్కువ. హరికథలను రచించువారికి సంగీత శాస్త్ర ప్రవేశముండి తీరవలెను. దాసుగారు మహా సంగీత విద్వాంసులు. “లయబ్రహ్మ, పంచముఖి పరమేశ్వరుడు” మొదలగు బిరుదములు కలవారు. వీరికి సాహిత్యము నందెంతటి వైద్యుష్యమున్నదో సంగీతమునందు కూడ నంతవైద్యుష్యమున్నది. సంగీత సాహిత్యములు రెండును దాసుగారికి రెండు నేత్రములు. వానిపై వారికి వామదక్షిణ వ్యత్యాసభావము కూడ లేదు. రెండును వామ నేత్రములే, రెండును దక్షిణ నేత్రములే.

వీరి హరికథలన్నియు స్వర సరస్వతీ స్వరూపములు. ప్రతి హరికథయందు వారు వ్రాసిన కీర్తనలకు మొదట రాగములను, తాళములను, గతులను వ్రాసినారు. అట్లు సూచించుటకు కారణములు రెండు. దాసుగారు క్రొత్త క్రొత్త రాగములనేకము వ్రాసిరి. విద్వాంసులకు ఈ రాగతాళ సూచనమువలన కొంత శ్రమ తప్పను. దానితోపాటు దాసుగారి పరిశ్రమ కూడ తెలియును. ఇది యొక కారణము తెలియని వారు వారి కృతులను ఇచ్చవచ్చినట్లు పాడి పాడుచేయుదురు. ఈ సూచనమువలన పాడుచేయుటకు అవకాశములేదు. ఇది మఱియొక కారణము.

ఇక వీరి హరికథలన్నియు నొకయెత్తు, జానకీ శపథ మొకయెత్తు. ఇది దాసుగారి స్వర సరస్వతీ సర్వాంశలతో, సాక్షాత్కార మొందినకృతి దీనిలో ప్రతికీర్తనకు స్వరము కూడ వ్రాసిరి.

కలగడా-రూపక తాళము

ప || నీ ధ ప ధా పా రీ - గ ప గ రీ సా || నీ ||

శ్రీ గణ నా ధా - షితి బు ధ యూ ధా || శ్రీ ||

అ || నీ స రీ స నీ స నీ ధ - ప ధ గా ప ధ పా || నీ ||

నా గ భూ ష భ క్త పోష - న గ జా త త న యా || శ్రీ ||

మిత్రము || గా ప ధ నీ సా రీ నీ - సా ని ధ పా నీ ధా పా

బా గు గ నీపాదంబుల్ - బ ట్టి తి వి ఘ్నేశుండా

సా పా సా ని ధ పా ని ధ - పా గా రీ గ రి పా గా రీ || నీ ||

యోగీంద్ర స్తుత సద్గుణ - యోగం గా ధ ర బాలక || శ్రీ ||

ఇక సావిత్రి చరిత్రమునందు ఒక చమత్కారము చేసిరి. అన్ని కీర్తనలకు చివర ఆ కీర్తన ఏరాగములో పాడవలెనో, ఆ రాగము పేరు కూడ వచ్చునట్లు వ్రాసిరి.

పురాణ ధోరణి

దాసుదారి హరికథలలోని ఇతివృత్తములన్నియు పురాణ వాసనలచే గుబాళించునట్టివే. కథన విధానమునందు కూడ కొన్ని హరికథలలో పురాణ ధోరణిని ప్రవేశపెట్టిరి. సంస్కృత హరికథ యగు శ్రీహరి కథామృతమును, తెనుగుహరి కథయగు గజేంద్ర మోక్షమును శుకమహర్షి పరీక్షిత్తునకు చెప్పినట్లు వ్రాసిరి.

కల్పనలు

కల్పనలు కవి ప్రతిభకు ప్రత్యక్ష ప్రమాణములు. కవి శక్తికి కొలత బద్దలు. మెఱుగు పెట్టబడిన ప్రాత నగలు క్రొత్త నగలవలె తళతళలాడినట్లు, క్రొత్తక్రొత్తకల్పనలతో నిత్యముమనకుపరిచితములైన ప్రాతవిషయములే క్రొత్తక్రొత్త కాంతులతో ప్రకాశించును. శబ్ద బ్రహ్మము నుపాసించు కవిబ్రహ్మలకిది బ్రహ్మవిద్యకాదు. సాధారణ విషయము. కవియను బిరుద ప్రదానముచేయు విషయము. కాని కవి బ్రహ్మ సృష్టికి, బ్రహ్మ సృష్టికి నొక భేదమున్నది. బ్రహ్మ సృష్టిలో

ముందు కాంతి దాని వెనుక శబ్దము పరువులెత్తును. కవిబ్రహ్మ సృష్టిలో ముందు శబ్దము తరువాత కాంతి పరువులెత్తును.

దాసుగారి లేఖని కల్పనలకు కల్పవృక్షము “నిన్నటి యూపిరే నేడు వ్రేపు స్థితికొనక తప్పనట్లు” వ్రాసినదే వ్రాయుట దాసుగారి కిష్టము లేనిపని. అందులకే దాసుగారు వారి కథలందెన్నియో కల్పనలు చేసిరి.

అంబరీష చరిత్రమునందు విష్ణు చక్రము దుర్వాస మహర్షి వెంటబడి తరుమగా, దానికి భయమంది మహర్షి పాకారిని, పరమేష్ఠిని, పరమేశ్వరుని శరణువేడును. తరువాత పంకజనాభుని శరణువేడును. ఈ సందర్భమున దాసుగారు ఒక కల్పనము చేసిరి.

దుర్వాస మహర్షి వారిని శరణువేడగా, ఇంద్రుడు తాను గోవర్ధనోద్ధారణ వృత్తాంతములో భంగమొందిన ఉదంతమును; చతుర్ముఖుడు తాను గోవులను, గోపాలురను మాయమొనరించి యవమానము పాలయిన సందర్భమును; శివుడు తాను జగన్మోహిని ఘట్టమున మోసపోయిన విధమును చెప్పి తమ అశక్తతను వెల్లడింతురు. దాసుగారు చెప్పిన ఈ మూడు కథలు భాగవతాంతర్భాగములే కాని ఈ కథలకును అంబరీష చరిత్రమునకును ఎట్టి సంబంధములేదు. ఈ కథలన్నిట్లు అంబరీష కథతో ముడిపెట్టినది దాసుగారి లేఖనియే

జానకీ శపథ హరికథలలో చివర జానకీ శపథము చేయును. జానకీ శపథము చేయుట వాల్మీకి ఉత్తర కాండమునందున్న విషయమే. కాని ఉత్తరకాండములోని శపథమునకు, దాసుగారి జానకీ శపథ హరికథలోని శపథమునకు సంబంధమేలేదు. ఈ శపథము వీరి కల్పనమే. తాను చేసిన కల్పనవెంటనే స్ఫురించుటకు భాసమహాకవి తన నాటకమునకు ప్రతిమయని పేరెట్లుపెట్టెనో

దాసుగారు కూడ తమ కల్పనము వెంటనే స్ఫురించుటకు వారి హరికథకు జానకీ శపథమని పేరు పెట్టిరి. దాసుగారి హరికథలోని అవాల్మీకమైన జానకీ శపథ మిది—

సురుచిరముగ నే సాధ్వినై న - చో నిపుడొక్క గడియలోన

కరువు దీరబ్రతుకు హాయిగా - గురియించు గాత పర్జన్యుడువాన

ఈ జానకీ శపథమున చిన్న చిన్న కల్పన లింకను గొన్ని కలవు. అందులో లక్ష్మణుడు పత్రముపై వ్రాసిన లేఖ యొకటి. రామవత్స! అరణ్యములో అటునిటు తిరిగి ఎండబడలికచే నిద్రించును అప్పుడు లక్ష్మణుడు కఠినమగు రామాజ్ఞను సీతకు నివేదింపలేక, ఒక పత్రముపై వ్రాసి నిద్రించుచున్న సీత ప్రక్క పడవైచి రాజధాని కేగును. ఈ పత్రలేఖ కల్పనము దాసుగారి లేఖనీ జల్పనమే.

సీత తన తల్లియైన భూదేవి యెడిలోనికి చేరుట వాల్మీకము. హరికథలో దీని ప్రస్తావనయే లేదు. శపథానంతరము వర్షము కురియును. సీత పాతివ్రత్యము వెల్లడి యగును. సీతారాములు సుఖముగా నుందురు. ఈ సీతారాముల పునస్సమాగమము దాసుగారి కల్పనమే.

సావిత్రి చరిత్ర హరికథయందు సావిత్రి సత్యవంతుల ప్రణయమునకు బీజముగా ఒక స్వప్నమును వ్రాసిరి. “ఒక సుందరుడు - చేతిలో గండ్రగొడ్డలి - నెత్తిపై గంప - ఆ గంపలో ముసలి ముద్దలైన తల్లి దండ్రులు - వారి కతడు సేవ చేయుట - అతడు సావిత్రిని ‘ప్రాణ నాయకీ’ యని పిలుచుట - సావిత్రి కూడ అతనిని ప్రాణేశ్వరునిగ భావించుట” ఇవి కల విశేషములు. సావిత్రి నిద్ర నుండి లేచి యతనినే వివాహమాడుటకు నిశ్చయించుకొనును. ఈ స్వప్న వృత్తాంతము దాసుగారి కల్పనమే,

గౌరప్ప పెండ్లి యను అచ్చ తెనుగు హరికథలోని కథ యంతయు క్రొత్తదే. కాళిదాస కుమార సంభవ కథకాదు.

హిమవంతుడు అమరలోక ప్రాప్తి యెట్లు కల్గునని కశ్యపుని ప్రశ్నించును సంతాన వంతుడవైన తప్ప మోక్షము కలుగదని కశ్యపుడు సమాధానము చెప్పును. హిమవంతుడు సంతానార్థియై విష్ణువును గూర్చి తపముచేయును. విష్ణుప్రసాదమున ఒక పుత్రిక కల్గును. ఆమెయే గౌరి. గౌరి శివుని గూర్చి భయంకర తపము చేయును. బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమై “శివుడే నిన్నుకోరి వివాహమాడును” అని చెప్పి తపము మాన్పించును. తరువాత శివుడు అసహ్యమైన వృద్ధుని వేషముతో గౌరిని జేరి ముక్కంటిగా భావించి తన్ను వివాహమాడు” మనును గౌరి ఆ ముదుసలిని బేసికంటిగ గ్రహించి తల్లిదండ్రుల అనుమతిపై వివాహమాడుదునని పలికెను. అతడు అంగీకరింపక వాదించుచుండగా హిమవంతుడు మేనకతో నటకువచ్చును. మేనకా హిమవంతులు కూడ వివాహమునకంగీకరింతురు. శివుడు వెడలి పోవును. మరికొంత కాలమునకు శివుడు వెనుకటి ముదుసలి వేషముతో వచ్చి “మీరిరువురు నన్ను మోసము చేసితిరి. పెండ్లియక్కర లేదని” కోపముతో పోబోవుచుండ, గౌరి శివుని మెడలో విరిదండ వేయును. శివుడు అంగీకరించి మరల వెళ్లును. తరువాత ఒకసారి మొసలి వాత పడిన ఒక విప్రబాలుని గౌరి తన తపస్సుధారపోసి బ్రతికించును. గౌరి మరల తపము ప్రారంభించును. శివుడు మరల ప్రత్యక్షమై తపము మాన్పించి తల్లిదండ్రుల కడకు పంపును. తరువాత హిమవంతుడు వై భవోపేతముగా పెడ్లి యేర్పాట్లు చేయించును. పెండ్లికి సర్వదేవతలు వచ్చిరి. గౌరి యెడిలో ఒక పిల్లవాడు కూరుచుండును. దేవతలు ఆ పిల్లవానిపై ఆయుధములు వేయబోగా వారి చేతులు కొయ్యబారి పోవును. వారు ఆ పిల్లవాడు పరమ శివుడని

గ్రహించి తుమాభిషేక వేడుదురు. తరువాత గౌరీ మహేశ్వర కల్యాణము అతివై భవముగా జరుగును ఇది కథాసారము

ఈ గౌరప్ప పెండ్లి హరికథలో ప్రసిద్ధ వృత్తములకు, ప్రసిద్ధ రాగములకు కూడాక్రొత్తనామములను కల్పించిరి మత్తకోకిల-గండు కెంపు కంటి; మత్తేభ విక్రీడితము-పనుగు చెఱలాట; శార్దూల విక్రీడితము - బెబ్బలి చెఱలాట; ఉత్పలమాల - కలువదండ; చంపకమాల-తుమ్మెదకంటు మొదలగునవి ప్రసిద్ధ వృత్తములకు అచ్చ తెనుగు అనువాదములు

శ్రీ రాగము - కలిమి; కేదార గౌళ - పొలము గౌరు; ముఖారి - నోటిపగ; పూర్ణచంద్రిక - వెన్నెల మొదలగునవి ప్రసిద్ధ రాగముల అచ్చతెనుగు అనువాదములు.

యథార్థ రామాయణము నందిక కల్పనలకు కొదువలేదు. ప్రత్యేక గ్రంథముగా వ్రాయదగినన్ని కల్పనలు కలవు. శ్రీరామ జనన కారణములలో నారద మహర్షి విష్ణువున కిచ్చిన శాపముక ముఖ్య కారణముగా చెప్పబడెను ఇది తులసీ రామాయణము నుండి గ్రహించిన అంశము దాసుగారి హరికథలో అహల్య రాయిగా మారును. అహల్య రాయిగా మారుట వాల్మీకము కాదు ఇది అధ్యాత్మరామాయణమున పద్మపురాణములందలి విషయము దాసు గారి యథార్థ రామాయణమున అహల్య భర్తయగు గౌతముని శాపమువలన పాపాణ రూపము చెందదు తనంతట తానే సతీమాహా త్యయముతో రాయిగామారును సీతాపహరణ సమయమున రావణుడు భూమితో గూడ పెల్లగించినట్లు యథార్థ రామాయణ కథ ఇది కూడ వాల్మీకము కాదు అధ్యాత్మ రామాయణమునందలి యంశము ఇట్లే వారి వధ సందర్భమున వాల్మీకమున సుగ్రీవునితో యుద్ధము చేయుచున్న వారిని శ్రీరాముడు చాటు నుండి బాణమేసి చంపగా

యథార్థరామాయణమున కావుమనుచు పర్వె తైడి సుగ్రీవుని తరుము
చున్న వాలిని ఎదుట నుండియే రాముడు సంహరించును. సీత ఖడ్గ
ముతో తన తల ఖండించుకొనబోవుచుండగా హనుమంతుడు చెట్టు
దిగి ఆమెను రక్షించి శ్రీరాముని అంగుళీయకమిచ్చినట్లు దీనిలో
మరియొక కల్పనము. ఇట్లనేక కల్పనలకు పుట్ట యథార్థ రామా
యణము

గజేంద్ర మోక్షణ హరికథలో దశావతారస్తుతి చేయుచు
ఆ దశావతారములను సృష్టిక్రమ పరిణామానుసారముగ (Evolution
theory) అన్వయము చేసిరి

పాత్ర పోషణము

పాత్రలు రసమునకు ముఖ్యాలంబనములు కవి లోకమునకు
పెట్టెడి ఆనంద భిక్షకు ప్రధానాదారములు. ఒక పాత్రనై నను
లోకములో సజీవముగా నిల్చిగల్గినచో కవి కృతార్థుడైనట్లే. సజీవ
పాత్ర నిర్మాణ దక్షత సామాన్య విషయముకాదు. మహాకవులను
వరించు విషయము. పాత్ర నిర్మాణము బొమ్మ గీచినట్లు స్పష్టముగ
నిర్మించుట మహాశిల్పులగు కవులకు కలము పట్టుకొనగనే కౌగిలించు
కొను కౌశలము. సజీవ పాత్ర సాక్షాత్కారమునకై కవితోపాసకులు
సామాన్యముగ పఠించు మంత్రములు నాలుగు.

- 1). పాత్రచేయు సంభాషణము 2). పాత్ర యొక్క చేష్టలు.
- 3). ఈ పాత్రను గూర్చి యితర పాత్రలుచేయు సంభాషణములు.
- 4). కవి తానై చేయు వర్ణనలు.

ఈ పాత్రలు రెండు రకములు. పురాణేతిహాసములలో ప్రసి
ద్ధములైన పాత్రలు. కవిచే క్రొత్తగా కల్పింపబడిన పాత్రలు. ఈ
ప్రాత క్రొత్త పాత్రలను గ్రంథములందు ప్రవేశపెట్టునపుడు కవులకు
కొన్ని సాధక బాధకములు ఎదురగును. ప్రాత పాత్రలు సమయ

పరిపాలితములు. ఈ పాత్రల జీవలక్షణ మిదివఱకే సుస్థాపితము. వీనిని తన గ్రంథమునందు ప్రవేశ పెట్టునపుడు కవికి స్వేచ్ఛయుండదు. కనుక ఆ పాత్ర పాత్రలను గ్రహించునపుడు క్రొత్త కవి ఆ పాత్రల స్వభావ లక్షణమున కతిచారముగ వర్ణింపరాదు. అవసరమైనచో స్థాపితమైన స్వభావమును ప్రకాశవంతము చేయుటకు చిన్న చిన్న మార్పులు చేయవచ్చును. ఆ మార్పులు పరమార్థ భంజకములు మాత్రముకారాదు. ప్రాత పాత్రల యెడల క్రొత్త కవికి పాత్ర చిత్రణాధికారముండదు. పాత్రపోషణాధికారము మాత్రమే యుండునని సారాంశము.

ఇంతవఱకు ఎందులకు చెప్పవలసి వచ్చినదనగా, దాసుగారి హరికథలలోని పాత్రలన్నియు సమయ పరిపాలితములైన పురాణ ప్రసిద్ధములైన పాత్ర పాత్రలే. కనుక వీరి హరికథలలోని పాత్రలను పాత్ర చిత్రణ దృష్టితోకాక పాత్రపోషణ దృష్టితో పరిశీలింపవలసినదే.

దేవవ్రతుడు భయంకరమైన ప్రతినిచేసి భీష్మడగుట భారత విషయమే. ఆ భీష్మమైన భీష్మ ప్రతిజ్ఞకెట్లు మెలుగులు పెట్టుచున్నారో పరిశీలింపుడు.

రాలనీ చుక్కలు కూలనీ కులగిరు

లిలఁ గ్రుంకనీ వార్ధులింకిపోని

ఆకస్మికముగ సూర్యాచంద్రముల్ గతుల్

తప్పనీ జగమెల్లఁ దల్లడిలని

పిడుగులు గురియనీ పెటలి బ్రహ్మాండముల్

వేలాల పోలికం బేలి పడని

ప్రళయము పెట్టనీ భైరవుండు త్రిశూల

ధారుడై ఫాలనేత్రము తెరువని

యేది యెల్లెనఁగాని యొక్కొంతయైన
నా ప్రతి న తప్పి పోవదు సమ్మవలయు
నఖిల పావని నా తల్లి యయ్యెనేని
ధర్ము వెప్పుడు నా తండ్రి తప్పడేని.

ఈ పద్యము భీష్ముని స్థిర సంకల్పమును హరికథా కథనవేళ
సంగీతాత్మకముగా చక్కగా పాడి సూచించుటకు అనువైన శైలిలో
నున్నది.

యథార్థ రామాయణమున దశరథుడు వార్ధకమునందు సంతా
నముకల్గినా ? యను సందియముతో మాటాడిన విధము నై రాశ్య
భావ ప్రదర్శనమునకు చక్కని యుదాహరణము.

ఎండమావుల నీటినుండి యెట్టులఁ జల్వ
తెమ్మెర యేతెంచి తీర్చుడప్పి ?
కుందే తెదిరి తన కొనవాడి కొమ్ములఁ
గ్రుచ్చి పులిన్నేలఁ గూల్చులెట్లు ?
పుట్ట గొడ్రాలు తొమ్ములు చేపునకువచ్చి
పసి బిడ్డ యాకలిం బాపులెట్లు ?
మఱి విత్తున్నాట మఱి దాని వలన నె
ప్పుడయిన మామిడి మెలుచులెట్లు ?
గాడి నిప్పునఁ దామర కలుగులెట్లు ?
ఎండమావుండులెట్లు ? ఎద్దీనులెట్లు ?
ముసలి వానికి పిల్లలు పుట్టులెట్లు ?
ఆటు నూరైన సాజంబు మాటులెట్లు ?

ఈ విధముగ పాత్రల జీవలక్షణ మెఱిగి వానిని ఔచిత్యాను
పానముతో రచనా విన్యాసోషధముతో పునరుద్దీపితములుగ జేయుట
ఈ హరిదాసునకు నిత్యానుష్ఠానము.

రస పోషణము

కావ్యమునకు రసము జీవకళ. ప్రతిభా సామగ్రితో అలంకారపు తాలింపులతో భౌచిత్య పాకముతో సలక్షణముగానున్న రస పదార్థమునకై సహృదయుని చిత్తము గంతులు వేయుచుండును. ఎన్ని అలంకారములున్నను, ఎన్ని వాక్చమత్కారములున్నను కావ్యమునందు రసదేవతా సాక్షాత్కారము కల్గనిచోనది సహృదయ హృదయంగమ గ్రంథము కాలేదు. అది ప్రవాసిన వాడు కవి శబ్ద వాచ్యుడుకాదు. రసజనక సామగ్రి సజ్జీకరణము అధికార సూత్రము.

దాసుగారి హరికథలందు రసరాజ్ఞి ప్రభుత్వ మెట్లున్నదో స్థాలీపులాక న్యాయముగ పరిశీలించుము.

కవితకు మొదటి చుట్టము శృంగార రసము. శృంగార శృంగారములేని కవిత కవిత కాదనుస్థితి ఈ మొదటి చుట్టము. గడించినది. రసరాజ మగుటయే మూలపేతువు. వ్యాస వాల్మీకికులచే అంగి రస గౌరవమునందక పోయినను పిదప రాజయోగముచే శృంగార రసమునకు రాజయోగము పట్టినది. ఈ అలుసును అవకాశముగా తీసికొని తరువాతి కవులు శృంగార రసముచే తమ నాయకలకు ఆపాద మస్తకము అభ్యంగములు చేయించినారు.

దాసుగారి గ్రంథములలో శృంగారము అదుపు ఆజ్ఞలతో ఉచిత రీతిలో నున్నది. రుక్మిణి కల్యాణములో క్రొత్తగా యౌవనమును తొడిగి కొనుచున్న రుక్మిణి వీరి కన్నుల యెదుట యెట్లు రూపుదాల్చినదో గమనింపుడు.

ప : లేజవ్వ నంపు పసందు-నాల్గొజాము క్రొంబొద్దు వేగిన సందు

అ : గాజుల నేర్పు-జాజుల కూర్పు

॥లేజ॥

1. తొగరు వాతెర దొండ-నగునగు రేయెండ
ముగుద పల్చాలు ముత్యాలు-న-మ్మగువ చూపు మగమీలు
పల్కగనె రాలు వరాలు-పసి ముద్దరాలు || లేజ ||

2. నీలపు టుంగరా-ల్చాలుగ ముంగురు లేస్తే
లుర చెక్కిళ్ల తక్కు-వేవేలుర యక్కల్కి బెక్కు
పెక్కేలా నవరసము లొల్కు నడకుల్కు || లేజ ||

3. కాయజు కటారి-కలికి మిటారి హో
హోయిర నెమ్మొము తీరు-నోర్మాయుర చందురుసౌరు
నారాయణదాస నుతిమీరు-వయసు ముద్దుగారు || లేజ ||

మఱియొక యుదాహరణము. అంబరీష చరిత్రములో
పరమేశ్వరుని వంచింప రమేశ్వరుడు మోహినీ రూపములో వచ్చి
నపుడు దాసుగారు చేసిన జగన్మోహినీ జగన్మోహన వర్ణనము.

చిరు గుంట కల్గిన చెక్కిలి తోడుత

నద్దిరా యద్దమెట్లగును సాటి ?

ముక్కు ప్రక్క మొదలు మోవి మూలవఱకుఁ

బొల్పారు వంకకే పోల్కి గలదు ?

హోయలుగఁ బల్చాలు నొకవైపు గన్పర్చు

పిన్న నవ్వున కెటు వెన్నెల యెన ?

నడుమ చక్కని నొక్కు తొడరిన గడ్డము

పొలుపున కెద్దానిఁ బోల్పవచ్చు ?

భళిర యాత్మైకవేద్య స్వభావ మహిమ

నుపమ లుత్రేక్షులుం దమ యూహలన్ని

తప్పఁ బల్కుటగాక సత్యమునఁ దరమె ?

యజునకై నను మఱివాని యబ్బకై న.

శృంగారౌచిత్యములు చేతిలో చేయి వై చిక్కిని స్నేహముతో
దాసుగారి ప్రతిభా పథములో ఎట్లు సాగిపోయినవో తెలిసికొనుటకు
ఈ యుదాహరణములు చాలును.

కరుణరసము నించుక స్పృశింతము. భారతీయ నాయికలలో
జానకి కరుణ రసమునకు మొదటి యాడుబిడ్డ. ఈ రామలక్ష్మిని
లక్షణుడు ఒంటిగా అడవిలో విడిచి వెళ్ళినపుడు జానకి శపథ హరి
కథలో దాసుగారి వర్ణనము అతి మనోజ్ఞము.

ఎల్ల పిల్లలు గూళ్ళ కెక్కగ గుడ్లగూ

బలు బుషి పడులుం బయలు డాసె

వై దేహి దురవస్థ పరికింప లేనట్లు

ఱిన్నుడై సూర్యుండు కన్నుమూసె

పసుపు కుంకుమము నాకసమున సంజయన్

బేరాస పెద్దమ యారబోసె

అంచలుగా నక్కలరచుచు దెసలందు

ధరిణిజ కష్టంబు నెఱుక జేసె

చీకటి సుసుంగునన్ భూమి చింతపండె

చుక్కలున్ సీతకై మింట బొక్కుచుండె

పొదలి దవు దివ్వెలుగ కొండ పోళ్ళుమండె

జనకజకు నప్పు డష్టమ శనియు నిండె.

కథను ఆపి పీటమీద కూర్చుండబెట్టి పని కట్టుకొని వర్ణనములు
చేసి కథకు ఆ వర్ణనములను అతికించుట సామాన్య కవి లక్షణము.
అట్లుచేసిన ఏక ప్రస్థుతిగా సాగవలసిన కథకు వర్ణనలు కాళ్ళ సంకె
ళ్ళగును. ఈ పద్యమునందట్లుగాక కథ-వర్ణనలు కలిసియే ప్రయా
ణించినవి. ఈ వర్ణనలు కూడ ఎన్ని యూహలతో, ఎన్ని శాస్త్ర
సంప్రదాయములతో పెనవేసికొని యున్నవి !

ఇక హాస్యరసము. నాట్యశాస్త్రము నుండి రసముల జాబితాలో హాస్యము వర్ణింపబడుచున్నను, పూర్వ గ్రంథములందు హాస్యము హాస్యము పాలేయైనది లక్షణ రక్షణ మున్నంత హాస్యమునకు లక్ష్య శిక్షణములేదు. శ్రవ్యకావ్యములందు సరిగా వినబడదు. దృశ్యకావ్యము లందు మాత్రము నామమాత్రముగ కన్పడును. దృశ్యకావ్యములందు కూడ హాస్యము విదూషక పాత్రయందు భయభోజనములతో బ్రతికి నది. హాస్యరస పోషణ విషయమై ప్రాచీనులెట్లు శ్రద్ధ వహింపలేదో దాసుగారు కూడ నట్లే తగినంత శ్రద్ధ వహింపలేదు. వీరి హరికథ లన్నియు భక్తి ప్రబోధకములగుటయే కారణము కావచ్చును.

తక్కిన రసములు కూడ వీరి హరికథలందు చోటు చేసికొనక పోలేదు. యథార్థ రామాయణమునందు వాలి సుగ్రీవునితో సంభాషించునపుడు, రావణుడు జానకిని తీసికొనిపోబోవునపుడు రౌద్ర రసము; సావిత్రి చరిత్రమునందు అశ్వపతి సత్యవంతుల సంభాషణము నందు, భీష్మ చరిత్రమునందు భీష్మ పరశురాముల యుద్ధ ఘట్టము నందు వీరరసము; యథార్థ రామాయణమునందు 'హా! లక్ష్మణా' యనుచు బంగారులేడి కేక పెట్టినపుడు సీత భయపడిన ఘట్టమునందు, అంబరీష చరిత్రమునందలి కృత్యవర్ణనమునందు భయానక రసము, యథార్థ రామాయణమునందలి కుంభకర్ణ యుద్ధమునందు బీభత్స రసమును; ప్రహ్లాద చరిత్రమునందు ఎన్నివిధముల శిక్షించినను ప్రహ్లాదుడేమియు కానందుకు హిరణ్యకశిపుని మాటలలో, నరసింహావతారావిర్భావమునందును అద్భుత రసమును; ప్రహ్లాద చరిత్రలో ప్రహ్లాదునియందు, అంబరీష చరిత్రలో అంబరీషునియందు శాంత రసమునుగల కొన్ని ఘట్టములు.

ఆలంకారికులు అంగీకరింపలేదు కాని దాసుగారి హరికథలలో ప్రధాన రసము భక్తి రసము.

ఉపమోపజ్ఞ

“కవిత్వమునకు ప్రాణ ము పమగదా” అని దాసుగారి కంఠోక్తి. దాసుగారి వర్ణనలందు శబ్దాలంకారములైన యమకము, అంత్యానుప్రాసము కన్పడినను, ఎక్కువగా పెత్తనము చేయునది అర్థాలంకారమైన ఉపమయే.

“సొగసైన పురుషుని మగువ చేరుచునుండు

పల్లంబు వంక నీర్వాణు నట్లు”

“దైవంబుచేత యంతయు మేలె సూచించు

దిక్కుచి యంత్రం బుదీచి వలెను”

“పల్లము వంకబ్రవర్తించె నీర్విశే

ష్యము జూడఁజను విశేషణము భంగి”

“సహజ గాన కవిత్వ శాలి దరిన్ శుష్క

శాస్త్రజ్ఞవలెఁజుక్క సౌరు మానె”

“కొప్పు నిలువఁబడి విప్పిన నీలిగా

జుల మలారము పోల్కి చెలఁగునేల”

ఉపమాలంకార నిర్వహణమున ఈ హరిదాసు అపర కాళి దాసనుటకీ యుదాహరణములు చాలును. ఇక వచనమందున దాసుగారి యుపమాలంకార శక్తికి ఉపమానమేలేదు. మానవుని విజ్ఞానమంతయు దాని కసరత్తునకు గరిడిసాలయే ఒక్క యుదాహరణము.³

“తన భార్య స్వేంట నిడుకొని విదేశాటనంబు చేయువాడు మొద్దు నోబ్బించు నొజ్జవలె, సన్నిపాత చికిత్స చేయువైద్యుని కరణి, శ్లేష ప్రబంధమల్లు కవిమూడ్కి, ఎలుగుబంటి నెదుర్కొను వేటకాని పగిడి, తుపానున నోడ నడుపు నోడంగి భంగి, గడపై గిరితిరుగు వీటి వానిపోల్కి, ద్రుతకాలంబున నులుకు జాలుల జూపు సంగీ తజ్ఞుని పొలవున, కారకార్థ వాద మొనరించు శాబ్దికుని చందమున, అధ్యారోప వాదంబుల నిరూపించు నద్వైతి చెలువున, అనుమానంబు సాధించు నైయామికుని రీతిని, విధి లిఖితంబు నప్పరియించు మౌహూర్తికుల వడువున, లంచగొండినొలుచు సత్యశీలుల గమనికను, మ్లేచ్ఛాధీనుండగు నార్యుని విధమున, లుబ్ధురాలితో కాపురముచేయు దాతలాగున, సంసారమున జిక్కుముముటువు తెఱంగున బరువు దక్కించుకొనుట దుస్తరముగదా”.

దాసుగారికి ఉపమాలంకారము అరచేతిలోని చిటితాళము వంటిదని చెప్పటకు ఈ యుదాహరణము చాలును.

దాసుగారి హరికథలు ప్రదర్శనవేశ చాతుష క్రతువులు.
శ్రవ: పర్వములు.

హరికథ-దాసుగారి సేవా ప్రభావములు

ఒక్కొక్క మహావ్యక్తి కర స్ఫర్శచే ఒక్కొక్క ప్రక్రియ అమృతత్వము సాధించును. తిరుపతి వేంకట కవులవలన ఆధునిక యుగమున అవధాన ప్రక్రియ అట్టి గౌరవమును గడించుకొన్నది. అట్లే నారాయణదాసుగారివలన హరికథా ప్రక్రియ ప్రజలకు దగ్గరచుట్టమైనది. దాసుగారు హరికథను చేబట్టినది 1883లో. అప్పటి దాక హరికథా ప్రక్రియ ఎక్కడనో మారుమూలలందు, ఏదో కొంతమందిచేత చెదురుమదురుగా పలకరింపబడుచు నామమాత్రముగ నున్నది. అట్లు ఎక్కడనో మారుమూలలందు అసూర్యం పశ్యగా, అనాథగా నక్కియున్న హరికథా ప్రక్రియ కళాకళత్రులైన దాసుగారి కరగ్రహణముచేత సాటి ప్రక్రియలతో పోటీబడి ఆటు దశాబ్దములు ప్రభుత్వము చేసినది. అంతింతని యనలేని యెనలేని ప్రకాశముతో జగజ్జ్యోతి యైనది. సూర్యచంద్రుల నెలుగని అంధులు వందలకొలది యుందురు కాని, దాసుగారు గ్రహించిన తరువాత హరికథా జ్యోతి నెలుగని అంధుడు ఒక్కడైనను ఆంధ్ర దేశమున లేడు. దాసుగారు చేబట్టుటకు ముందు హరికథను ప్రత్యక్షముగా నెఱిగినవారు అక్షరాస్యులలో కూడ తక్కువ. దాసుగారు చేబట్టిన తరువాత హరికథను ఎలుగని నిరక్షరాస్యుడు కూడలేడు. దాసుగారి హరికథకు టిక్కెట్టు పెట్టినను దూర ప్రాంతములనుండి బండ్లమీద

వచ్చిన ప్రజలు అందరూ వెనుతిరిగి నిస్పృహతో వెళ్లిన సందర్భము లనేకము.

దాసుగారి హరికథను విన్నవాడెవడైనను, హరికథా ప్రారంభమునకు ముందు 'శంభో' అని పెద్దగ పెట్టు వారి కెకను బ్రతికియున్నంతవఱకు మఱువలేడు.¹

దాసుగారి హరికథ పామరులకే కాదు పండితులకు గూడ ఆనందప్రదము. విజ్ఞానప్రదము. విద్యా విహీనులకే కాదు విద్యా స్నాతకులనుగూడ సద్యః పరవశులనుజేయు పరుసవేది. దాసుగారి హరికథను సమకాలిక పత్రికలన్నియు పనికట్టుకొని వ్రశంసించినవి. ఇక సునిశిత పరిశీలకులైన కవులూరకయుందురా! వైగా సద్ర సాకృతులకు తమ కృతులలో అక్షరాకారములు కల్పించి తృప్తి చెందుట కవులకు స్వభావ లక్షణముకదా. చంద్రుని జూచి సంద్రము

1. ఈ శంభో నినాదమును ఎంతో కవులు అక్షరబద్ధము చేసిరి- మచ్చునకు రెండు-

శ్రీయుతుఁడాదిభట్ట కులసింధు సుధాకర మూర్తియైన నా
రాయణదాసు మేఘ రవర క్తి నెసంగెడి కంఠమెత్తి "శం
భో"యని యెల్గడన్ బదులు మ్రోతలతో రజితాద్రి నుండి "రా
వో"యని యాతనిం బిలుచు పోల్కి ధ్వనించు సనన్య కోటికిన్.

ఆదిభట్ట నారాయణదాసు జీవిత చరిత్రము (యక్షగానము)-
పుట-22. శ్రీ పెద్దింటి సూర్యనారాయణ దీక్షిత్ దాసు.

గంభీరమయ్యే నీ శంభో నినాదంబు

దిగ్విగంతాలబ్రతిధ్వనించి

కరుణశ్రీ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి - ఉదయశ్రీ
తృతీయ భాగము.

పొంగుట, అందమును జూచి యానందము చిందులు త్రొక్కుట సార్వకాలిక సత్యములు కావు. పాక్షిక సత్యములు. కాని జగదానందకరుడైన కవికి జగదానందకరమైన వస్తువు లభించిన కలుగు ఆనందము మారుత ప్రసరణమువలె సార్వకాలికము. మంచి ముడి పదార్థము లభించిన వారు చిత్రించు అక్షరాకారములు అక్షరాకారములై నిత్యనూతనములై దర్శనీయములగునని కవుల ఆశ. ఇక ఇట్టి ఆనందప్రదమైన వస్తువు లభించిన మౌనము వహింతురా? వారి కలములు కదను త్రొక్కినవి.² కరుణశ్రీ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి గారి లేఖని నారాయణదాసుగారి తేజస్సు స్వర్గమందెట్లు తిరుగుచున్నదో చూచి మనకిట్లు చెప్పుచున్నది.

“ఎవఁడురా! యచట తెండిం కొక్కగ్గా” సంచు

అమృత రక్షకులకు నాజ్ఞ యొసఁగి

“సుధకంటె మా హరికథ తెన్న” యని బృహ

స్పతి తోడ నర్మభాషణము నెఱపి

“ఏమమ్మ వాణి! యేదీ వీణ! సరికొత్త

తీవలా” యని గిరాందేవి నడిగి

“ఆగవే రంభ! ఆ హస్త మట్టులు గాదు

త్రిప్పి పట్టు” మటంచు తప్పదిద్ది

“ఏమయా! కొత్త సంగతులే” మటంచు

బ్రహ్మమానస పుత్రుని పలుకరించి

2. దేశములో నలుమూలలగల ప్రసిద్ధ పండితులు, కవులు, పత్రికలు దాసుగారిని గూర్చి చేసిన ప్రశంసలకు ‘అదిభట్ట నారాయణ దాస సారస్వత సీరాజనము’ అను బృహస్పతింధమందలి యశశ్చంద్రికలు చూడుడు.

అదిభట్ల నారాయణాఖ్యము మహస్సు
తిరుగు నిందందు స్వర్గ మందిరము లందు.

ఇన్ని మాటలతో పనియేల? హరికథా ప్రక్రియకు సక
లేంద్రియ సంతర్పణముగా, సాంద్రకళా కేంద్రముగా తీర్చిదిద్దిన
హరికథా శిల్ప సమాట్టు శ్రీ అదిభట్లు.

దాసుగారి హరికథా ప్రక్రియకు ఒక ఉదాత్తస్థానము నిచ్చి
ప్రచారముచేసిరి గాని దానినొక కాలక్షేప ప్రక్రియగా, ఒక వినోద
క్రీడగా దేశమునందు త్రిప్పలేదు. తన జాతి యందు భగవద్భక్తి
నీతి నెలకొల్పు ఒక అమూల్య సాధనముగా భావించిరి. ఈ ప్రక్రియ
కల్గించు ఆనందమును ప్రధానమైన ఆ ఉపదేశ ఔషధమునకు ఒక
అనుపానముగా మాత్రమే ఉపయోగించుకొనిరి. అందులకే వారి
హరికథలన్నియును భగవత్సంబంధములు, నీతిబోధకములు. హరి
కథపై, హరికథకునిపై దాసుగారు వెలిబుచ్చిన అభిప్రాయములు
వారెంత భక్తి శ్రద్ధలతో హరికథను ఆరాధించిరో తెలుపును.

‘ఆస్తిక్యమును ధర్మాధర్మములను సర్వజన మనోరంజకముగ
నృత్యగీత వాద్యములతో నుపన్యసించుట హరికథయనఁబరఁగు.
అట్టి యౌపన్యాసకుఁడు కథకుఁడనఁబడును. దైవభక్తియు, సత్యము
భూతదయయు హరికథ యందలి ముఖ్యాంశములు.’

‘హరికథా శ్రవణము వలన శ్రోతలకు నిఖిల శ్రేయోభివృద్ధి
యగును. కథకులకుఁ గూడ ధర్మార్థకామ మోక్షములు లభించును.
శ్రుతి స్మృతి విజ్ఞానము, శబ్దానుశాసనజ్ఞత, అభిధాన ప్రవీణత, చందః
ప్రభేద వేదిత్వము, అలంకార కౌశలము, రసభావ పరిజ్ఞానము, దేశ
స్థితి చాతురి, నానాభాషా వైశద్యము, సర్వకాకు విశారదత్వము,
కళాశాస్త్ర వైపుణి, తూర్య త్రితయ చాతుర్యము, హృద్య శారీర

శాలిత, లయకాల కళావిజ్ఞానము, ప్రభూత, ప్రతిభోద్భూతభాక్త్యము, శుభగగీయత, దేశీయ రాగాభిజ్ఞత్వము, వాక్పటుత్వము, సభా విజయ సామర్థ్యము, రాగద్వేష పరిత్యాగము, ఉచితజ్ఞత, సార్వత్రియము, అనుచ్ఛిష్టోక్తి నిరంబధము, నూత్నధాతు వినిర్మాణ దక్షత, పరచిత్త పరజ్ఞానము, ప్రబంధ ప్రగల్భత, ద్రుతగీత విరచనా నైపుణి, పద్యాంతర విధగ్ధత, త్రిస్థాన గమనప్రౌఢి, వివిధాలప్తి నిపుణత, విశేషవధానశక్తి రమ్యరూపము, స్వేచ్ఛాసంచారము, స్వతంత్ర జీవనము, వాగ్దేయకారుడగు నుత్తమ కథకుని లక్షణములు.

ఘన శంఖ మోయన గంఠంబు పూరించి

మేలుగ శ్రుతిలోన మేళగించి

నియమము తప్పక నయ ఘనంబులఁ బెక్కు

రాగభేదంబుల రక్తి గొల్పి

బంతులెగిర్చిన పగిది కాలజ్ఞతన్

జాతి మూర్ఛన లొప్ప స్వరము పాడి

చక్కని నృత్యము సర్వరసాను కూ

లంబుగాఁగ నభినయంబు చేసి

స్వకృత మృదు యక్షగాన ప్రబంధ సరణి

వివిధ దేశంబులం భిన్న పెద్దలు గల

పలుసభల హరిభక్తి నుపన్యసింప

లేని సంగీత కవితాభి మానమేల?³

3. డాసుగారు వ్రాసిన 'హరికథ' అను వ్యాసము-ఆంధ్ర పత్రిక సంవత్సరాది సంచిక (1911.)

ఈ యభిప్రాయముల వలన దాసుగారు హరికథను ఎంత శ్రద్ధాభక్తులతో ఉపాసించిరో స్పష్టమగుచున్నది. దాసుగారు చెప్పిన ఉత్తమ కథకుని లక్షణములన్నియు హరికథకు లండఱలో నుండుట కష్టము. ఆ లక్షణములన్నియు దాసుగారిలో కలవు. వారు వేరు. వారు హరికథ కొఱకు అవతరించిన వారు.

దాసుగారు హరిదాసులకు అంతకు ముందెన్నడును లేని అత్యున్నత స్థానము కల్పించిరి. దాసుగారికి పూర్వము ఆంధ్ర దేశములో హరికథకులే తక్కువ. ఉన్నవారిలో కూడ హరికథను ఒక గొప్పకళగా ఆరాధించి, ఒక గొప్ప ప్రక్రియగా తీర్చిదిద్దగల ప్రతిభావంతు లంతకంటె తక్కువ. హరికథా ప్రక్రియను జీవనోపాధిగ నుపయోగించుకొను వారెక్కువ. హరిదాసుల శక్తితోపము వలనగాని, దైన్యస్థితి కారణము వలనగాని ప్రజలకు హరికథలపై ఆసక్తి పెరుగలేదు. హరిదాసులు కూడ ఊరిపెద్దలచెంత “చిత్తము చిత్తము” వల్లెవేయుచు దీన తాకిక జీవితము గడుపుచుండెడివారు. దానితో హరిదాసులన్న తాకిక ప్రపంచమునందు కూడ గౌరవ ముండెడిదికాదు. ఇక గజారోహణములు కాని, రాజ సత్కారములు కాని మానసిక దారిద్ర్యముతోనున్న ఈ హరిదాసుల ఊహాపథము లలో కూడ మెదలెడివికావు. ఇట్టి దీన స్థితితోనున్న హరికథకునకు అత్యున్నత స్థితి కల్పించిన మహనీయులు దాసుగారు. దాసుగారు హరికథకులుగా గండ పెండెరములు గడించిరి. గజారోహణ గౌరవములను పొందిరి. రాజాస్థానములందు సత్కరింపబడిరి. ప్రముఖ పట్టణము లన్నింటియందు సన్మానింపబడిరి. సంగీత కళాశాలలో ప్రిన్సిపాలు పదవి నలంకరించిరి. తెక్కలేనన్ని బిరుదములు పక్క జేరినవి. అవి యివి యననేల? హరికథకులుగా దాసుగారు పొందని గౌరవమే లేదు.

హరికథా ప్రక్రియకు పండితమండలిచేత కూడ ప్రణామములు చేయించిన ప్రజ్ఞా స్వరూపులు దాసుగారు. దాసుగారికి పూర్వము హరికథను పండితులు గౌరవదృష్టితో చూచెడి వారుకాదు. హరికథను సాహిత్య గంధము లేని సామాన్య జీవులయందు భక్తిజ్ఞానములను నెలకొల్పుట కుపయోగపడు ప్రక్రియగా మాత్రమే చూచెడి వారు. హరికథయన్నను, హరిదాసు అన్నను శాస్త్రనిష్ఠాతులైన విద్వాంసులకు తేలిక భావముండెడిది. దాసుగారు మహావిద్వాంసులైన హరిదాసులపై గల ఆ చిన్నచూపును తొలగించిరి. దాసుగారు హరికథను విజ్ఞాన వేదికగా, సర్వకళా సంస్థగా చేసెడివారు. వారి హరికథలు శాస్త్ర సభలైన సందర్భము లనేకము. సభను బట్టి వారి హరికథ అవతారమెత్తుట సాధారణ లక్షణము. దాసుగారు కథను వీడియిట్లు సాముచేయుట హరిదాసు అసామాన్యుడు అని తెలుపుట కొఱకే. తాము మహాపండితులమని తెలుపుట కొఱకే హరికథా ప్రీయులైన దాసుగారు హరికథలకన్న ఇతర గ్రంథము లెక్కువగా వ్రాసిరి. దాసుగారి పాండిత్యమునకు పండిత లోకము ఆశ్చర్యపడినది. ఇట్లు దాసుగారు కష్టపడి హరిదాసులకు పాండిత్య ముండదు అను అపవాదును తొలగించిరి.

దాసుగారు శుద్ధ సంగీత విద్వాంసుల 'పాటకచేరి'ల కంటె హరికథను మిన్నయైన దానిగా చిత్రించిరి. సంగీత విద్వాంసుని కన్న హరికథకుడు గొప్పయని చాటిరి. సంగీత విద్వాంసుడు తన సంగీత వైదుష్య ప్రదర్శనమునకు ప్రత్యేకముగా నొకసభ పెట్టుకొనవలెను. హరిదాసున కాబాధలేదు. సంగీతము హరికథలోని ఒక అంగము. అంతేకాదు హరిదాసు సంగీతము భగవత్తథాసంబంధము. సంగీతజ్ఞుని పాటకచేరి కథాసంబంధముండదు. హరికథా సంబంధము లేని సంగీతము వ్యర్థమని దాసుగారి స్థిరాభిప్రాయము.

ఉత్తముడైన హరిదాసు వాగ్గేయకారుని కన్నమిన్నయని ప్రచర్శన రూపముగా ప్రచారము చేసెను. వాగ్గేయకారునియందు సంగీత జ్ఞానముండుట దృష్ట విషయము. గాత్ర మాధుర్యముండుట అదృష్ట విషయము. ఉత్తముడైన హరిదాసు తాను చెప్పు కథలను, ఆ కథలలోగల కీర్తనలను తానే వ్రాసికొనును. ఇతనికి గాత్రమాధుర్యముండి తీరవలెను. కనుక హరిదాసు వాగ్గేయ కారునికన్న గొప్పవాడు. దాసుగారు వాగ్గేయ కారులైన హరిదాసులు.

సరియైన హరిదాసు తాను వ్రాసిన కథలనే ఆడిపాడి చెప్పునని దాసుగారి అభిప్రాయము.⁴ అప్పుడే తన ప్రత్యేకత వెల్లడియగునని వీరి మతము. దాసుగారు వారు వ్రాసిన కథలనే చెప్పిరి.

దాసుగారు తెనుగు హరికథలందు కొన్ని క్రొత్త లక్షణములను ప్రవేశపెట్టిరి. వానిలో నృత్యము ముఖ్యము. మహారాష్ట్రీల ప్రక్రియయైన హరికథకు సంగీతమును అధికముగా జోడించి నేర్పిన వారు తమిళులు. నృత్యము నేర్పినవారు నారాయణదాసుగారు, దాసుగారికి పూర్వము హరికథలందు నృత్యములేదు. ఉన్నది అభినయము మాత్రమే. సంగీత విషయమునందు కూడ గాసుగారు కొన్ని మార్పులు చేసిరి. అంతకుముందున్న తమిళుల సంగీతమును దౌడపాటయని నిరసించిరి.

4. స్వయముగా పూర్వరాజ్ఞర్షి చరితమల్లి
పాడియాడుచు వినిపించు భాగవతుఁడు
నిక్కమగు పండితుఁడుగాని-తక్కువాఁడు
చదువరివలె దంభముఁజూపు వదరుబోతు.

తెలుగు కిట్టని యటవల వెలి యొనర్ప
వలయు నన్నిట నిస్సగున్న తెలుగు వారు
అద్దె యిచ్చి యేడ్చించెడు నటవకొయ్య
ద్రిప్పు దౌడపాటకుదేట తెనుగు పడదు.

రెండునాల్కల తైర్వడ గాండ్రపాట
వారి చే చము రంటని బాతు చేట
మనము తెలుగు వారమి కనేమటక యటవ
బొల్లి యెకిరింత వాలక మొల్ల తగదు⁵.

చాసుగారు వారి హరికథలలో “మంజరి, నర్తకి” అను వానిని
క్రొత్తగా ప్రవేశపెట్టిరి. మంజరులు యక్షగానములందు కూడ
కన్పడవు. “మంజరి, నర్తకి” అను వానిని గూర్చి శ్రీ పంతుల
భిక్షునారాయణశాస్త్రి గారిట్లు వివరించిరి

“మంజరులతోనూ, ఈ నర్తకులతోనూ, పల్లవీ, అనుపల్లవీ
ఉండవు. అన్నీ చరణాలే ఉంటాయి. రెండేసి భాగాలుగల చరణాలు
రెండుగాని, మూడుగాని, నాలుగుగాని, పాటలో ఉంటాయి. రెండేసి
భాగాలకు ప్రాసఒకటే ఉంటుంది. ప్రతి భాగమునకు యతిఉంటుంది”⁶.

చాసుగారు ప్రవేశపెట్టిన మణియొక విశిష్ట సంగీత రచన
“మట్టు”. ఈ “మట్టు” లో సంగీత సాహిత్యములు సమ శక్తు

5. ‘దెబ్బకు దెబ్బ’-ఆడవర్ణ యిజర్ 1-4-1942.

6. సరస్వతీ వరప్రసాదుడు - ఆదిభట్ట నారాయణదాస సారస్వత
నీరాజనము. పుట-1085.

శిష్యుడు ఈ భారద్వాజునకు అనేక ఏకలవ్య శిష్యులు. దేశవ్యాప్తమైన దాసుగారి శిష్య సంసారమును ఒక్క ఊణము స్మరింతము.

దాసుగారి శిష్యులలో వాజపేయయాజుల సుబ్బయ్య గారొకరు. వీరు పప్పు అయ్యవారికడ సంగీతము నేర్చుకొని, హరికథా విద్యకొఱకు దాసుగారి వద్దకు చేరిరి. వీరు దాసు గారి శుశ్రూష చాలకాలము చేసి హరికథా విద్యను బాగుగా జీర్ణము చేసికొన్న హరిదాసులు. దాసుగారి కథాకథన విధాన నైపుణ్యము వీరికి చక్కగా అబ్బినది 1921 లో నందిగామలో దాసుగారి హరికథల పోటీ జరిగినది. ఆ పోటీలో వీరు చెప్పిన రుక్మిణీ కల్యాణ హరికథకు ప్రథమ బహుమతి వచ్చినది. గుడిపాటి శ్రీరామమూర్తిగారు, పెంటపాడు వేంకట సుబ్బయ్యగారు, సుబ్బయ్యగారు, బవరదాసుగారు⁷ మొదలగు హరిదాస శేఖరులందఱు వీరి శిష్యులే.

మఱియొక ముఖ్య శిష్యులు శ్రీ నేమాని వరహోలు గారు. దాసుగారి కీర్తి సౌధమును బహు భద్రముగ కాపాడిన వారితో వరహోలు దాసుగారొకరు. నారాయణదాసుగారి గాత్రము వీరిలో కొంత ప్రతిధ్వనించెడిదని జనవాక్యము. ఈ వరహోలు దాసుగారు విజయనగరమందలి సంగీత కళాశాలలోని గాత్ర సంగీత శాఖకు ఆచార్యులుగా పనిచేసిరి, దాసుగారికి వరహోలు గారి గాత్రముపై గల విశ్వాసమునకు ఇది మంచి నిదర్శనము. వరహోలు దాసుగారు

---

7. బవరదాసుగారు దాసు గారి గౌరవు పెండ్లి హరికథను అచ్చుత్తించిన గురుభక్తులు.

చొప్పెల్ల సూర్యనారాయణగారి వంటి ప్రముఖ విద్వాంసులను తయారుచేసిన గురువులు.

నేతి లక్ష్మీనారాయణ గారు, సుబ్బయ్య గారు ఒక విచిత్రమైన జంట. విజయ నగర వీధులలో వీరు దాసుగారి వెంట నేర్చుకొనుచు నడచునపుడు ప్రజలకు దాసుగారు వాల్మీకివలె, ఈ జంట కుశలవులవలె గోచరించెడిదట. వీరు దాసుగారి యథార్థ రామాయణ హరికథ చెప్పుటలో ఆరితేరినవారు. వీరికి రసిక ప్రపంచమున 'రామాయణ సోదరులు' అని ఖ్యాతి కల్గినది. దాసుగారి చెంత పండ్రెండు హరికథలను నేర్చుకొన్న అదృష్టవంతులు. దాసుగారి హరికథలలో జానకీ శపథము చాల కష్టమైనది. ఆ హరికథను దాసుగారు కూడ నొక్కసారియే చెప్పిరి. అనేక మేళకర్త రాగములతో కూడిన ఆ హరికథను వీరుగూడ ఒకసారి చెప్పి వీరి ప్రజ్ఞను లోకమునకు ప్రకటించిరి. దాసుగారిపై వీరికి గల భక్తి అపారము. శ్రీ నేతి లక్ష్మీనారాయణ గారు "శ్రీ నారాయణ దాస హరికథాగాన పరిషత్తు" ను విజయవాడలో స్థాపించిరి. శ్రీ నేతి వారి దృష్టిలో దాసుగారు దైవ స్వరూపులు. విజయవాడ పట్టణమందలి సత్యనారాయణపుర శివాలయములో దాసుగారి శిలా విగ్రహమును మంత్రపూర్వకముగా ప్రతిష్ఠించి (25-2-1951) నిత్యారాధనము వేద మంత్రములతో సలుపుచున్నది నారాయణ దాస దాసులు. దాసుగారి పాదుకలు, చిటి తాళములు, కాలి గజ్జెలు, చేతి కట్ట వీరి పూజా పీఠములోని దేవతలు. దాసుగారి ప్రభావము ప్రయశిష్యులపై ఎంతగలదో తెల్పుటకు ఈ పూజా విషయము చాలును. హరికథా భేరిని ప్రతి పట్టణమందును మ్రోగించుచున్న శ్రీ ములుకుట్ల సదాశివశాస్త్రిగారు, శ్రీ వెంపటి సుబ్బనారాయణ

గారు. శ్రీ కుప్పా వీరరాఘవయ్యగారు మొదలగు ప్రముఖ హరి కథకులందఱు నేటివారి శిష్యులే

దాసుగారి శిష్యవర్గములో మఱియొక అఖండులు శ్రీ వేదన భట్ల వేంకట రమణయ్య గారు. దాసుగారి ప్రాణశిష్యులలో వీ రొకరు. భీష్మ చరిత్రము, యథార్థ రామాయణము, రుక్మిణీ కల్యాణమును వీరు ప్రత్యేకముగా సాధనచేసి అనేక పర్యాయములు చెప్పి ప్రజల ప్రశంస లందుకొన్నవారు.

శ్రీ పేరి నరసింహము గారు దాసు గారి ఆప్తశిష్యులలో ఒకరు, దాసుగారి హరికథకు వజ్రోత్సవము చేయ సంకల్పించిన గురు భక్తులు.

శ్రీ కరూరు కృష్ణదాసు గారు దాసు గారి మఱియొక కీర్తి ధ్యజము. దాసు గారి నాట్యకళకు ఔరసులు. పదునాలు గేండ్లు గురువుగారి పోషణ భాగ్యము నోచుకొన్న ప్రియాంటే వాసులు. శ్రీ శనగల వేంకట సుబ్బయ్యగారు ఈ కృష్ణదాసుగారి శిష్యగణమునందు ప్రథమ గణ్యులు.

శ్రీ పిల్లల మట్టి రామదాస భాగవతులుగారు మఱియొక ముఖ్యశిష్యులు. వీరు హరికథ చెప్పటయందే గాక కవిశేఖరులు కూడ. ఒక్క యథార్థ రామాయణమును దాదాపు రెండువందల సార్లు చెప్పిన హరిదాసులు.

దాసుగారి శిష్య ప్రేమను ప్రతిభతో సంపాదించుకొన్న మఱి యొక మహనీయులు శ్రీ కొండపల్లి కల్యాణదాసుగారు. దాసు గారి చెంత గౌరప్ప పెళ్లి నేర్చుకొన్నవారు. అంతేకాదు. దాసుగారి

చెంత “షణ్ముఖ ద్వముఖతా శ ప్రదర్శనములు” నేర్చుకొన్నప్పకై క
అదృష్టవంతులు కల్యాణ దాసు గారు. కల్యాణ దాసుగారి అసలు
పేరు అసిరయ్య. ‘కల్యాణదాసు’ అని బిరుద ప్రదానము చేసినది
దాసుగారే. దాసుగారు ఒకసారి వీరి ప్రదర్శనానంతరమెట్లు
ప్రశంసించిరో తప్పక తెలిసికొన దగిన అంశము.

అద్వైతా కొండపల్లి కల్యాణ దాస
ఆడుమన్ బాడుచొకట షడవయవముల
తాళ షట్కము వేసితీ, తాల్పూమీవె
గండ పెండేరమో నాట్య పండితుండ.

దాసుగారి శిష్యకోటిలో మఱియొక ఉద్దండ పిండము శ్రీ
విట్టిమళ్ళ రంగయ్యదాసుగారు. దాసుగారిని అనుకరించుటలో
అతి సమర్థులు. సావిత్రి చరిత్రము, రుక్మిణీ కల్యాణము, మార్కం
డేయ చరిత్రము, యథార్థరామాయణము నాలుగు దశాబ్దముల
పాటు ఆంధ్రదేశమంతటను జెప్పిన ప్రసిద్ధ హరిదాసులు. నూజివీ
డులో జరిగిన హరికథల పోటీలలో స్వర్ణపతకమును బహుమతిగా
పొందిన ప్రతిభాశాలి.

మఱియొక ముఖ్య శిష్యులు శ్రీ వడ్లమాని నరసింహదాసు
గారు. వీరు మహా పండితులైన హరిదాసులు. వీరు సంస్కృ
తాంధ్రములందు అందె వేసిన వారు. అంతే కాదు. ఆంగ్లము,
ఒరియా, హిందీ, బెంగాలీ భాషలలో కూడ మంచి ప్రవేశమున్న
వారు. వీరు ఆంధ్రరాష్ట్రమునందే కాక, ఇతర రాష్ట్రములందు
కూడ అనేక ప్రముఖ పట్టణములలో సన్మానము లందిన జనరంజక

విద్వాంసులు “హరికథకాగ్రేసర, హరికథాపిత, కథక వాచస్పతి”
మొదలగు బిటుదములెన్నో వీరిని వరించినవి.

ఇంకను శ్రీ పాద లింగమూర్తి గారు, శ్రీ చెరుకుపల్లి కనక
దుర్గాదాసుగారు, శ్రీ మల్లికార్జున దాసుగారు, శ్రీ టేకి రామ
మూర్తి దాసుగారు, శ్రీ పరిమ సుబ్రహ్మణ్య దాసుగారు, శ్రీ
అడుసుమిల్లి నారాయణదాసుగారు, శ్రీ జగన్నాథ దాసు గారు,
శ్రీ అప్పలస్వామి గారు, శ్రీ అన్నంసీడి బాలకృష్ణ దాసు గారు,
శ్రీ బంక బాలకృష్ణ దాసు గారు ... ఇంకను ఎందఱెందఱో
దాసు గారి శుశ్రూష చేసి విద్యనేర్చుకొన్న ప్రత్యక్ష శిష్యు
లున్నారు.

ఇక దాసు గారి శుశ్రూష చేయకయే దాసు గారిపై గురు
భావ మేర్పరచుకొన్న పరోక్ష శిష్యుల సంఖ్య అనంతము. దాసు
గారి శిష్యులమని యనిపించుకొనుటయే యొక గొప్ప విశేషముగా,
ఘన సన్మానముగా భావించిన హరిదాసులు లెక్కలేనంత మంది
బయలుదేరిరి. నారాయణదాసు గారి శిష్యుడు అన్నచో అది
యెదురులేని సర్టిఫికేటు.

అట్టి పరోక్ష శిష్యులలో శ్రీ పసుమర్తి కృష్ణమూర్తి గా
రొకరు. వీరు బరంపురపు కళ్ళికోట రాజావారి కళాశాలలో
ప్రధానాంధ్రోపాధ్యాయులు. ఉత్తమశ్రేణికి చెందిన హరికథకులు
వాగ్గేయకారులు కూడ. శ్రీ కృష్ణమూర్తి గారు ‘పార్వతీ కల్యా
ణము’ అను యక్షగానమును రచించి దాసుగారికి అంకితమిచ్చిరి

పరోక్ష శిష్యులలో మఱచిపోలేని మఱియొక మహా మనీషులు
శ్రీ పెద్దింటి సూర్యనారాయణ దీక్షిత దాసు గారు. వీరు బహు

గ్రంథకర్తలు అనేక పట్టణములు వీరికి సన్మానములతో ఆరతులు పట్టినవి. అనేక బిటుదములు వీరిని ఆశ్రయించినవి. వీరు హరి కథారాధకులే కాదు హరిదాస పోషకులు గూడ. వీరికి నారాయణ దాసుగారిపై భక్తి అపారము అని తెల్పుటకు వీరు వ్రాసిన “శ్రీ మదజ్ఞాడాదిభట్ల శ్రీ నారాయణదాస జీవిత చరిత్రము” అను యక్షగానము అక్షర సాక్ష్యము. నారాయణదాసు గారి విగ్రహ ప్రతిష్ఠకు వీరు నేతి లక్ష్మీనారాయణ గారికి అండగానుండుట శిలా సాక్ష్యము. వీరికి నారాయణదాసుగారిపై గల భక్తిభావ మెట్లు ఛందో బద్ధమైనదో ఒండు రెండు ఉదాహరణములు.

“నే నేకలవ్య సదృశుఁడ
నై నారాయణ మనీషి నర్చించి తదీ
యానుగ్రహ వరలబ్ధిన్
బూని యిటుల యక్షగానముల రచియింతున్

“నను నాయణదాసు ద్రోణుని విధానన్ “నాకడన్ నీవు వి
ద్యను నేర్వంగ ననర్హుఁడౌదు” వని యావంతేన్ దిరస్కార బు
ద్ధినిఁ బోనాడఁగ లేదు ; సంసృతికి బందీనౌచుఁ దత్పూణ్యమూ
ర్తిని సేవించుట కేననోచుకొననై తిన్, గొన్ని నాళ్లేనియన్.”

తీరని లోపం బయ్యది
ఆరాటముఁ గొల్పు నా హృదంతరమున శ్రీ
నారాయణదాసుని ప్రతి
మారాధానయే శరణ్యమౌ నహరహమున్.⁸

---

8. మన నారాయణదాసు - నారాయణ దాస జీవిత చరిత్ర యక్షగానము.

శ్రీహరి సోమయాజుల సుబ్రహ్మణ్యము గారు, శ్రీ
 మల్లాది చంద్రశేఖర శాస్త్రి గారు, శ్రీ భమిడిపాటి అయ్యప్ప శాస్త్రి
 గారు మొదలగు హరికథార్చకు లెందఱెందఱో దాసుగారికి పద్య
 ప్రసూనాంజలులు సమర్పించిన పరోక్ష శిష్యులే. శ్రీ ములుకుట్ల
 సదాశివ శాస్త్రి గారు, శ్రీ అమ్మల విశ్వనాథ భాగవతారు గారు,
 శ్రీ కూచిభట్ల కోటేశ్వరరావు గారు, శ్రీ సామవేదం కోటేశ్వర
 రావు గారు, శ్రీ యాళ్ళబండి తాతారావు గారు, శ్రీ దోర చిన
 బాబుగారు, శ్రీ బుర్రా శివరామకృష్ణ శర్మగారు, శ్రీ అక్కిపెద్ది
 శ్రీరామశర్మగారు మొదలగు హరిదాసు లందఱు దాసుగారి పరోక్ష
 శిష్యులే. ఇంతటి హరిదాస గురుకులమునకు కులపతులు శ్రీ
 దాసుగారు.

తెలుగు దేశములో హరికథకులకు నారాయణదాస నామ
 స్మరణము ఇష్టదేవతా మంత్రము.

